

Tilaaja
Polttimo Oy
Asiakirjatyyppi
Raportti
Päivämäärä
30.6.2021

POLTTIMO OY POLTTIMON TEOLLISUUS- ALUEEN RAKENNETUN KULTTUURIYMPÄRISTÖN SELVITYS

Ramboll Finland Oy
Y-tunnus 0101197-5, ALV rek.
Kotipaikka Espoo

Kuvaus	Raportti
Päivämäärä	30.6.2021
Laatija	Verna Hahtola, Niina Uusi-Seppä
Tarkastaja	Kirsikka Siik

Kannen kuva: Polttimo Oy.

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO	4
1.1	Selvityksen kohde ja yleiskuvaus	4
1.2	Selvityksen tarkoitus ja käytetyt menetelmät	5
2.	KOHTEEN STATUS MAANKÄYTÖSSÄ JA ARVOTETUSSA KULTTUURI YMPÄRISTÖSSÄ	7
2.1	Maakuntakaava	7
2.2	Yleiskaava	8
2.3	Asemakaava	11
3.	RAKENNETUN YMPÄRISTÖN NYKYTI LA	12
3.1	Alueella sijaitsevat toiminnot ja rakennukset	12
3.2	Nykyisen rakennuskannan ikärakenne	20
3.3	Suhde ympäröivään kaupunkirakenteeseen	21
3.4	Kaupunkikuva ja maisema	23
4.	ALUEEN HI STORIA JA RAKENTUMI NEN	26
4.1	Tehdastoiminnan vaiheet	26
4.2	Alueen rakentumisvaiheet	43
4.3	Rakennuskannan muutokset	47
4.4	Maiseman muutokset	51
5.	KOHDEKORTI T	52
5.1	Makasiini	52
5.2	Vanha hiivatehdas	60
5.3	Siilot S1-S2	88
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSI TUKSET	106
6.1	Aluekokonaisuuteen liittyvät arvot	106
6.2	Rakennuksiin liittyvät arvot	106
6.3	Suosituks	107
7.	LÄHDELUETTELO	106
7.1	Arkistolähteet	108
7.2	Haastattelut	108
7.3	Kartta-aineistot	108
7.4	Kirjallisuus	108
7.5	Muu lähdeaineisto	109

1. JOHDANTO

1.1 Selvityksen kohde ja yleiskuvaus

Lahden Polttimon teollisuusalue sijaitsee noin kaksi kilometriä Lahden keskustasta pohjoiseen Vesijärven rannalla. Alueen pinta-ala on noin 7,5 hehtaaria. Tehdasalueella sijaitsee tuotantorakennuksia eri vuosikymmeniltä 1900-luvun alusta 2000-luvulle.

Oy Lahtis Bränneri Ab (Lahden Polttimo) perustettiin Lahteen vuonna 1883 alkoholittislaamoksi.¹ Sittemmin sen toiminta laajeni hiivan valmistukseen, panimotoimintaan sekä mallastuotantoon. Polttimotoiminta lopetettiin 1940-luvulla, mutta yritys kantaa alkuperäistä nimeään.

Kuva 1. Inventointialueen sijainti on esitetty taustakartalla punaisella rajauksella. Lähde: Maanmittauslaitos, Paikkatietoikkuna.

Kuva 2. Polttimon pääkonttori.

¹ Polttimo Oy:n verkkosivusto, historiaosio.

1.2 Selvityksen tarkoitus ja käytetyt menetelmät

Polttimo Oy ja Lahden kaupunki ovat solmineen alueesta asemakaavan muutoksen käynnistämissopimuksen. Sopijapuolten yhteisenä tavoitteena on mahdollistaa rakennetun teollisuuskorttelin käyttö jatkossa pääosin asumistarkoitukseen laadukasta korkealuokkaista kerrostalovaltaista omistusasuntotuotantoa varten. Polttimo Oy on siirtämässä omia toimintojaan pois tontilta. Uusi mallastamo valmistuu vuonna 2023, minkä jälkeen Niemenkadun tontista ensimmäinen osa vapautuu kehitykseen. Kokonaisuudessaan toimintojen siirron on arvioitu kestävän 10-15 vuotta. Tontilla sijaitsee kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia, joiden suojeluarvoa koskevat kysymykset ratkaistaan asemakaavoituksen yhteydessä.

Selvitystyön on toteuttanut Polttimo Oy:n toimeksiannosta Ramboll Finland Oy, jossa työstä ovat vastanneet filosofian maisteri Niina Uusi-Seppä ja tekniikan kandidaatti (arkkitehtuuri) Verna Hahtola.

Työ pohjautuu eri aikojen historiallisten karttojen ja kaavatietojen, kirjallisuudesta saatujen tietojen, vanhojen ilmakuvien, Polttimon arkistosta saatujen kuvien, rakennusvalvonnasta saatujen piirustusten sekä maastokäynnillä (Hahtola 4.5.2021) kerättyjen havaintotietojen rinnastamiseen ja vertailuun. Selvitys koostuu alueinventoinnista, jossa käsitellään yleispiirteisesti alueen kehittymistä ja nykyistä rakennuskantaa. Tarkemmin on inventoitu vanha hiivatehdas, vanhin siilorakennus (S1-2) sekä makasiinirakennus. Keskeisenä lähteenä on toiminut Polttimo Oy:n 100-vuotishistoriikki. Käytössä olleet lähtötiedot ja muut lähteet on listattu tarkemmin raportin lopussa esitettyyn lähdeluetteloon. Kuvat, joissa ei erikseen mainita lähdettä, ovat raportin laatijan. Historiallinen kuva-aineisto on saatu Polttimon arkistosta, jota on hyödynnetty myös 100-vuotishistoriikissa. Työn osalta on käyty keskusteluja Polttimo Oy:n, Lahden museon ja Lahden kaupungin kanssa. Tilaajan kanssa pidettiin aloituspalaveri 21.4.2021. Tilaajan, Lahden kaupungin ja Lahden museon edustajien kanssa käytiin neuvottelu kohteen ja rakennusten arvottamiseen liittyen 7.6.2021.

Raportin alussa kuvataan alueen yleispiirteet ja status maankäytön suunnittelussa. Seuraavaksi esitellään rakennetun ympäristön nykytila ja kehittyminen. Neljännessä luvussa syvennytään alueen historiaan sekä tehdasalueen toiminnallisten että rakennushistoriallisten vaiheiden kautta. Seuraavassa luvussa esitellään kolmesta vanhimmasta kohteesta inventointikortit. Lopuksi esitellään johtopäätökset sekä käytetyt lähteet.

Kuva 3. Inventointialueen sijainti on esitetty ilmakuvassa punaisella rajauksella. Lähde: Maanmittauslaitos, Paikkatietoikkuna, 2019.

2. KOHTEEN STATUS MAANKÄYTÖSSÄ JA ARVOTETUSSA KULTTUURIYMPÄRISTÖSSÄ

2.1 Maakuntakaava

Inventointialuetta koskee Päijät-Hämeen maakuntakaava 2014, joka on saanut lainvoiman 14.5.2019.

Inventointialue on osoitettu maakuntakaavassa osana Niemen teollisuus- ja varastoaluetta, jota koskee teollisuus- ja varastoalue -aluevarausmerkintä (T). Inventointialue kuuluu kehittämisen kohdealueeseen, jonka kuvauksena on seuraavaa: *"Alue on kehittymässä kampusalueena osaa- miskeskittymäksi, jossa on myös asumisen ja elinkeinoelämän kehittämistarpeita. Maakunnallisesti tärkeää lintujen kerääntymisaluetta."*

Inventointialueen läpi kulkee etelä-pohjoissuunnassa viheryhteys Salpausselkä – Kilpiäinen – Pesäkallio, joka on virkistyksen kannalta tärkeä yhteys.

Inventointialueen eteläpuolella sijaitsee Niemen teollisuusrata. Inventointialueen etelä- ja pohjoispuolilla sijaitsee taajamatoimintojen aluetta (A), lännessä vesiliikenteen alue ja venesatama (LV) sekä idässä työpaikka-alue (TP).

Kuva 5. Ote Päijät-Hämeen maakuntakaavasta 2014. Inventointialueen likimääräinen sijainti on osoitettu mustalla nuolella.

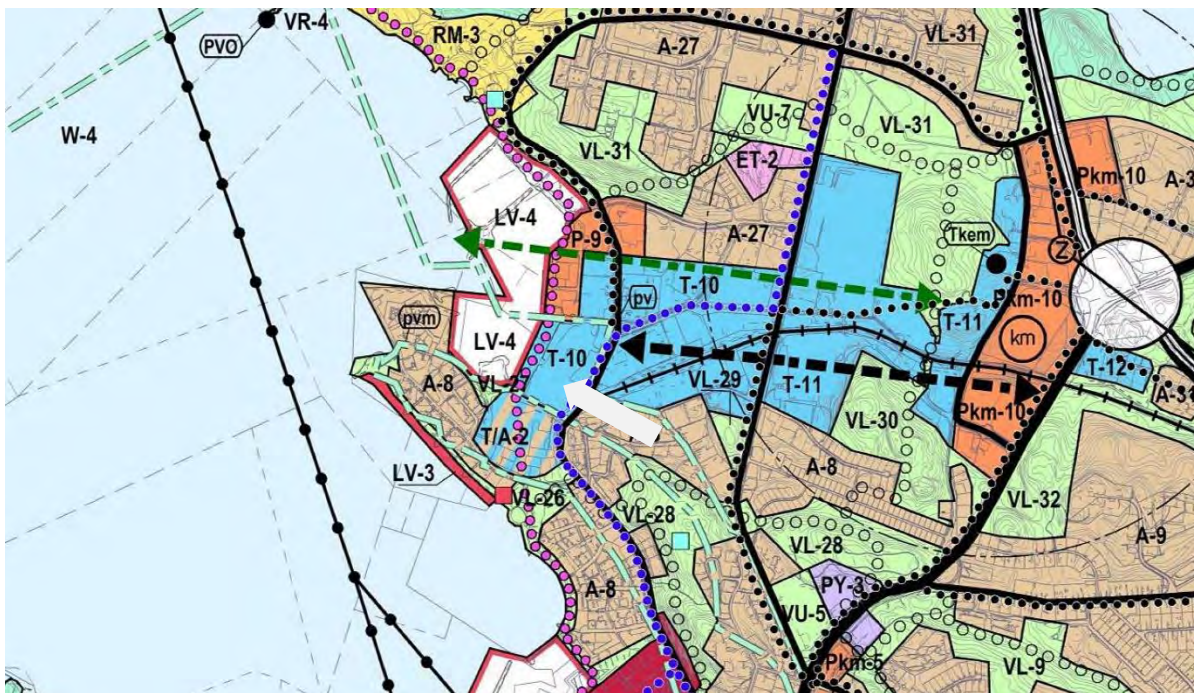
Päijät-Hämeen rakennetun kulttuuriympäristön inventoinnissa (Wager, 2006) Polttimon teollisuusaluetta ei mainita.

2.2 Yleiskaava

Inventointialuetta koskee Lahden läntisten osien osayleiskaava, joka on saanut lainvoiman 5.10.2017.

Inventointialue on osoitettu yleiskaavassa elinkeinoelämän aluevarausmerkinnällä (T). Suunniteluohjeena: ” Alue varataan yrityksille ja työpaikoille, jotka eivät aseta erityisiä vaatimuksia pohjaveden suojelulle. Kaupungin sisääntuloväylien varrella vaalitaan maiseman ominaispiirteitä kuten Lahdelle leimallisten maamerkkien näkyvyyttä. Ympäristön tulee olla viihtyisä, turvallinen ja esteettisesti laadukas niin autoilijan, pyöräilijän kuin jalankulkijan näkökulmasta.”

Inventointialueen itäpuolelle on osoitettu pyöräilyn pääreitti ja länsipuolelle matkailun kävelyreitti. Sekä inventointialueen pohjoisosa on osoitettu luokitellun pohjavesialueen rajauksen (pv) sisäpuolelle. Merkinnällä osoitetaan yhdyskunnan vedenhankinnan kannalta tärkeät alueet. Inventointialueen eteläosa kuuluu pohjaveden muodostumisalueen rajan (pvm) sisäpuolelle. Merkinnällä osoitetaan ne pohjavesialueiden osat, joilla on erityistä merkitystä pohjaveden muodostumisen kannalta.

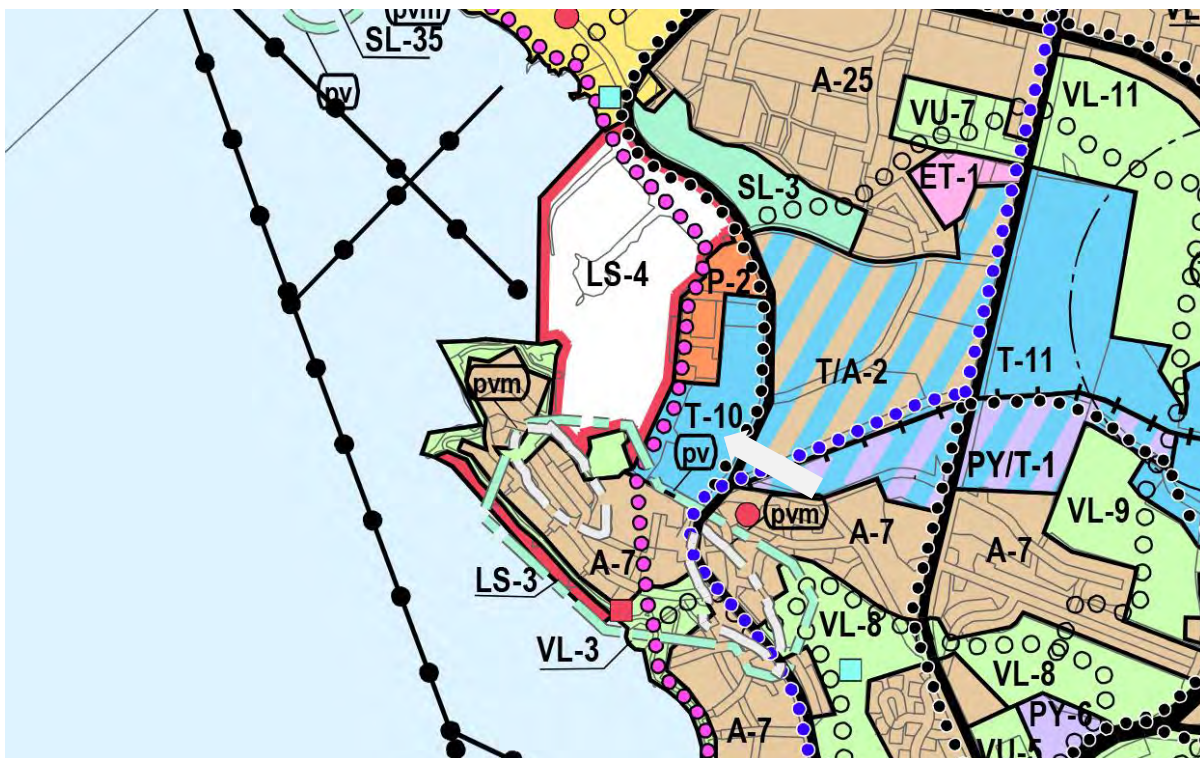
Kuva 6. Ote Lahden läntisten osien osayleiskaavasta. Inventointialueen likimääräinen sijainti on osoitettu vaaleanharmalla nuolella.

Alueelle on valmisteilla Yleiskaava 2030 osana lahden suunta -hanketta 2017-2020. Kaavaehdotus on ollut nähtävillä vuodenvaihteessa 2020-2021 ja kaupunginvaltuusto on hyväksynyt sen 25.1.2021.

Alue on osoitettu elinkeinoelämän alueena (T-10). ”Alue varataan yrityksille ja työpaikoille. Alue ei ole tarkoitettu päivittäistavarakaupalle. Kaupungin sisääntuloväylien varrella vaalitaan maiseman ominaispiirteitä kuten lahdelta leimallisten maamerkkien näkyvyyttä. Ympäristön tulee olla viihtyisä, turvallinen ja esteettisesti laadukas niin autoilijan, pyöräilijän kuin jalankulkijan näkökulmasta.”

Inventointialueen länsiosaan on osoitettu tavoitteellinen matkailun kävelyreitti ja itäpuolelle pyöräilyn tavoitteellinen aluereitti. Lisäksi inventointialueen kaakkoisnurkassa on pyöräilyn tavoitteellinen pääreitti.

Välittömästi alueen eteläpuolella sijaitsee luokitellun pohjavesialueen raja (pv). Alueen eteläpuolella sijaitsee yleiskaavassa asuinalueeksi osoitettu alue (A-7), länsipuolella satama-alueeksi osoitettu alue (LS-4), itäpuolella elinkeinoelämän ja asumisen alue (T/A-2) ja pohjoispuolelle kaupallisten palvelujen alue (P-2).

Kuva 7. Ote Lahden suunta -työn 2017-2020 yleiskaavaehdotuksesta 21.12.2020. Inventointialueen likimääräinen sijainti osoitettu vaaleanharmaalla nuolella.

Yleiskaava-aineistoon liittyvässä arvokkaiden kulttuuriympäristöjen teemakartassa on esitetty kolme inventointialueella sijaitsevaa tehdasrakennusta *Paikallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö* -merkinnällä (LaRY). Merkinnät koskevat vanhaa Suomen Hiivan vanhaa tehdasrakennusta, vanhaa siilorakennusta (S1-2) sekä 100-vuotiasta makasiini/toimistorakennusta.

Kuva 8. Ote yleiskaavan teemakartasta. Inventointialueelle sijoittuvat, paikallisesti merkittäviksi osoitetut rakennukset merkitty punaisella rajauksella.

Kuva 9. Polttimon alue ilmakuvassa. Inventointialueelle sijoittuvat, yleiskaavaehdotuksessa paikallisesti merkittäviksi osoitetut (LaRY) rakennukset merkitty punaisella nuolella: Suomen Hiivan vanha tehdasrakennus (keskellä), vanhat siilot/varastorakennus sekä makasiini/toimistorakennus.

Kuva 10. Vanhat siilot, vanha hiivatehdas ja makasiini.

2.3 Asemakaava

Inventointialueella on voimassa asemakaava, joka on saanut lainvoiman 21.5.1980.

Inventointialue on osoitettu merkinnällä yhdistettyjen teollisuus- ja varastorakennusten kortteli-alue (TTV92). Tontin pinta-alasta saa enintään 1/3 käyttää rakentamiseen. Rakentamattomasta pinta-alasta saa enintään 1/3 käyttää varastointiin. Tontin rakennetusta kerrosalasta saadaan enintään 10 % käyttää tontilla sijaitsevien teollisuuslaitoksen toimistotiloja varten. Tontille erikoistarkoituksiin rakennettavien rakennusten räystäskorkeus saa ulottua enintään 130.000 Katajanokan 0-tasosta lukien. (Korkeustiedot on määritetty ennen 15.1.2010 korkeusjärjestelmän muutosta (+0,382 m). Asuinhuoneisto sallitaan ainoastaan kiinteistön hoidon kannalta alituisesti läsnä olevaa henkilökuntaa varten.

Alueen läpi itä-länsi-suunnassa on osoitettu ajoviemäriä varten varattava alueen osa. Sen ympärille on osoitettu alueen osa (merkinnällä I4), jolla on sallittava ojan kunnossapitoa varten tarpeellisten toimenpiteiden suorittaminen. Alueen poikki saadaan rakentaa ajokelpoisia siltoja ja rumpuja sekä kuljetinlaitteita ja johtoja. Alueen keskiosassa itäreunaan on osoitettu rakennusala, jolle saadaan rakentaa enintään 20 m² suuruinen hiekanerottaja.

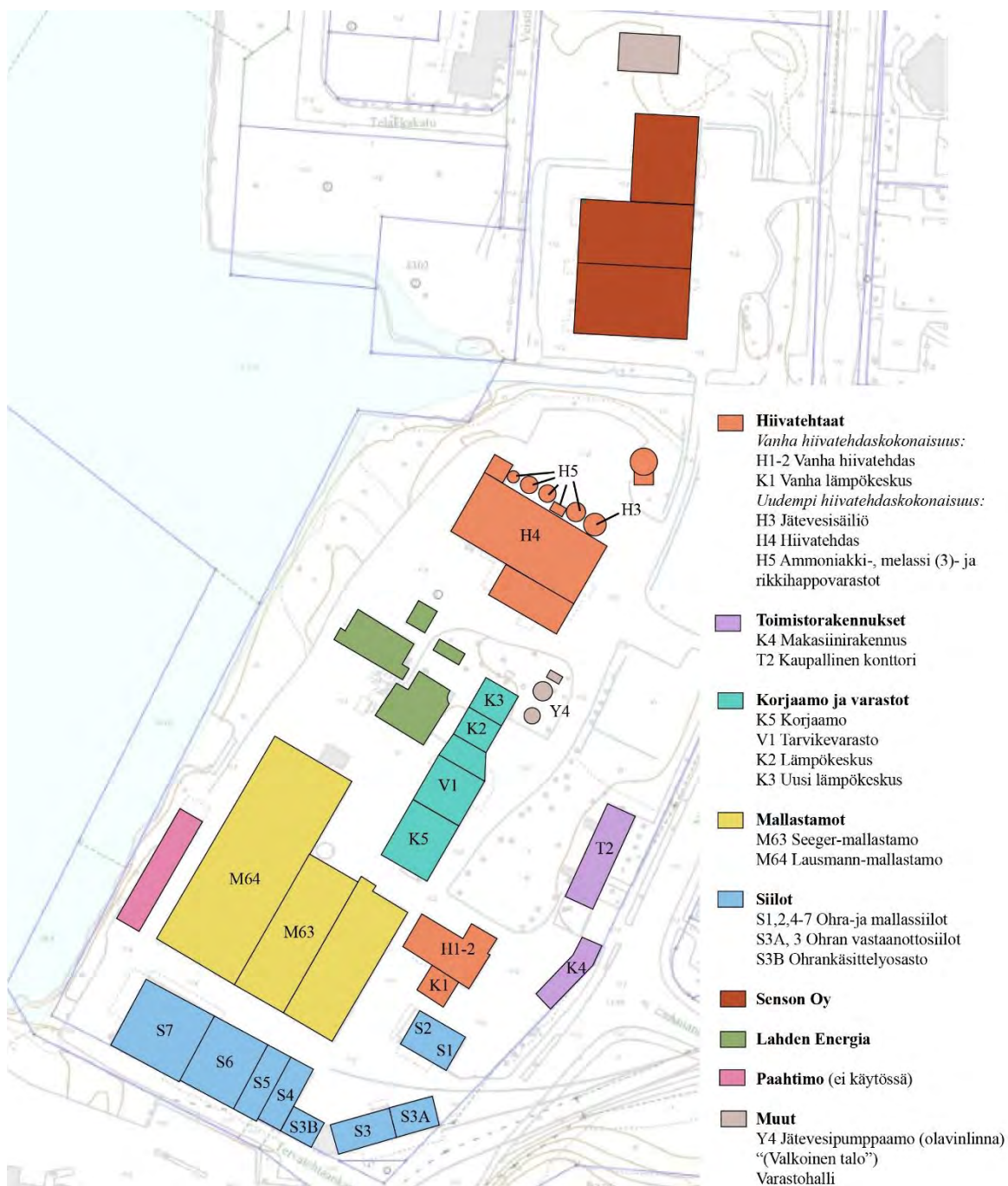

Kuva 11. Ote Lahden kaupungin ajantasa-asemakaavasta. Inventointialueen rajaus on osoitettu punaisella rajauksella.

3. RAKENNETUN YMPÄRISTÖN NYKYTIILA

3.1 Alueella sijaitsevat toiminnot ja rakennukset

Alueella sijaitsee Polttimon hiivatehdas, mallastamo, Senson Oy:n uutetehdas, Lahden energian toimintaa sekä näihin liittyviä teknisiä tiloja, varasto- ja toimistotiloja.

Kuva 12. Kaaviokuva Polttimon rakennuksista ja toimintojen sijoittumisesta tehdasalueella nykyhetkellä.

Alueen vanhimpaan säilyneeseen rakennuskantaan lukeutuu 1920-luvulla rakennettu vanha hiivatehdas ja sen yhteydessä sijaitseva vanha pannuhuone. Vanhaan hiivatehtaaseen sisältyy mahdollisesti vanhempiakin osia, mutta tehdas uusittiin lähes kokonaan vuonna 1928. Alkuperäisiä piirustuksia ei ole löytynyt. Tuotantoon liittyvät laitteet purettiin, kun alueelle valmistui 1970-luvulla uusi hiivatehdas, joka on edelleen käytössä. Vanha hiivatehdas on ollut tämän jälkeen pääosin varastokäytössä. Toiseen kerrokseen tehtiin 1980-luvulla toimistotiloja, mutta rakennus on ollut käyttökiellossa vuodesta 2005.

Makasiini/toimistorakennus on rakennettu vuonna 1937. Rakennus toimi mallastamon viljavarastona ja se oli käytössä vanhan mallastamon purkamiseen asti 1970-luvulla. Alimmassa kerroksessa on autotallit. Rakennus on kunnostettu 2000-luvun alussa, jolloin 2. kerrokseen on tehty konttoritilat ja 3. kerrokseen koeleipomo ja koulutustilat. Ensimmäisessä kerroksessa on varastotilaa ja autotalli.

Vanhin mallastamo on sijainnut vanhan hiivatehtaan yhteydessä ja sen seuraaja puolestaan vanhimpien siilojen yhteydessä. Kyseiset rakennukset on sittemmin purettu. Nykyisin alueella sijaitsevat mallastamot on rakennettu 1960-, 1970- ja 1990-luvuilla.

Tehdasalueen vanhat siilot on rakennettu nyt jo puretun mallastamon yhteyteen 1930-luvun lopussa (S1) ja 1950-luvun puolivälissä (S2). Siilot toimivat 1980-luvulta noin vuoteen 2005 vehnävarastona ja luomuväestönä, mutta niitä ei ole enää käytetty betonin rapautumisen vuoksi. Sittemmin siilorakennuksia on kohonnut alueen eteläosaan eri vuosikymmenillä 1960-luvulta alkaen.

Polttimon pääkonttori Niemenkadun varressa on valmistunut 1960-luvun puolivälissä. Rakennus on korotettu kaksikerroksiseksi 1980-luvulla.

Alueen uusimmat rakennukset ja rakennusryhmät ovat Lahden energialaitoksen rakennukset alueen keskiosassa (2010-luku) ja pohjoisosaan sijoitettu Senson Oy:n uuttamo (1990-2014) sekä rannan tuntumassa sijaitseva paahtimorakennus (2016).

Kuva 13. Polttimon pääkonttori on valmistunut 1960-luvulla ja sitä on korotettu toisella kerroksella 1980-luvulla.

Kuva 14. Ilmakuva luoteesta. Etualalla näkyy hiivatehdas, keskellä taaempänä korjaamorakennus, tiiliset mallastamot rannan tuntumassa ja betoninen, korkea siilokokonaisuus taaimpana. Energialaitoksen rakennuksia ei ole vielä rakennettu. Tarkemmin inventoitavat kohtaat sijoittuvat Niemenkadun varrelle: sylinterimallisista siloista tunnistettava S2 ja sen edustalla tiilinen vanha hiivatehdas. Lähde: Tehtaan arkisto.

Kuva 15. Alue kuvattu silojen 1-2 katolta pohjoiseen. Keskellä lämpölaitos ja sen oikealla puolella korjaamorakennus ja varastoja.

Kuva 16. Uusi hiivatehdas 1970-luvulta.

Kuva 17. Lämpölaitos on rakennettu 2000-luvulla. Taustalla näkyy korjaamorakennusta.

Kuva 18. Jätevesipumppaamo "Olavinlinna" korjaamorakennuksen nurkalla.

Kuva 19. Senson Oy.

Kuva 20. Näkymä hiivatehtaalle pohjoisesta Sensonin suunnalta..

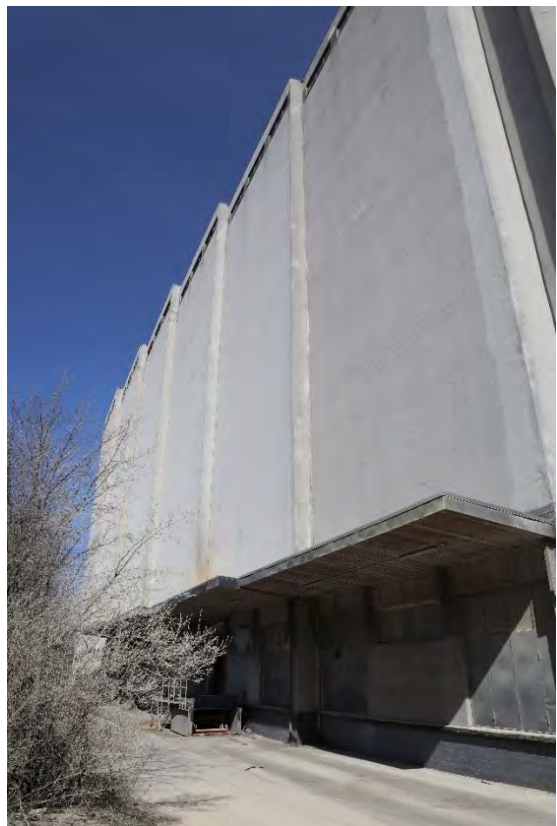
Kuva 21. Tehdasalueelle johtaa edelleen raide.

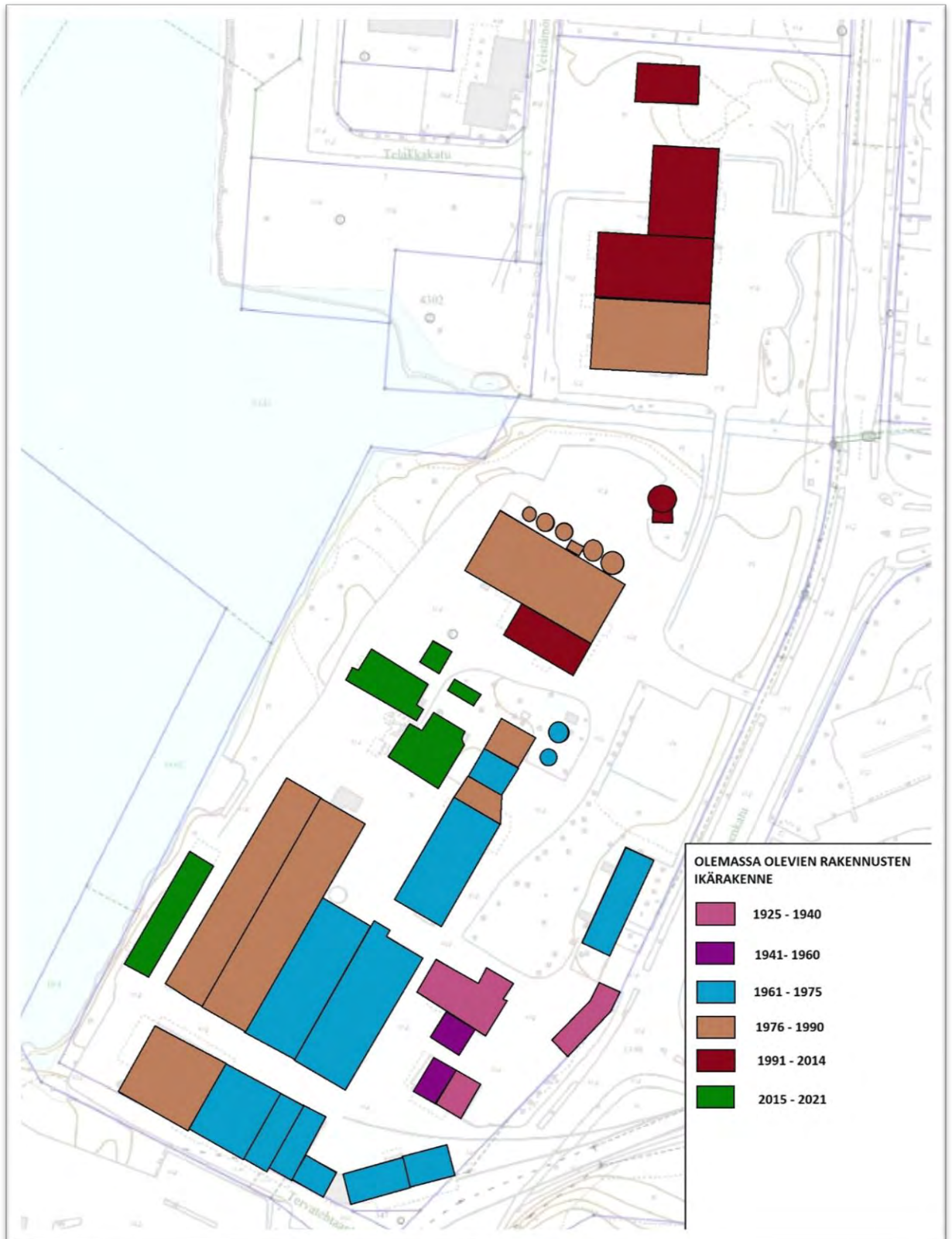
Kuva 22. Viljan vastaanottosiiot Niemenkadun varrella on rakennettu 1960-luvulla.

Kuva 23. Yksityiskohtia Tervatehtaankadun varrella olevista silloista.

3.2 Nykyisen rakennuskannan ikärakenne

Kuva 24. Kaaviokuva Polttimon nykyisten rakennusten ajoittumisesta.

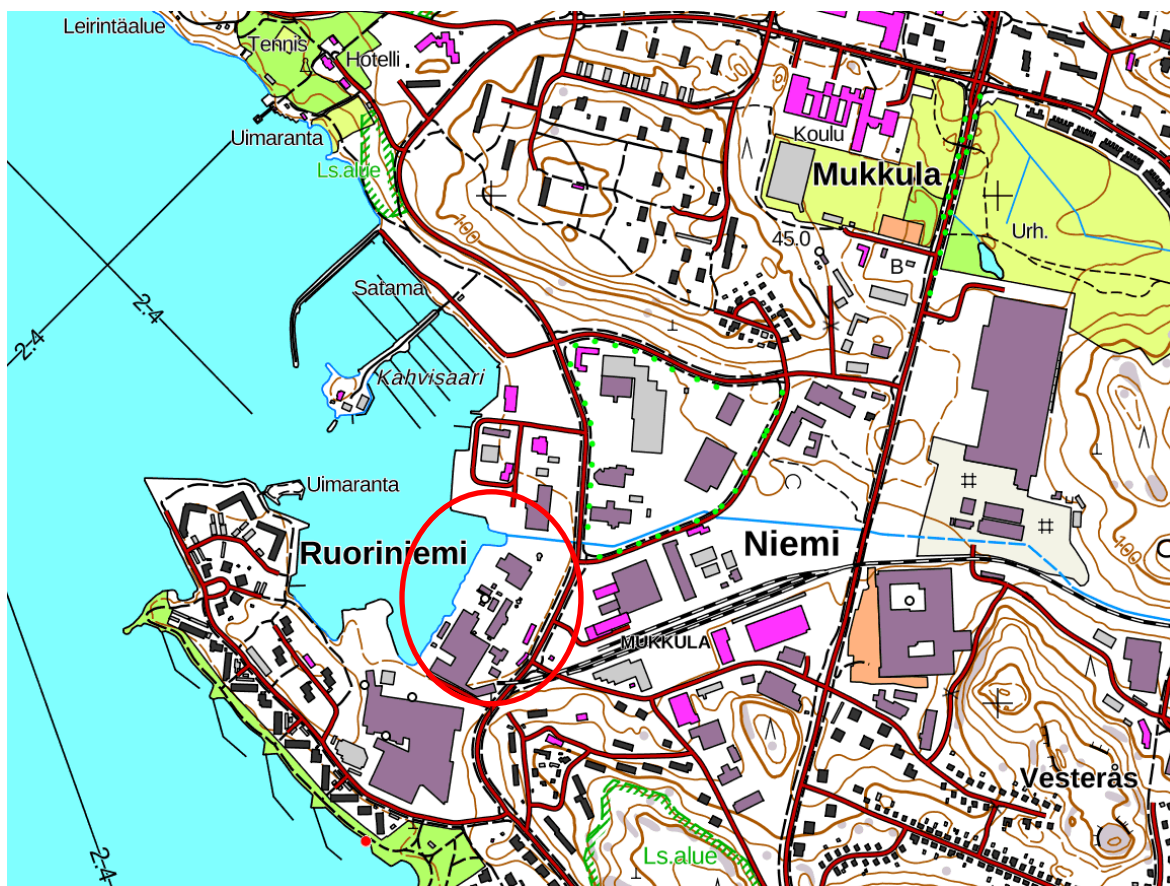
3.3 Suhde ympäröivään kaupunkirakenteeseen

Niemen teollisuusalue sijaitsee Lahden keskustan ja Mukkulan kaupunginosan välissä Vesijärven itärannalla. Polttimon alue sijoittuu Vesijärven rannan ja Niemenkadun väliselle alueelle. Rantaa on vuosikymmenten aikana täytetty ja maa-alue on laajentunut länteen päin.

Alueen eteläpuolella, Tervatehtaan kadun varrella sijaitsee UPM:n tehdasalue, jonka länsipuolelle Ruoriniemeen on rakennettu uusia asuinkerrostaloja. Polttimon tehdasalueelle johtaa idästä rautatielinja. Alueen pohjoispuolella sijaitsee satama ja virkistysalueita.

Niemen alue on liitetty Lahden kaupunkiin Hollolan kunnasta vuosina 1923 (eteläosa) ja 1933 (pohjoisosa).

Polttimon alueen välittömässä läheisyydessä ei sijaitse maakunnallisia tai valtakunnallisia kulttuuriympäristön tai maiseman arvoalueita eikä arkeologisia kohteita.

Kuva 25. Polttimon tehdasalueen sijoittuminen ympäristöön. Lähde: Maanmittauslaitos, Paikkatietoikkuna.

Kuva 26. Näkymä siilon katolta länteen kohti Vesijärveä ja Ruoriniemeä.

Kuva 27. Näkymä siilon katolta itään rautatien suuntaan.

3.4 Kaupunkikuva ja maisema

Polttimon suurikokoinen siilosto hallitsee näkymää Niemenkadun varrella. Nykyiset siilot on rakennettu 1960-luvulta alkaen, mutta paikalla oli aiemmin 1930- ja 1940-luvuilla rakennetut varasto- ja konttorirakennukset, jotka sijaitsivat samalla paikalla Niemenkadun ja Tervatehtaankadun kulmassa. Polttimo on hallinnut maisemaa Niemen alueella pitkään. Rakennuskanta on uusiutunut moneen kertaan ja uudet rakennukset ovat olleet yleensä suurempia kuin vanhat.

Niemenkadun eteläpäässä rakennukset ovat korkeampia ja lähempänä tietä kuin tehdasalueen pohjoispäässä. Pohjoispää on harvempaan rakennettu, rakennukset ovat matalampia ja ne sijaitsevat kauempana kadun varresta. Tehdasalue on pohjoispäässä myös aidattu toisin kuin eteläpäässä, jossa rakennukset sijoittuvat suoraan kadun varteen.

Niemen alue on teollisuusaluetta, joten suuret teollisuusrakennukset leimaavat aluetta muutenkin. Teollisuusalueille on tyypillistä, että rakennusmassat ovat suuria, mutta niiden välissä on paljon tilaa liikkuu isolla kuljetuskalustolla. Ruoriniemen ja Ankkurin alueilla on jo tiiviimpää asuinrakentamista ja nyt myös Niemen alueelle suunnitellaan asuinrakentamista.

Tehdas näkyy maisemassa Vesijärveltä katsottaessa. Rantavyöhykkeellä on jonkin verran lehtipuita, mutta tehdasrakennukset näkyvät varmasti järvelle etenkin lehdettömään aikaan. Siilot hallitsevat näkymää nyt, kun vanhat savupiiput on purettu eikä alueella ole enää muita savupiippuja kuin energialaitoksen piippu.

Kuva 28. Tehdasalue hallitsee näkymää Niemenkadulla etelästä saavuttaessa.

Kuva 29. Vanhat siilot, hiivatehdas ja makasiini näkyvät hyvin Niemenkadulle.

Kuva 30. Näkymä Aniankadulta radan yli. Makasiinirakennus sijaitsee suoraan kadun toisella puolella.

Kuva 31. Tehdasalueen pohjoisosa Niemenkadulla on rakentunut kauemmaksi kadun varresta. Tontin reunaan on istutettu koivikko.

Kuva 32. Polttimon tehdasalue nähtynä Ruoriniemestä Kapteeninkadulta. Hallitsevaksi nousevat eteläosan siilot sekä energyyhtiön piippu.

4. ALUEEN HISTORIA JA RAKENTUMI NEN

4.1 Tehdastoiminnan vaiheet

4.1.1 Tehtaan perustaminen ja alkuvaiheet

1880-luvun alussa Hämeen läänissä toimi kuusi polttimoa, jotka sijaitsivat Janakkalan Viralassa, Hämeenlinnassa, Tampereella sekä Somerolla. Lahden seudulla erityisen merkittävä asema oli Heinolan Polttimo Osakeyhtiöllä.² Väkiviinan valmistusta rajoitettiin ja Hämeen läänissä valmistuksen enimmäismääräksi oli asetettu 500 000 kannua eli noin 1,3 miljoonaa litraa. Useampana vuonna valmistusmäärät olivat jääneet ylärajan alle, joten markkinatilaa vaikutti olevan vielä yhdelle polttimolle. Uutta polttimoa ryhtyivät perustamaan panimonomistaja Henrik Mattsson ja kapteeni August Fellman yhdessä Heinolan polttimon palveluksessa olleen Henrik Ferdinand Fregrenin kanssa.³ Lahtis Bränneri Ab perustettiin vuonna 1883.⁴ Yhtiöjärjestyksen mukaan tarkoituksena oli perustaa höyrypolttimo Hollolan pitäjän Lahden kylän Mäkelän talolta varatulle maalle sekä rakentaa samalle paikalle tislustehtas alkoholijuomien valmistamista varten.⁵

Vesijärven rannalle syntynyt vesijättömaa oli jaettu Lahden kylän talojen kesken, minkä myötä Mäkelän talon omistukseen oli tullut noin 3 700 m² suuruinen rantapalsta.⁶ Alue oli Lahden Kartanon maiden saartama ja kaukana muista talon tiluksista eikä näin ollen omistajalleen kovinkaan arvokas. Lahden Polttimo perustettiin kyseiselle Vehkasuonpohja-nimiselle vesijättömaan alueelle, jossa se toimii edelleen. Varmaa tietoa rakennuspaikan valikoitumisesta ei ole, mutta oletettavasti sekä rautatien että Mattssonin panimon läheisyys sekä Vesijärven tarjoama vedensaanti vaikuttivat päätökseen.⁷

Kuva 33. Ote Lahden kauppalan kartasta vuodelta 1878. Niemen alueelle johtaa tie, varsinaista tehdasaluetta ei ole vielä osoitettu kartassa. Lähde: Lahden kaupungin kartat.

² Vehviläinen 1983, 25.

³ Vehviläinen 1983, 26.

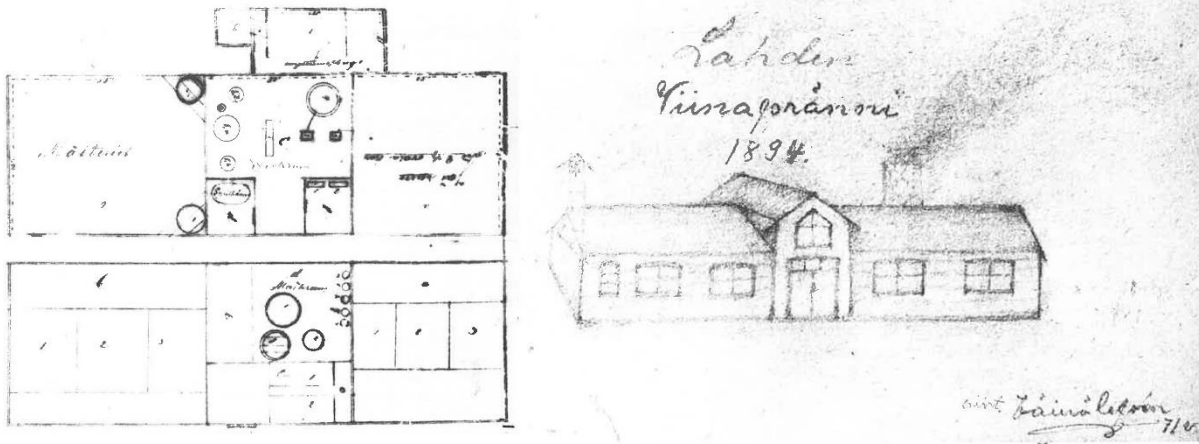
⁴ Polttimo Oy:n verkkosivusto, historiaosio.

⁵ Vehviläinen 1983, 26-27.

⁶ Hämeen läänin maanmittauskonttorin arkiston, Hollola 18:6; Vehviläinen 1983, 28 mukaan.

⁷ Vehviläinen 1983, 28-29.

Rakennustöiden valmistelut käynnistyivät heti rantapalstan ostamisen jälkeen vuonna 1883. Ensimmäinen polttimorakennus oli hirsirakenteinen: sen ensimmäiset luonnokset piirsivät Väinö Lefrén sekä Ferdinand Frigren. Väkiiviinan valmistus alkoi joulukuussa 1883.⁸ Polttimorakennus säilyi ulkonäöltään hyvin alkuperäisenkaltaisena vuoteen 1896, jolloin hiivatehtaan perustamisen yhteydessä sitä laajennettiin huomattavasti.⁹

Kuva 34. (Vasemmalla) Ferdinand Frigrenin laatima pohjapiirustus polttimorakennuksesta vuodelta 1883. Lähde: Vehviläinen 1983, 31.

Kuva 35. (Oikealla) Väinö Lefrénin lyijykynäpiirros ensimmäisestä polttimosta. Lähde: Vehviläinen 1983, 31.

Vuonna 1887 Lahden Polttimon alue käsitti etelässä tontin eteläosassa sijainneen polttimon lisäksi isännöitsijän asunnon, ulkorakennuksen, varastokellarin, puutarhan sekä piha-alueen.¹⁰ Graniittiseinäinen viinakellari rakennettiin vuonna 1883 ja se hävitettiin uuden konttorirakennuksen tieltä vuonna 1965.¹¹

Kuva 36. Maanmittari J. W. Sältin laatima Polttimon alueen kartta vuodelta 1897. Karttaan on merkitty isännöitsijän asunto luoteeseen (1), polttimo (5), ulkorakennus (6), varastokellari (7) sekä puutarha (2) ja piha-alueet (3, 4). Lähde: Vehviläinen 1983, 33.

⁸ Vehviläinen 1983, 29-31.

⁹ Vehviläinen 1983, 31.

¹⁰ Vehviläinen 1983, 33.

¹¹ Vehviläinen 1983, 34.

4.1.2 Toiminnan laajeneminen panimo- ja sahateollisuuteen

Alkoholipolitiikan ja -säätelyn kiristytessä 1880-luvun lopulla polttimot ajautuivat ahdinkoon: neljä seitsemästä Hämeen läänin polttimosta lopetti toimintansa 1890-luvun puoliväliin tultaessa. Yksi kolmesta kriisistä selvinneestä yrityksestä oli Lahden Polttimo.¹²

Lahden Polttimon toiminta laajentui tislaustoiminnasta panimotoimintaan vuonna 1888.¹³ Panimorakennus sijoitettiin polttimorakennuksen eteläpäähän. Aiemmin viljavarastona toiminut tila jaettiin panimoa varten kuuteen huoneeseen.¹⁴ Panimoa kutsuttiin Vesijärven oluttehtaaksi ja sillä oli omat myymälänsä Aleksanterinkatu 16:ssa, niin sanotussa Velheimin talossa.¹⁵ Lahden alueella toimi tuolloin kolme panimoa, eikä markkinaa jokaiselle riittänytkään. Vesijärven oluttehdas lopetti toimintansa vuonna 1895.¹⁶

Vuonna 1889 Polttimon toimitusjohtajana toiminut Frigren perusti koivusahan Polttimon alueelle hyödyntäen samaa höyrykonetta kuin panimo ja polttimo. Polttimorakennuksen pätyyn oli tehty laudoista sirkkelisahalle lisärakennus. Vuonna 1895 perustettiin uiva höyrysaha ja kolmen vuoden kuluttua Frigren vuokrasi Mukkulan kartanon omistajalta alueen, joka sijaitsi välittömästi polttimon alueen pohjoispuolella. Kyseiselle alueelle perustettiin kaksiraaminen höyrysaha. Tämän Niemmen höyrysahtaksi kutsutun sahan perustaminen lienee liittynyt Loviisan-Vesijärven välisen radan perustamiseen, joka avattiin vuonna 1900. Erinäisten ongelmien jälkeen vuonna 1904 saatiin solmittua sopimus sivuradan rakentamisesta polttimolle, sahalle ja Mukkulan tiilitehtaalle.¹⁷

Leivinihivateollisuuden kytkeytymiseen polttimoteollisuuteen liittyi havainto, että paloviinan- tai spriimäskin pinnalle noussut tai pohjalle jäänyt hiiva soveltui leivän kohottamiseen. Suomeen perustettiin kaksi hiivatehdasta: ensimmäinen Janakkalan Viralaan ja toinen Nurmijärven Rajamäkeen. Lahden Polttimo laajensi toimintaansa myös hiivan valmistukseen vuonna 1897, mikä käynnisti ensimmäisen tehtaan ensimmäisen laajennuskauden. Uusi tuotantotyyppi tarkoitti tehtaan laajentamishanketta, jotka saatiin lopullisesti valmiiksi loppuvuodesta 1897. Polttimorakennus uusittiin tässä yhteydessä täysin: aiemmin kaksikerroksinen osa oli korotettu nelikerroksiseksi. Alimassa kerroksessa sijaitsi mittaushuone sekä ”aparaattihuone” ja toisessa kerroksessa jauhomylly sekä viljanpuhdistaja, painekeitin ja siivilöitymisamme. Kolmannessa kerroksessa sijaitsi mallasrouhin sekä mäskäyskone, neljännessä puolestaan vesisäiliöitä. Rakennuksen itäosassa sijaitsi mallastamo, jota laajennettiin oluttehtaan entisiin tiloihin. Länsiosa rakennettiin kokonaan uudelleen tiilirakenteisena ja se käsitti hiivan valmistukseen liittyvän käymisosaston. Lisäksi alueelle toteutettiin kaksi uutta tiilirakennusta: toinen puusepänverstaaksi ja toinen pannuhuoneeksi.¹⁸ Polttokaluston uusimisen yhteydessä tehdasrakennusta laajennettiin kahdella tiilirakenteisella siipiosalla. Uusi polttokalusto sijoitettiin uuteen kolmikerroksiseen osaan ja uusi höyrypannu kaksikerroksiseen osaan.¹⁹

Isännöitsijän eli tehtaanomistajan perhe asui tehdasalueella, samoin useimmat työntekijät. Tehdas rakennutti työntekijöilleen ”kasarmeja”, joiden asunnoissa oli pääsääntöisesti kaksi pientä huonetta. Kellarikerroksessa oli leivintupa sekä pesutupa. Niemenkadun kohdalla sijaitsi aiemmin

¹² Vehviläinen 1983, 37-38.

¹³ Vehviläinen 1983, 42.

¹⁴ Hämeen lääninkonttori, I os. KD 17/226 1888: Vehviläinen 1983, 42 mukaan.

¹⁵ Vehviläinen 1983, 42.

¹⁶ Vehviläinen 1983, 43-45.

¹⁷ Vehviläinen 1983, 43-45.

¹⁸ Vehviläinen 1983, 49-53.

¹⁹ Vehviläinen 1983, 55-56.

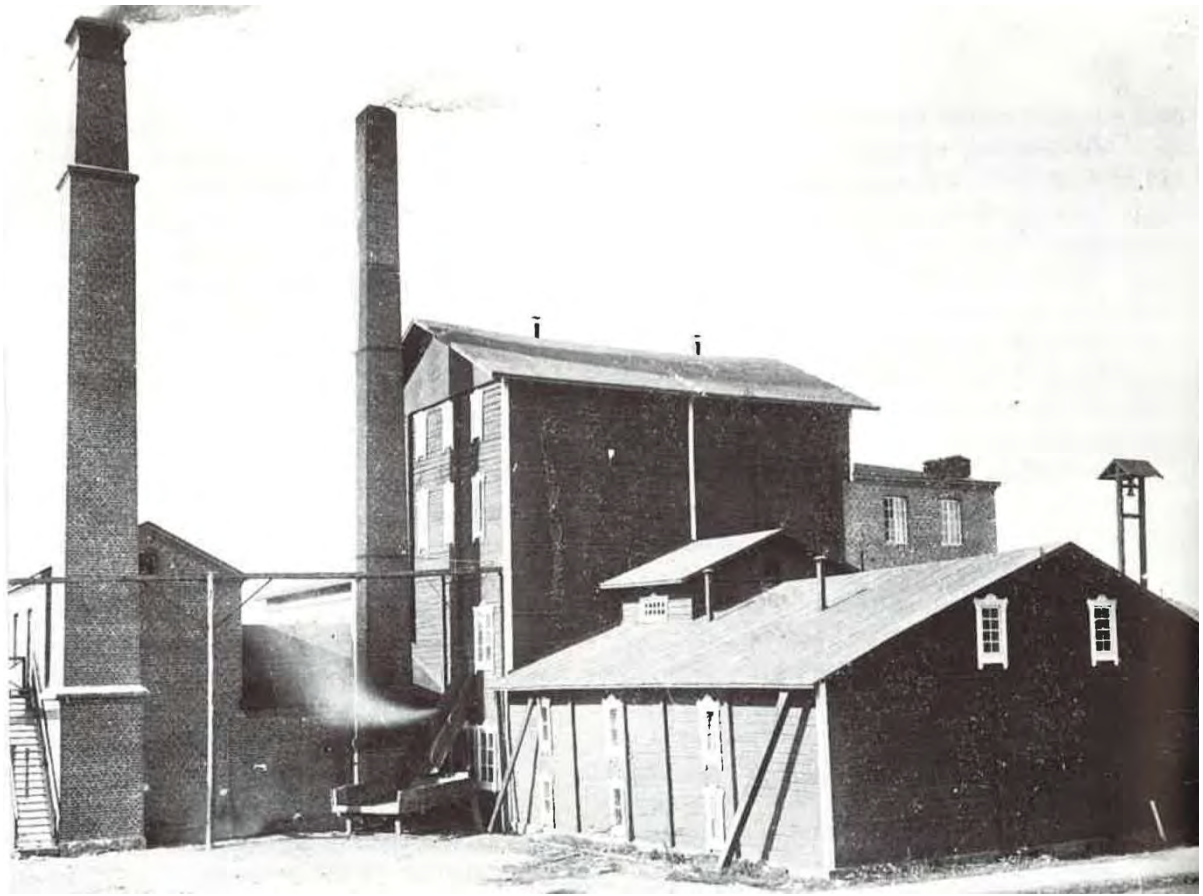
sikolättejä hiekkakuopassa. ²⁰ Kuri työntekijöitä kohtaan oli ankaraa: alkoholin kanssa tekemisissä olevia työntekijöitä valvottiin, jottei tehtaan tuotteita käytettäisi väärin. Työväki alkoi 1800-luvun lopulla järjestäytyä parantaakseen työolosuhteitaan, joissa ei ollut mitään turvaa työttömyyden, sairauden tai kuoleman varalta. Niemen alueella toimi vuosisadan vaihteessa kaksi sahaa, polttimo, panimo, tiilitehdas sekä satama muodostaen oman työläisyhdyskuntansa. ²¹

Kuva 37. Polttimon alue vuonna 1902, uudelleen piirretty karttakuva tarkastaja Janssonin piirtämästä kartasta. Tehtasrakennusryhmä sijoittui alueen keskelle, ja asuinrakennukset sekä varastot pihapiiriin tehtaan ympärille. (Alkuperäinen lähde: Vehviläinen 1983, 55).

²⁰ Vehviläinen 1983, 99.

²¹ Vehviläinen 1983, 63-65.

Kuva 38. Valokuva Lahden Polttimosta 1900-luvun alkuvuosilta. Kuvan etualalla näkyy mallastamo, sen takana nelikerroksisessa rakennuksessa sijaitsi vanha polttokoneisto. Uudempi polttokoneisto oli sijoitettu takana näkyvään tiilirakennukseen. Vasemmalla näkyy pannuhuone ja sen takana pilkottaa uuden hiivastehtaan katto. Mallastamon takana näkyvä korkeampi tiilirakennus on todennäköisesti edelleen olemassa. Pannuhuoneen harjasuunta on muuttunut, mutta siitäkin osa saattaa olla säilynyt. Piiput on purettu. Lähde: Vehviläinen 1983, 54.

4.1.3 Kieltolain vuodet

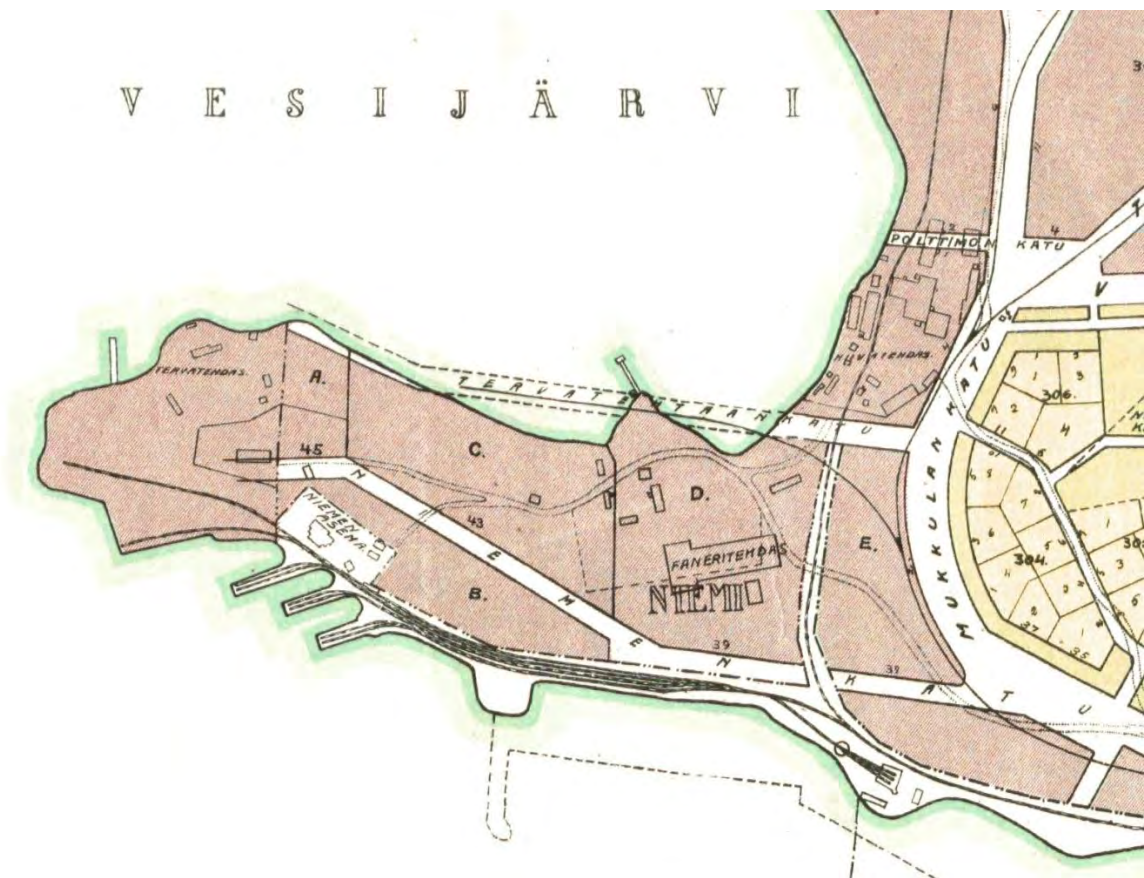
Euroopassa vuonna 1914 puhjennut sota vaikutti Suomen alkoholipolitiikkaan ja lopulta vuonna 1916 myös raaka-ainevarantoon. Kesäkuussa 1917 elintarvikepulassa senaatti julisti maan kaikki vehnä-, ohra- ja ruisvarastot takavarikoitaviksi. Lahti jäi rintamalinjojen eteläpuolelle vuoden 1918 sodassa. Helmikuussa hiivastehtaan varastot olivat vähentyneet niin, että tuotanto keskeytettiin. Punaiset miehittivät tehtaan helmikuun 17. päivää etsien tehtaaseen mahdollisesti piilotettuja väkijuomia takavarikoidakseen ne.²²

Vuonna 1923 Niemen alue liitettiin Lahden kaupunkiin ja samana vuonna alueelle hyväksyttiin ensimmäinen asemakaava. Alueelle saatiin tämän jälkeen myös kunnallinen sähkö, joka oli sitä aiemmin ollut oman, kattilahuoneessa tuotetun sähkön varassa.²³ Tehdasaluetta ympäröi korkea aita. Isännöitsijä ja teknillinen johtaja asuivat alueen pohjoispäässä valkoisessa puurakennuksessa, jota oli laajennettu vuonna 1924.

²² Vehviläinen 1983, 79-81.

²³ Vehviläinen 1983, 99-1001.

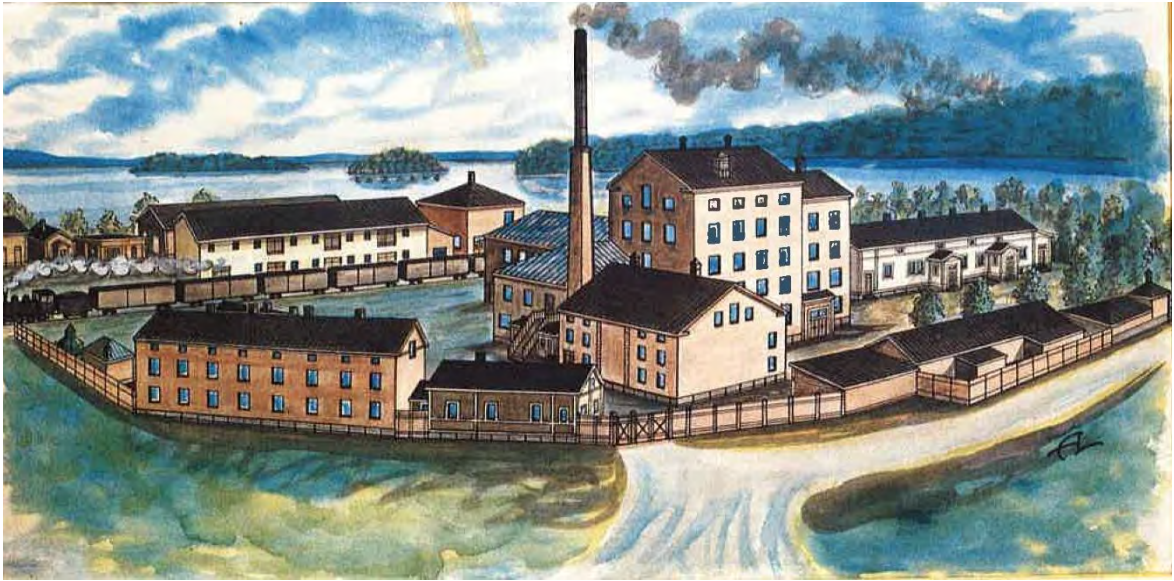
Kieltolaki merkitsi suuria muutoksia Lahden Polttimon toiminnalle: hiiva oli tehtaan ainoa tuote vuodesta 1925 alkaen.²⁴ Kieltolaki kumottiin neuvoo-antavaan kansanäänestykseen pohjautuen vuonna 1932 ja väkijuomalaki antoi alkoholijuomien valmistuksen, maahantuonnin ja myynnin monopolivaltuudet valtio-omisteiselle yhtiölle. Lahden Polttimolle myönnettiin alkoholien valmistuslupa vuonna 1932 yhtenä neljästä yksityisestä polttimosta. Polttimo oli hävittänyt huomattavan osan väkiviinan valmistukseen tarkoitettua polttimokoneistostaan hiivatehtaan laajentamisen yhteydessä. Vuonna 1933 kaikissa polttimoissa siirryttiin käyttämään pääasiallisena raaka-aineena perunaa, jota varastoitiin Polttimonkin alueella ulkona myös talvella, sillä jäätyminen ei pilannut niitä.²⁵

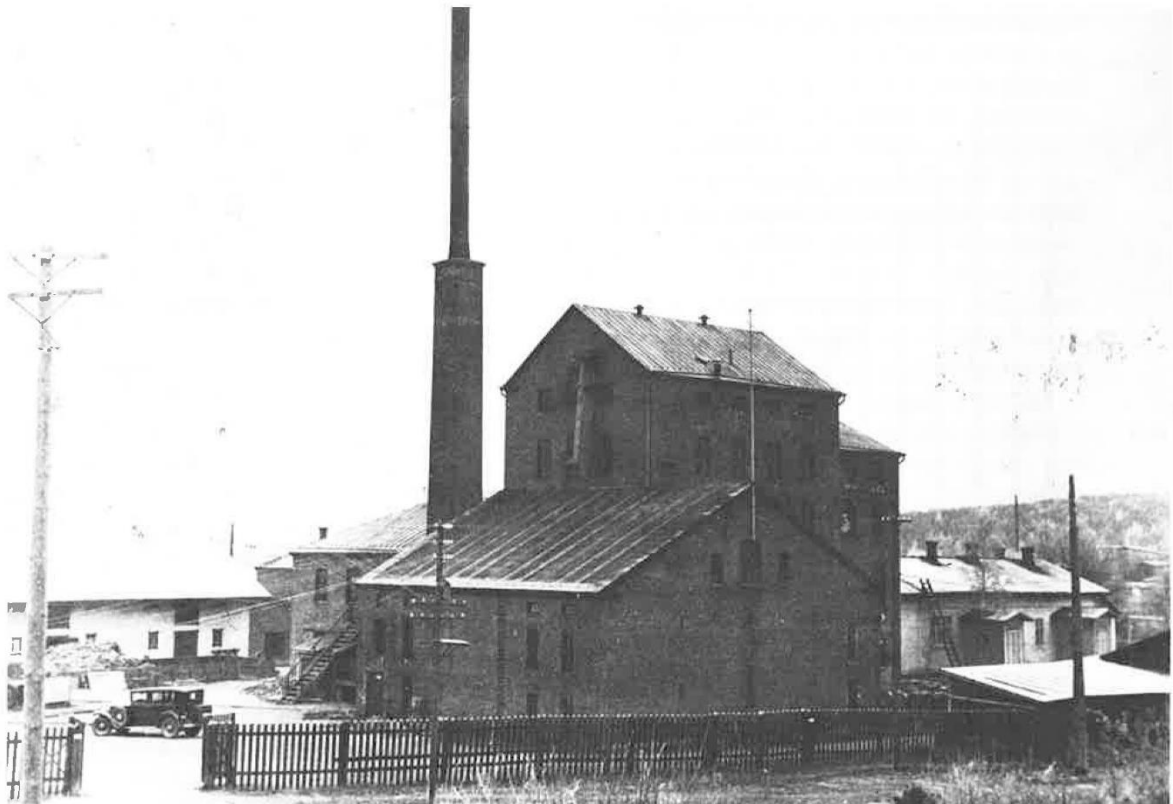
Kuva 39. Ote Lahden esikaupunkialueen asemakaavasta vuodelta 1925. Inventointialue rajautuu etelässä Tervatehtaankatuun ja pohjoisessa Polttimonkatuun. Tehdasalue on osoitettu kaavakartassa hiivatehtaan alueena. Keskellä tehdasaluetta näkyy vanha polttimo/hiivatehtaanrakennus, joskin mallastamo on eri kohdassa verrattuna vuoden 1902 karttaan. Nykyisen pääkonttorin paikalla on viinakellari – joskin seuraavan sivun mukaan kohdassa on sijainnut kaivo ja pumppu. Isännöitsijän asunto näkyy pitkänmallisena alueen pohjoisosassa, rannassa puolestaan varastoja. Tervatehtaankadun ja silloisen Mukkanlankadun, nykyisen Niemenkadun kulmassa näkyy rakennuksia, jotka eivät ole joko säilyneet tai toteutuneet kaavan mukaisina. Kyseisessä kohdassa sijaitsee seuraavan sivun piirroksen mukaan pääkonttori ja työväenkasarmeja. Lähde: Timo Meriluodon karttasivusto.

²⁴ Vehviläinen 1983, 98.

²⁵ Vehviläinen 1983, 103-109.

Kuva 40. Lahden Polttimo 1920-luvun puolivälin jälkeen. Korkein rakennus on hiivatehdas, jonka edessä näkyy mallastamo ja sen takana pannuhuone. Portista vasemmalla näkyy pääkonttori ja sen vieressä tiilinen työväen asuinrakennus, jonka takana näkyy pienemmän, puisen työväenrakennuksen harja. Aidan vieressä kuvan vasemmalla laidassa näkyy kaivo ja pumppu. Taustalla vasemmalta lukien vaja, johon oli sijoitettu työntekijöiden puuliiteri, vajan vieressä sauna sekä pieni rakennus, jota käytettiin muun muassa autotallina. Näiden oikealla puolella sijaitsee valkoinen viljavarasto ja sen takana toinen varastorakennus. Niiden oikealla puolella näkyy aumakattoinen korjaamo – rakennus, jossa oli ennen kieltolakea valmistettu väkiviinasta viinoja, konjakkia ja punssia. Kuvan oikeassa reunassa näkyy isännöitsijän ja teknillisen johtajan asuttama valkoinen rakennus. Vanha hiivatehdas on edelleen hyvin tunnistettavissa. Makasiinia ei vielä ole rakennettu. Lähde: Vehviläinen 1983, 91.

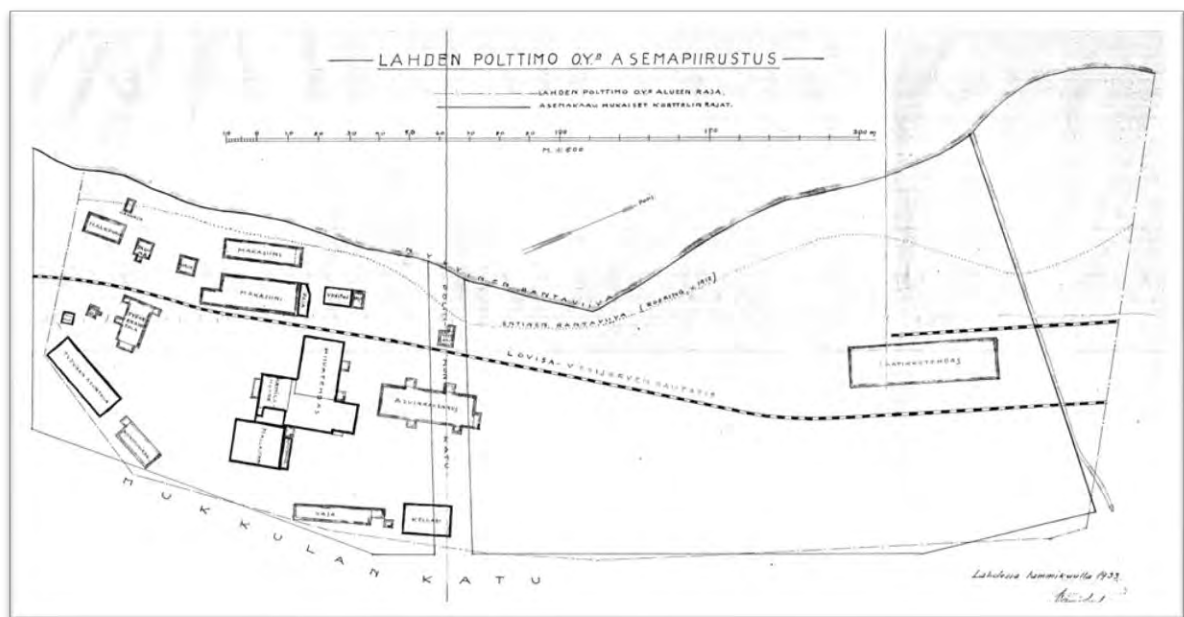

Kuva 41. Lahden Polttimo vuoden 1932 jälkeen, kun väkiviinan valmistus on jälleen käynnistetty. Taaempana hämmöttävän valkoisen viljavaraston edessä näkyy perunakasa. Lähde: Vehviläinen 1983, 109.

4.1.4 1930-luvun laajentumisen aika: mallastamon perustaminen

Lahden Polttimo päätti perustaa kauppamallastamon vuonna 1933, mikä tarkoitti suuria laajennustöitä. Vanha mallastamo uusittiin täysin ja sen viereen rakennettiin kuivaamo- ja siilorakennus. Tehtaan suunnitteli kesällä 1934 saksalainen toiminimi J. A. Topf & Söhne toimittaen myös pääosan koneista. Maltaiden valmistus aloitettiin marraskuussa 1934. Mallastamon rakennuksesta otettiin aluksi vain puolet käyttöön. Vanha viljavarasto jäi riittämättömäksi, minkä vuoksi vanha konttorirakennus purettiin vuonna 1935 ja sen tilalle rakennettiin 6-kerroksinen viljavarasto. Sen alimpaan kerrokseen sijoitettiin konttori. Viljavarasto varustettiin ajantasaisilla koneilla. Myös mallastamoa laajennettiin, millä tavoiteltiin tuotannon kaksinkertaistamista. Piirustusten saamisessa ilmeni ongelmia, mutta vuonna 1938 mallastamon tuotanto tosiaan kaksinkertaistui edelliseen vuoteen verrattuna. Lahden Polttimon mallastuotanto käsitti tuona vuonna viidenneksen Suomen tuotannosta.²⁶

Tehtaan laajeneminen oli selkeästi nähtävissä sitä lähestyttäessä: uusi mallastamo ja siilo sekä kadun varteen sijoitetut viljavarastot muuttivat alueen ilmettä. Ohramakasiinin eteen oli sijoitettu uusi raide. Vuonna 1935 saatettiin Polttimon tonttialue sellaiseksi, kuin se oli osoitettu vuonna 1924 vahvistetussa asemakaavassa lunastamalla naapureille kuuluneet osat. Kesällä 1939 sekä maltaiden että hiivan kysyntä oli kasvussa: uudistustöitä tehtiin niin mallastamossa, väkiviinakuin hiivatehtaassakin.²⁷

Kuva 42. Lahden Polttimon asemapiirros vuodelta 1933.

4.1.5 Sotien ja säännöstelyn vuodet

Polttimon suotuisan kehityksen katkaisi sodan syttyminen vuonna 1939, ja sota-ajan vaikeuksista ensimmäisenä Polttimoa koetteli bensiniipula. Liikekannallepano vähensi tehtaan työntekijöitä, jotka olivat pääosin miehiä. Alko alkoi säännöstellä oluen hintaa ja myyntiä. Maltaan kysyntä romahti lokakuussa. Talvisodan syttyessä Polttimo ylläpiti hiivan tuotantoa: eihän ilman leipää voitu

²⁶ Vehviläinen 1983, 113-118.

²⁷ Vehviläinen 1983, 121-123.

sotia. Hiivan myynti kohosikin koko maassa sodan myötä. Lahtea pommitettiin eikä vaaralta välttynyt myöskään Polttimon tehdas, joka kuitenkin säästyi suurilta aineellisilta vahingoilta.²⁸

Välirauhan myötä Polttimon toimintaa pyrittiin palauttamaan mahdollisimman normaaliksi. Kuitenkin raaka-aineiden ja polttoaineen heikko saatavuus verotti tehtaita. Mallastamon tuotanto virkosi oluen menekin kasvaessa päättyneen sodan myötä, ja vaikeuksista huolimatta myös hiivatehtaan tuotanto kasvoi hieman vuonna 1940. Kyseisen vuoden kesällä Polttimon yhteyteen valmistui paahtimo. Oluen valmistuksessa käytetyt, niin kutsutut karamelli- ja värimaltaat oli aiemmin tuotu ulkomailta. Tämän lisäksi paahtimon laitteisto soveltui myös kahvinkorvikkeena toimineen viljan paahtamiseen.²⁹

Väkiviinatehtaan toiminnassa oli kuitenkin ongelmia: kun Alko salli viinanvalmistuksen käynnistämisen uudelleen, alettiin pian julkisessa keskustelussa kyseenalaistaa perunan käyttöä alkoholin valmistukseen elintarvikepulan vaivaamassa maassa. Lahden väkiviinatehdas lopetti toimintansa tammikuussa 1941.³⁰

Jatkosota koetteli tehdastoimintaa erityisesti raaka-ainetoimitusten vaikeuksien muodossa. Saksan kanssa solmittu viljan toimitussopimus kuitenkin pelasti lopulta Lahden mallastamon keväällä 1942, vaikka mallasohra olikin laadultaan heikompaa ja hinnaltaan korkeampaa kotimaiseen nähden. Hiivan kysyntä kasvoi sodan myötä: kotona naisten hoitaessa miestenkin työt hiivaan leipominen säästi kallisarvoista aikaa hapantaikinaan verrattuna. Kuitenkin melassi- ja viljapuute koetelivat Lahden hiivatehtaan toimintaa.³¹

Sodan vuoksi jouduttiin turvautumaan korvike-elintarvikkeisiin. Lahden Polttimon korviketuotteisiin lukeutuivat kahvinkorvikkeen lisäksi liha-annosten jatkamiseen tarkoitettu liemitiiviste, jota valmistettiin sulfiittihivasta. Lisäksi lääke- ja makeuttamisaineeksi valmistettiin mallasuutetta eli **”mallasmehua”**. **Koneet liemitiivisteen valmistamiseen tilattiin Ruotsista, Saksasta ja kotimaasta**, ja Lahden liemivoiman valmistus käynnistyi kesällä 1942 hiivatehtaan toisessa kerroksessa. Toukokuussa 1943 Lahden Polttimo anoi rakennuslupaa uudelle liemivoimatehtaalle. Uusi kolmikerroksinen, 3000 neliömetrin suuruinen tehdasrakennus oli juuri valmistunut kesällä 1944, kun liemitiivisteen valmistaminen jouduttiin keskeyttämään kannattavuusongelmien vuoksi. Uusi tehdas otettiin mallasmehutehtaan käyttöön saman vuoden lopussa.³²

4.1.6 Rauhan ja kasvun vuodet

Rauhan solmimisen jälkeen pula raaka-aineista ja tarvikkeista jatkui, tosin Lahden Polttimon tehtaista yksikään ei muodostunut tappiolliseksi sota- ja pulavuosina. Kuitenkin rakennusten ja laitteiston kiireellisetkin korjaukset viivästyivät, laajentamisesta puhumattakaan.³³

Polttimon päätuotteet, hiiva ja maltaat, olivat kysyttyä tavaraa sodan päätyttyä – niiden kysyntä ylitti tuotantokapasiteetin. Vuonna 1946 aloitettiin sekä hiivatehtaan että mallastamon laajentamisen suunnittelu. Kotimaisen metalliteollisuuden kapasiteetti kului sotakorvaustoimitukseen,

²⁸ Vehviläinen 1983, 125-126.

²⁹ Vehviläinen 1983, 127-128.

³⁰ Vehviläinen 1983, 128.

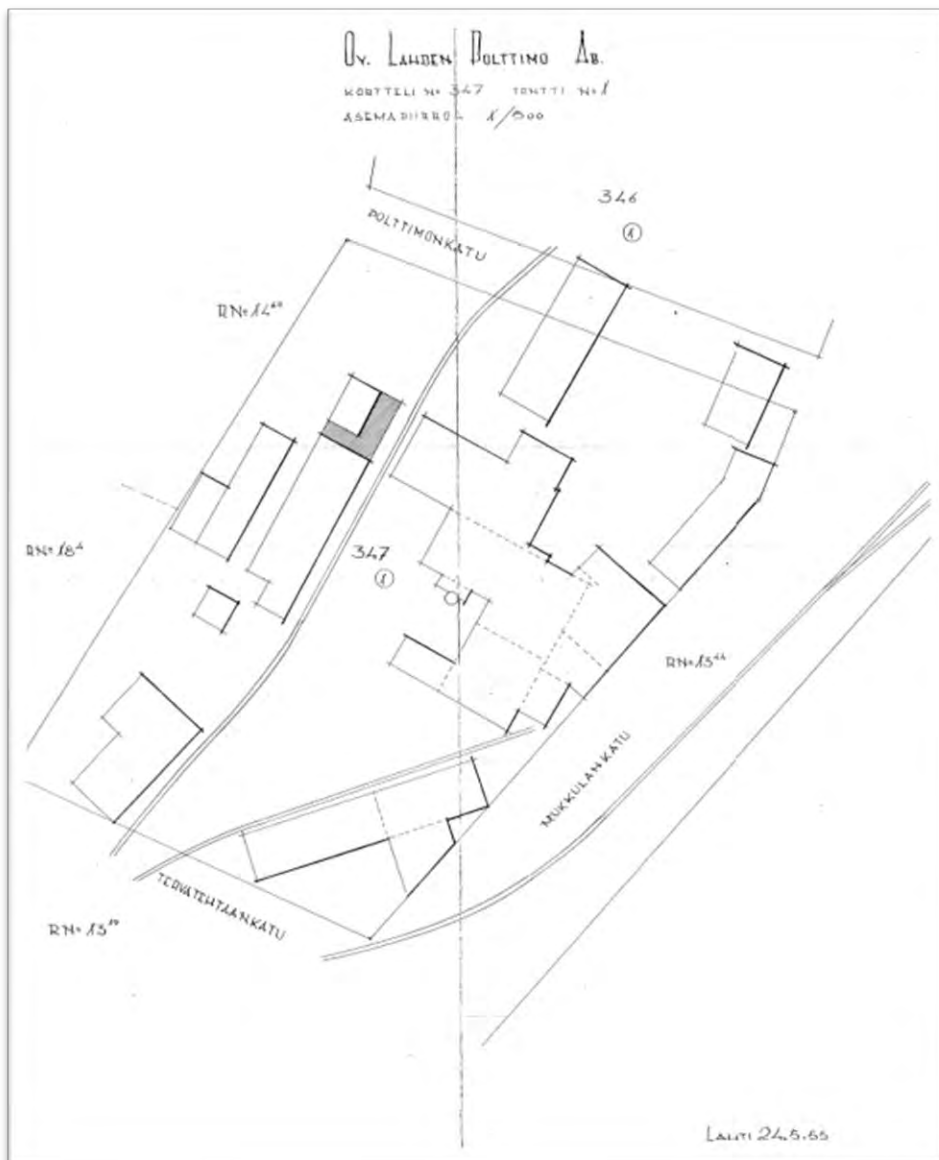
³¹ Vehviläinen 1983, 130-134.

³² Vehviläinen 1983, 134-139.

³³ Vehviläinen 1983, 141-143.

mikä hankaloitti tarvittavia konehankintoja. Syyskuussa 1947 saatiin lopulta hiivatehtaan käymis-
ammetta varten teräslevyä Englannista ja hiivatehtaan laajentamisessa päästiin laitteistonkin
osalta eteenpäin. ³⁴

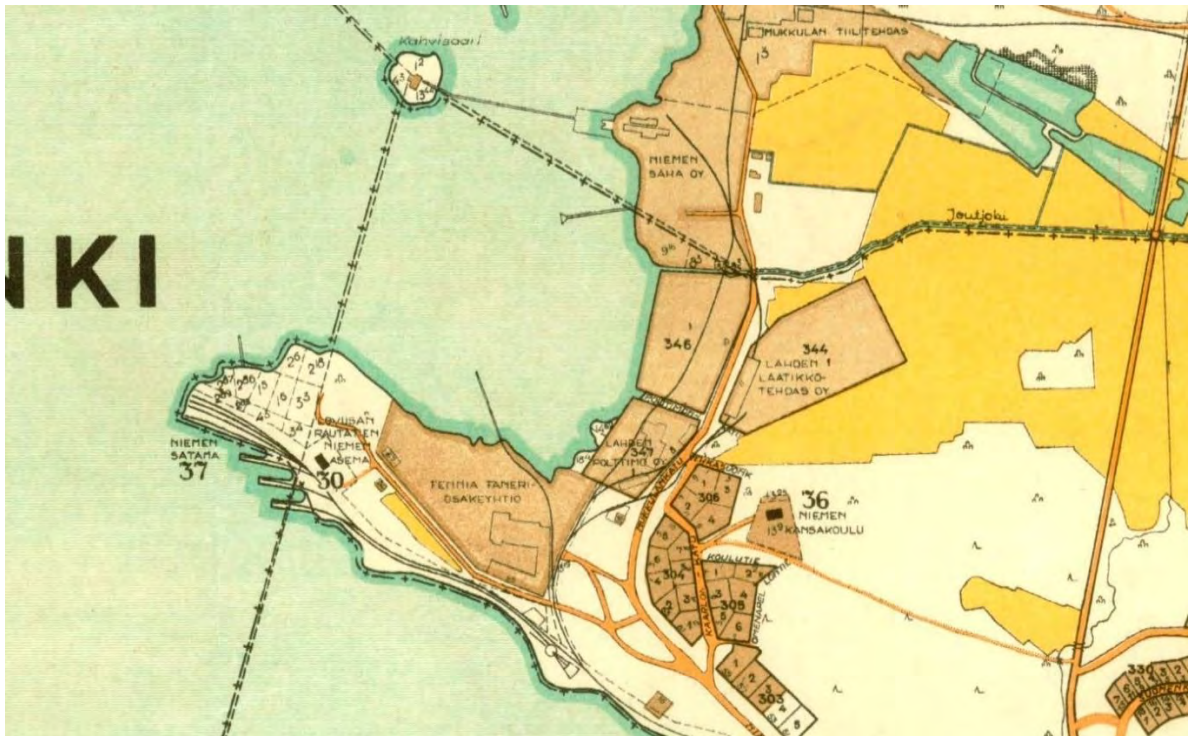
Polttimo sai lokakuussa 1947 rakennusluvan sekä uudelle mallastamolle että viljavarastolle. Koko-
naisuudessaan 9000 kuutiometrin käsittävä rakennuskokonaisuus kohosi tehdastontin reunaan
Niemenkadun puolelle. Mallastamo otettiin käyttöön tammikuussa 1950. Niin kutsutussa Baby-
mallastamo oli hyvin ajanmukainen: viljelijöiltä saapuva ohra kuljetettiin rautateitse tai autolla
paineilmasiirtolaitteiden avulla viljavarastoon puitavaksi, lajiteltavaksi ja kuivattavaksi. Liottami-
sen ja idätyksen jälkeen mallas kuivattiin ja varastoitiin mallassiiloihin. ³⁵

Kuva 43. Polttimon asemapiirros vuodelta 1955.

³⁴ Vehviläinen 1983, 147.

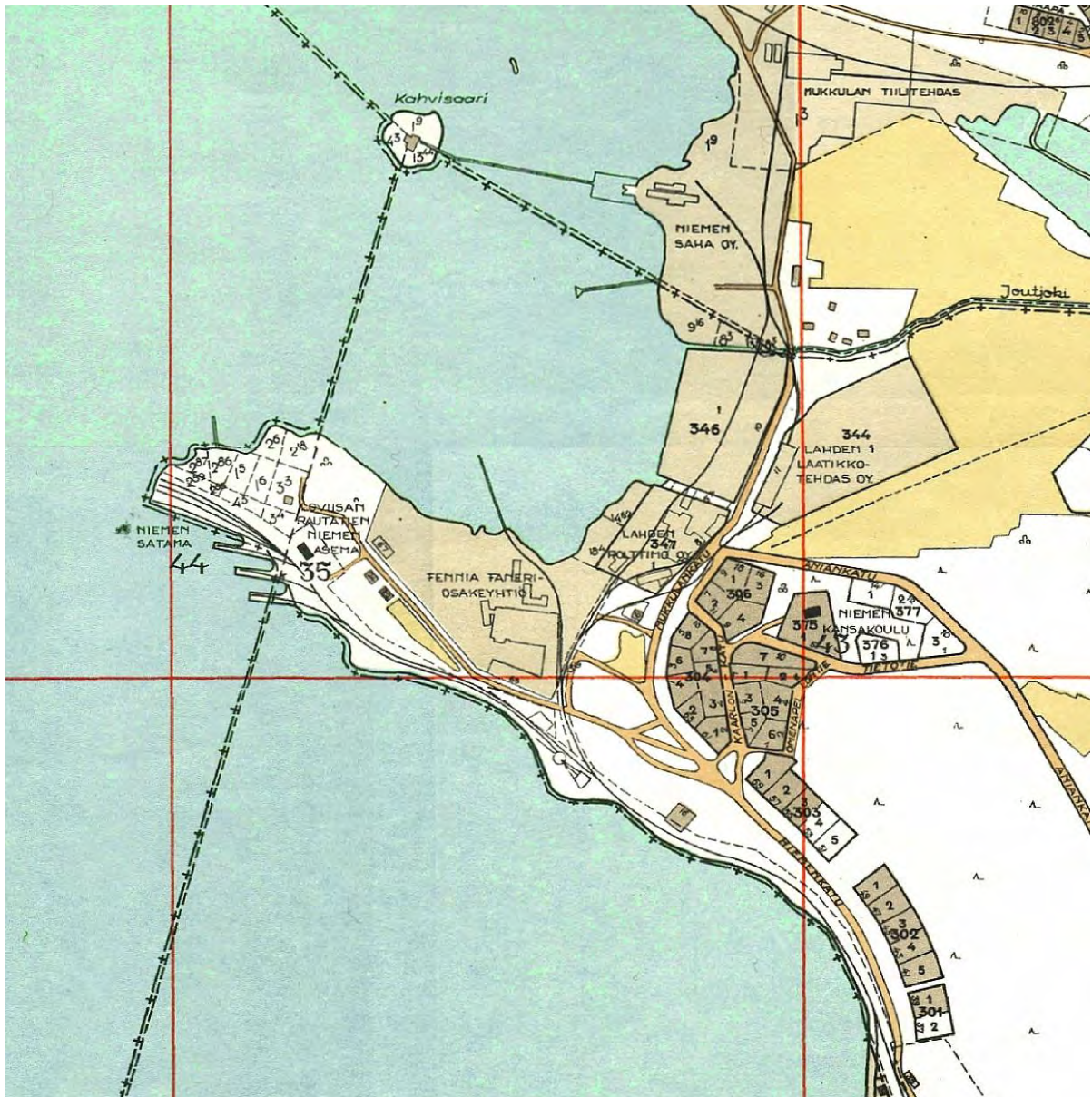
³⁵ Vehviläinen 1983, 148-149.

Kuva 44. Lahden kaupungin opaskartta vuodelta 1947. Polttimon alueen eteläosassa on merkintä Lahden Hiiva Oy, ja alueen pohjoispuolelle on merkitty Niemen saha Oy. Polttimon rakennukset on keskitetty alueen kaakkoisosaan: hiivatehdas, silot ja mallastamo, makasiinirakennus sekä kaakkoiskulmassa sijainnut funkkistyylinen korkea päärakennus. Alueen halki on johdettu rautatieyhteys. Lähde: Lahden kaupungin kartat.

Kuva 45. Polttimon alue vuonna 1952 ennen suuren rakennuskauden alkamista. Oikealla kadun varressa näkyy makasiinirakennus, jonka vieressä näkyy sittemmin purettu Baby-mallastamo sekä kuusikerroksinen viljavarasto. Niin kutsuttu mehutehdas näkyy takana vasemmalla: se purettiin 1960-luvulla sillojen tieltä kuten etualalla näkyvä funkkistyylinen toimisto/varastorakennuskin. Lähde: Vehviläinen 1983, 148.

Kuva 46. Ote Lahden kaupungin osoitekartasta vuodelta 1952. Niemenkatu on vielä Mikkulankatu. Muita Niemen alueen teollisuuslaitoksia ovat Fennian Faneritehdas, Lahden Laatikko-tehdas sekä Mikkulan tiilitehdas. Lähde: Timo Meriluodon karttasivusto.

Väkiviinan valmistuksen keskeyttäminen vuonna 1940 merkitsi lopulta tuotannonhaaran täydellistä lopettamista: Lahden Polttimo pyrki saamaan luvat perunapolttimon tuotannon uudelleen käynnistämiseksi, mutta turhaan. Kun maatalouspohjaisen väkiviinan säännöllinen tuotanto jatkui Suomessa vuonna 1952 Alkon omilla polttimoilla, ei valmistussopimuksia solmittu enää yksityisten polttimoiden kanssa. Lahden Polttimon väkiviinatehtaan laitteisto myytiin romuksi ja vanhimmasta valmistushaarasta jäi tehtaalle vain nimi.³⁶

Panimot alkoivat luopua mallastamosta, mikä lisäsi kaupparamallastamoiden myyntiä. 1950-luvun lopulla Polttimo valmisti jo liki puolet panimoteollisuuden käyttämistä maltaista, ja kasvun turvin mallastamoa ryhdyttiin laajentamaan. Syksyllä 1953 päätettiin rakentaa uudet mallas- ja ohrasii- lot. Suunnitelmat oli laatinut diplomi-insinööri A. Schierwagen. Siilojen rakentamisessa käytettiin

³⁶ Vehviläinen 1983, 150-151.

liukuvalutekniikkaa, ensimmäistä kertaa Lahdessa. Rakennus valmistui vuonna 1954 ja se oli 37,5 metrin korkuinen - Lahden korkein rakennus tuohon aikaan. Kaikkiaan rakennus käsitti 16 silloa. Mallastamoa laajennettiin kolmessa vaiheessa vuosien 1955-1959 aikana. Kesällä 1955 rakennettiin korjaamo ja teknillinen konttori, samaan aikaan aloitettiin mallastamon laajentamisen rakennustyöt.³⁷

Polttimon mallasvalikoima laajeni sodan jälkeen sahti- ja ruismaltaisiin. Sahtimaltaita ryhdyttiin valmistamaan **”mehutehtaan” tiloissa luultavasti vuonna 1949. Kannattavin mallastamon tuote** muodostui kuitenkin entsyymimallas, jota ryhdyttiin valmistamaan vuonna 1955 Alkon Rajamäen tehtaille.³⁸

Vuonna 1961 ryhdyttiin suunnittelemaan uutta mallastamoa, jonka idättämö tilattiin Länsi-Saksasta. Mallastamon suunnittelusta vastasi Jorma Vuorelan arkkitehtitoimisto, rakennesuunnittelusta AG Seger sekä Blåfield & Louhio. Yleissuunnittelusta vastasivat Polttimon teknillinen johtaja Braskén ja käyttöinsinööri Salonen. Rakennustyöt käynnistyivät maaliskuussa 1963: perustukset kaivettiin vanhan rantamakasiinin paikalle. Uusi Seger-mallastamo valmistui loppuvuodesta 1963. Suunnittelussa otettiin huomioon toiminnan laajentuminen, joten uudessa rakennuksessa oli tilat valmiina toista kuivaamoa varten.³⁹

Mallastamon kasvu merkitsi myös siilokapasiteetin kasvua. Lupa uudelle siilorakennukselle saatiin vuonna 1964 **ja vanha ”mehutehdas” purettiin uuden siilon tieltä. Mallastamon laajennukset ja** myöhempään tuotannon kasvattamiseen varautuminen osoittautuivat hyviksi ratkaisuiksi: mallasjuomien menekki alkoi kasvaa vuoden 1969 voimaan tulleen keskiolutlain myötä. Polttimon tehdas alkoi heti hyödyntää sekä kasvanutta kotimaisen kysynnän kasvua että avautuneita vientimarkkinoita.⁴⁰

Hiivatehtaan toimintaan vaikutti hiivan kysynnän lasku: elintason noustessa leivän menekki erityisesti kotileipomisen osalta väheni. Sodanaikainen melassipula päättyi 1940-luvulla, mutta melassin käytön lisääntyminen myös rehun valmistuksessa aiheutti melassin puutetta hiivatehtaissa. Hiivatehtaan laitteet olivat perusteellisen uusimisen tarpeessa ja Polttimon hiivatehtaan toimintaa kehitettiin vuonna 1951 insinööri Arne Boyen menetelmällä, joka paransi hiivalaataua. Seuraavina vuosina hiivatehtaan toimintaa parannettiin laitehankinnoilla.⁴¹

1940- ja 50-lukujen laajennuskauden myötä Polttimon työntekijämäärä kasvoi yli 70 henkilön. 1950-luvun puolivälissä työntekijämäärä alkoi hitaasti vähentyä hiivatehtaan ja mallastamon toiminnan rationalisoinnin vuoksi. Sen sijaan toimistohenkilökunnan määrä kasvoi tasaisesti tasoittaen myös sukupuolijakaumaa. Konttori toimi vielä 1940-luvun puolivälissä vaatimattomissa tiloissa Niemenkadun varrelle olevassa vanhassa rakennuksessa, jonka yläkertaan oli sijoitettu ohjavarasto. 1940-luvun lopulla konttori otti käyttöön lisätiloja yläkerrasta varaston siirtyessä muualle.⁴²

Tehtaan laajentuessa 1960-luvulla tarve uudelle konttorille kävi ilmeiseksi. 1960-luvupuolivälissä laadittiin piirustukset uudelle konttorirakennukselle arkkitehti Jorma Vuorelman ja insinööritoimisto Blåfield & Louhion toimesta. Vanha viinakellari purettiin uuden toimistorakennuksen tieltä.

³⁷ Vehviläinen 1983, 154-157.

³⁸ Vehviläinen 1983, 158-160.

³⁹ Vehviläinen 1983, 162-163.

⁴⁰ Vehviläinen 1983, 163-165.

⁴¹ Vehviläinen 1983, 165-169.

⁴² Vehviläinen 1983, 170-171.

Vuonna 1965 valmistuneessa konttorissa oli paljon tilaa myös tulevaisuuden tarpeita varten. Vanhan konttorin tiloihin muutti Helsingin Osakepankin Niemen konttori. Teknillinen konttori ja laboratorio jäivät hiivatehtaan yhteydessä oleviin entisiin tiloihinsa.⁴³

Tuotannon laajeneminen aiheutti haasteita kuljetuksille. Vanha, kapearaiteinen ja yksityinen Loivisan-Vesijärven rautatie oli käynyt riittämättömäksi. Vuonna 1948 Niemen teollisuuslaitokset tekivät aloitteen uuden rautatien rakentamisesta Heinolan radan Joutjärven pysäkin luota Niemen alueelle. Rata valmistui vuonna 1954.⁴⁴

Kuljetusten lisäksi puhtaan veden saanti oli ollut välttämätöntä Polttimon tehtaille. Alueen pohjavedet hupenivat vähäsateisina vuosina, ja vuonna 1947 Polttimo sai rakennusluvan uudelle pohjavesikaivolle. Vuonna 1951 pohjavesi aleni niin, että molemmista Polttimon kaivoista uhkasi vesi loppua täysin. Kaupunki rakensi vesijohdon vuonna 1952, mikä turvasi vedensaannin. Vesijohtoveden hinnan vuoksi Polttimo pyrki hyödyntämään omia kaivojaan, ja niitä valmistui tuotannon kasvun myötä vuonna 1957 ja 1962. Vuonna 1964 valmistui uusi vedenottamo alueelle, jonka Polttimo vuokrasi kaupungilta teollisuusalueensa vierestä.⁴⁵

Polttimo oli laskenut 1930-luvulle saakka jätevesiään puhdistamattomana Vesijärveen, kunnes lähin naapuri, Fennia Faneri Oy alkoi 1930-luvun puolivälissä vaatia asiaan muutosta: vaneritehdas varastoi lahteen tukkejaan, jotka jäteveden sanottiin pilaavan. Polttimo rakennutti vuonna 1936 puhdistuslaitoksen septisine altaineen ja sorapeteineen, mutta sen käytöstä luovuttiin riittämättömän koon vuoksi. Väkiivinatehtaan sivutuotteena syntynyt rankki pyrittiin myymään ja kuljetamaan maanviljelijöille pitkienkin matkojen päähän. Lahden kaupungininsinöörin Janhunen totesi tarkastuksessaan Polttimonlahden pohjan olevan usean sadan metrin alalta vanhan mäskin peitossa. Lopulta Polttimo vaneritehtaan kanteiden uhatessa maksoi naapurilleen korvauksia ja ruopautti mudan pois lahdesta. Myöhemmin Polttimo rakennutti myös puisen viemäriputken, joka kuljetti saostusaltaiden kautta jäteveden Kahvisaaren luo Vesijärveen laskettavaksi. Tämä ei ratkaissut vesistön saastuttamisen ongelmaa, ja yhdessä muiden alueen teollisuuslaitosten kanssa alueelle ajettiin kunnallista viemärointiä. Pitkän odotuksen jälkeen vuonna 1967 kaupungin viemäri valmistui tuoden lopullisen ratkaisun Polttimon jätevesiongelmaan.⁴⁶

Mittavimmat investoinnit pula-ajan jälkeen liittyivät Baby-mallastamoon 1940-luvun lopulla, mallastamon laajentamiseen 1950-luvun jälkipuoliskolla sekä uuden Seger-mallastamon sekä sillojen rakentamiseen vuosina 1960 ja 1964. Polttimon alueen ulkonäkö muuttui merkittävästi 1960-luvun puoliväliin tultaessa, sillä useat vanhat rakennukset purettiin tai ne jäivät uusien varjoon. Korkeat siilot reunustivat nyt tontin eteläreunaa, Niemenkadun varressa aluetta rajasi uusi konttorirakennus ja moderni punatiilinen mallastamo laajeni kohti Vesijärven rantaa sillojen takana.⁴⁷

Sodan päättyessä vallitsi ankara asuntopula, ja työntekijöiden määrän kasvaessa Polttimon alueella sijainneet kaksi työnväenkasarmia neljällätoista huoneistollaan eivät enää riittäneet. Vuonna 1946 ostettiin Polttimoa vastapäätä sijaitseva Kaarlonkatu 11:n kiinteistö työväen asunnoiksi. Rakennus oli vanha puutalo, jossa oli 15 huoneistoa. Samana syksynä valmistui Polttimon ensimmäinen sodanjälkeinen rakennus: uusi kellari työväen käyttöön. Tehdasalueen työväenrakennukset jouduttiin purkamaan tuotantolaajennusten tieltä. Vuonna 1971 ostettiin tehdasalueen lähellä sijaitseva Asunto Oy Ränninmäki, joka käsitti 40 asuntoa.⁴⁸

⁴³ Vehviläinen 1983, 172.

⁴⁴ Vehviläinen 1983, 172.

⁴⁵ Vehviläinen 1983, 172-174.

⁴⁶ Vehviläinen 1983, 174-175.

⁴⁷ Vehviläinen 1983, 175-176.

⁴⁸ Vehviläinen 1983, 177.

1960-luvulle saakka työpaikkaruokailua ei tehtaalla järjestetty, vaan ihmiset söivät kotonaan. Uuden mallastamon valmistuttua vuonna 1964 saatiin kunnolliset sosiaalililat, ja vuotta myöhemmin tehdas järjesti työpaikkaruokailun. Polttimo oli tukenut työntekijöidensä vapaa-ajanviettoa: Koiskalan kartanon maille Kymijoen rannalle rakennettiin vuonna 1949 oma virkistyspaikka. Koivuranaksi nimitetty paikka käsitti lomamökkejä sekä saunan.⁴⁹

1960-luvun lopussa tehdasta laajennettiin taas: keskioluen suuri menekki ja kasvamassa oleva vienti kasvattivat Polttimon panimomaltaan menekkiä. Helmikuussa 1969 alettiin rakentaa viljan vastaanotto- ja käsittelylaitosta sekä siihen liittyvää sillostoa. Samoihin aikoihin tehtiin päätös uuden kattilalaitoksen rakentamisesta sekä mallastamon laajentamisesta. Mallastamolaajennukselle saatiin tilaa siirtämällä taso-ohravarastoa 30 metriä rantaa kohti. Tämän myötä voitiin Seger-mallastamon rinnalle rakentaa peilikuvana vastaavanlainen laitos. Laajennus oli täysin valmis maaliskuussa 1970. Siilokapasiteettia oli jälleen lisättävä, ja siilo S6 valmistui saman vuoden kesällä. Laajennukset tekivät Lahden Polttimosta Pohjoismaiden suurimman kauppamallastamon.⁵⁰

Maltaan viennistä muodostui keskeinen Lahden Polttimon valtti. Vienti oli käynnistynyt 1960-luvun alkupuoliskolla, ja vuosien kuluessa vienti laajeni käsittämään niin Norjan, Iso-Britannian, Neuvostoliiton, Japanin, Perun, Kolumbian, Venezuelan ja Iranin. Vuonna 1980 maltaan vienti ylitti ensimmäisen kerran kotimaisen myynnin.⁵¹

1970-luvulla pääosa maltaasta valmistettiin uudemmassa Seger-mallastamossa. Vanhan mallastamon toiminta kävi yhä epätaloudellisemmaksi: vanhan mallastamon tuotanto oli 800 tonnia mallasta vuodessa, modernin mallastamon yltaessä jopa 7000 tonniin. Joulukuussa 1974 yhtiön hallitus päätti yhtyä toteuttamaan laajennussuunnitelman ensimmäistä vaihetta, joka käsitti ohran käsittely- ja vastaanottolaitokset sekä siilon. Mallastamotyyppiksi valittiin länsisaksalainen Lausmann-siirtomallastamo. Uusi mallastamo otettiin käyttöön kesällä 1978. Mallastus vanhassa mallastamossa lopetettiin, minkä seurauksena myös paahtimon toiminta käytännössä katsoen päättyi. Vuonna 1977 rakennettiin mallastamon sivutuotteiden rakeistuslaitos: itujäte pelletöitiin rehun raaka-aineeksi. Siilorivistöön rakennettiin vuonna 1980 uusi siilo S7. Vuonna 1982 rakennettiin uusi kattilalaitos. Vuonna 1973 rakennettiin Vesijärven Harvasaareen 40 metriä syvä uppopumppukaivo, josta vesi johdettiin Polttimolle muoviputkea pitkin.⁵²

Hiivatehdas oli toiminut perustamisestaan 1897 samassa rakennuksessa, jota oli laajennettu useaan otteeseen. 1950-luvun kuluessa tehdas uusittiin täysin. Vuonna 1973 päätettiin rakentaa uusi hiivatehdas ja saman vuoden syyskuussa hiivatehdasta alettiin rakentaa tehdastontin pohjoisosaan, erilleen vanhasta rakennusryhmästä. Tehdas otettiin käyttöön kesäkuussa 1974.⁵³

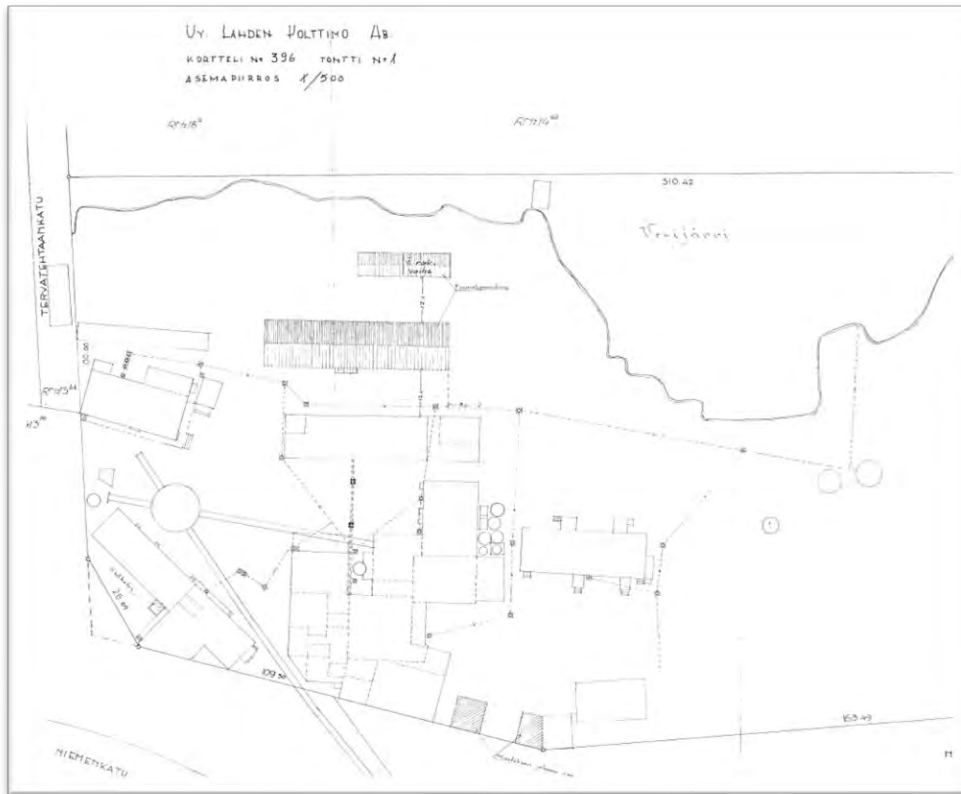
⁴⁹ Vehviläinen 1983, 178.

⁵⁰ Vehviläinen 1983, 187-188.

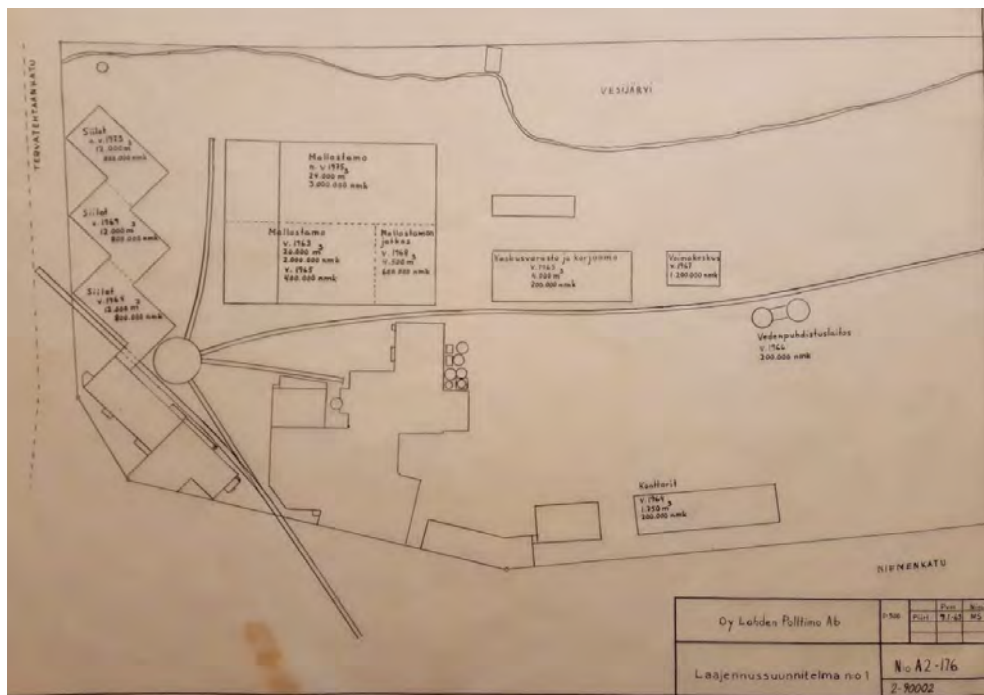
⁵¹ Vehviläinen 1983, 188-190.

⁵² Vehviläinen 1983, 193-198.

⁵³ Vehviläinen 1983, 198-200.

Kuva 47. Asemapiirros vuodelta 1958 osoittaa, miten aluetta on kehitetty tuotannon tarpeen mukaan monessa vaiheessa. Rakennuksia on laajennettu ja korotettu ja niiden osia on purettu uuden tieltä. Vanhasta hiivatehtaasta onkin vaikea nähdä sitä, mitkä osat ovat alkuperäisiä, mitkä myöhemmin rakennettuja.

Kuva 48. Tehtaan laajentamissuunnitelma vuodelta 1963. Kuvassa näkyy suunnitelmat porrastaa siilot Tervatehtaankadun myötäisesti sekä rakentaa mallastamo kolmessa osassa; keskusvarasto ja korjaamo sekä pääkonttori ja vedenpuhdistuslaitos.

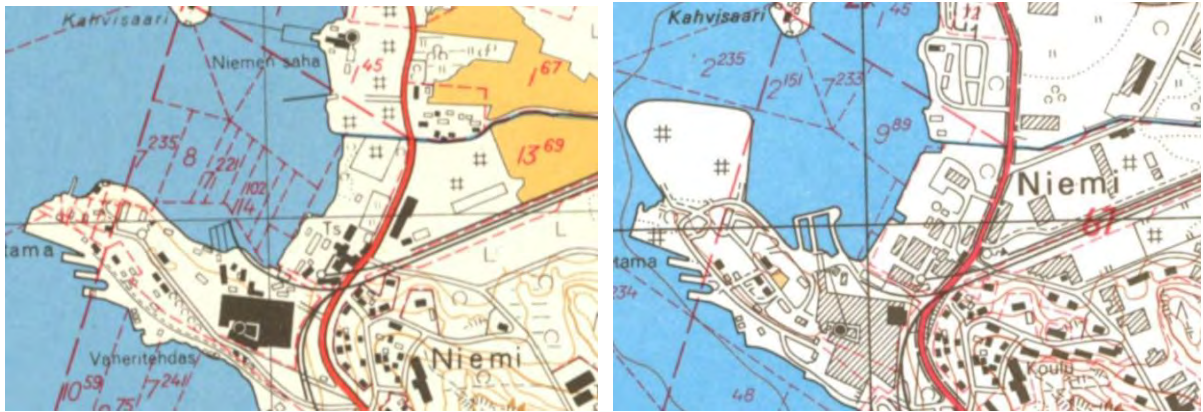
	Polttimoiminta (1883-1950-luvulle)	Panimotoiminta (1888-1895)	Sahatoiminta (1889-?)	Hiivitehdas (1897-)	Mallastamo (1933-)	Muut rakennukset
1880-luku	hirsirakenteinen polttimorakennus, 1883	panimorakennus polttimon eteläpäähen, 1888	koivusaha 1889 polttimorakennuksen eteläpäähen sirkkelisahan lisärakennus	hiivitehdas 1897		isännöitsijän asunto, ulkorakennus ja varastokellari (1887 mennessä) Puusepänerstas ja panuhuone, 1897 Työntekijöiden kasarmit
1890-luku	polttimorakennuksen uusiminen, 1897	oluttehdas lopettaa 1895	uiva höyrysaha, 1895 höyrysaha 1898 (pohjoisosan alueen vuokraaminen)			
1900-luku						
1910-luku	tuotanto keskeytyy kieltolain vuoksi 1919-1932					
1920-luku				hiiva ainoa tuote 1925 alkaen		
1930-luku	alkoholin valmistuslupa 1932: hävitettyjen laitteiden korvaaminen; pääraaka-ainena peruna uudistustyöt viinätehtaassa 1939			uudistustyöt hiivätehtaassa 1939	kauppa-mallastamo 1933 vanha mallastamo uusitaan, kuivaamo ja siilorakennus viereen 1933-1934 mallastamon laajennus 1930-luvun lopulla	vanha konttorirakennus puretaan 1935 - 6-kerroksinen viljavarasto sen paikalle ja sen alimpaan kerrokseen konttori
1940-luku	paahtimo polttimon yhteyteen 1940 väkiviinätehdas lopettaa 1941			Liemivoiman valmistus hiivätehtaan tiloissa 1942 Uusi liemivoimatehdas 1944 - uusi tehdas mallasmehtehtaan käyttöön laajennukset 1947	maltaan kysyntä romahtaa lokakuussa 1939 olut-säännöstelyn myötä laajennukset 1947: sahtimaltaiden valmistus mehtehtaan tiloissa 1949	Konttori laajenee ohravaraston tiloihin yläkertaan, 1940-luvun lopulla Koivurannan vapaa-aanviettopaikka Kymijoen rannalle, 1949
1950-luku				laitteiston uusiminen ja Boye-menetelmä 1950-luvun alussa	uusi Baby-mallastamo ja viljavarasto 1950 uudet mallas- ja ohrasiilot 1954 (16 betonivalua)	
1960-luku					mallastamon laajennukset kolmessa vaiheessa 1955-59 (sis. korjaamo ja teknillinen konttori)	rantamakasiinin purkaminen 1963 uusi konttorirakennus 1965 (viinakellarin purkaminen), vanhaan konttoriin Helsingin Osakepankin konttori
1970-luku				uusi hiivätehdas 1974		
1980-luku					vanha mallastamo ja paahtimoiminta lopettavat 1978	Uusi kattilalaitos, 1982

Kuva 49. Yhteenveto tehdasalueen tuotantohaaroista ja niiden kehittymisestä 1880-1980.

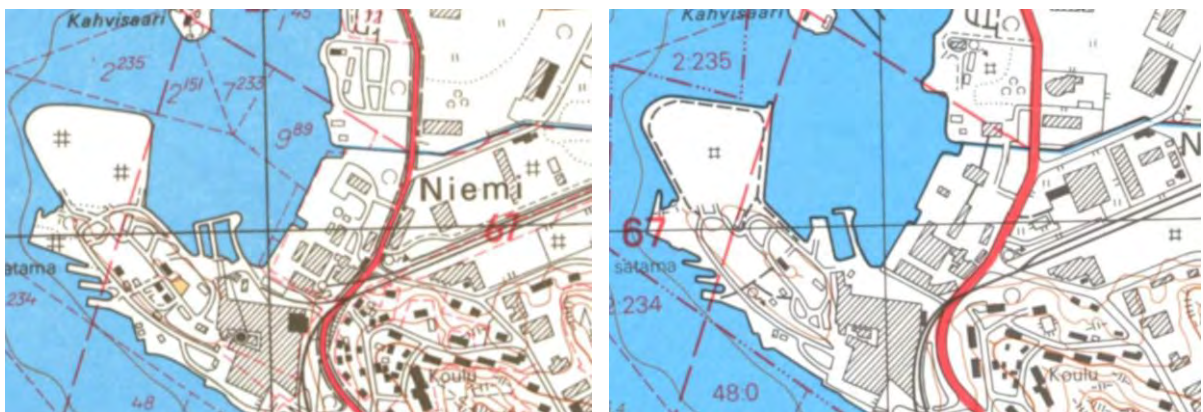
4.2 Alueen rakentumisvaiheet

Polttimon tehdasalue on lähtenyt rakentumaan alueen eteläosasta laajentuen vuosien saatossa kohti pohjoista. Niemen sahalaitys perustettiin jo 1800-luvulla alueen pohjoispuolelle, jossa se säilyi aina 1960-luvulle saakka. Tehdasalue alkoi laajentua kohti pohjoista 1960-1970-lukujen aikana uuden hiivatehtaan rakentamisen myötä.

Tehtaan rakentumisessa otettiin alusta asti huomioon tuotannon nopeaankin laajenemiseen varautuminen: rakennusten mitoituksissa huomioitiin tuotantokapasiteetin kasvattaminen mukautuen kysynnän kasvuun. Näin ollen rakennukset ovat voineet rakennusajankohtaan nähden olla mitoitukseltaan väljiä, mutta ajan saatossa tilat on otettu tuotannon käyttöön. Tämän voidaan nähdä muodostavan tiettyä yhtenäisyyttä alueelle: rakennusryhmiä on lukuisia mutta tuotannon vaiheisiin ja laajentumiseen nähden rakennuksia on suhteessa vähän. Orgaanisesti tuotannon mukaan laajeneville tehtailla rakennusten purkaminen, laajentaminen ja uudistaminen tuotannon tarpeisiin mukautuen on varsin tyypillistä.

Kuva 50. Kartta alueelta vuodelta 1963 ja vuodelta 1978. Niemenkadun varrella näkyvät vanha hiivatehdas, vanhimmat siilot ja niiden yhteydessä sijainnut mallastamo. Vanha makasiinirakennus esiintyy molemmissa kartoissa, mutta 1960-luvulla rakennettu pääkonttori vain jälkimmäisessä. Siilorakennuksia on rakennettu 1970-luvun lopulle tultaessa lisää alueen eteläosaan, samoin mallastamorakennukset on rakennettu alueen keskelle. Uudempi hiivatehdas alueen pohjoisempaan osaan on rakennettu 70-luvun aikana. Alueen keskiosasta on purettu rakennuksia muiden rakennusten tieltä. Rantaa on täytetty 60-70-lukujen aikana erityisesti uudemman hiivatehtaan kohdilta. Lähde: Maanmittauslaitos, Vanhat painetut kartat.

Kuva 51. Kartta alueelta vuodelta 1983 ja vuodelta 1992. Sensorin tehdasrakennus sekä korjaamon, uudemman hiivatehtaan ja uuttamon yhdistävä putkisto on rakennettu 90-luvun alkuun tultaessa. Alueella on sijainnut ja sijaitsee edelleen raiteita, joskin niitä on sittemmin purettu. 1980-luvun kartassa näkyy alueen kaakkoisosassa raiteiden kääntopöytä, joka on 1990-luvun alkuun mennessä purettu, kuten pohjoisosaan hiivatehdasta kohti johtava raidekin. Lähde: Maanmittauslaitos, Vanhat painetut kartat.

Kuva 52. Polttimon rakennuksia Vesijärveltä kuvattuna. Kuvassa näkyy vanha hiivatehdas ja myöhemmin purettuja rakennuksia. Valitettavasti kuvausajankohta ei ole tiedossa. Lähde: Polttimon arkisto.

Kuva 53. Lahden Polttimon alue kuvattuna samasta suunnasta kuin edellinen kuva. Rakennuksia on tässä välissä laajennettu ja korotettu. Ajoittamaton, kuvaaja ei tiedossa. Lähde: Finna.

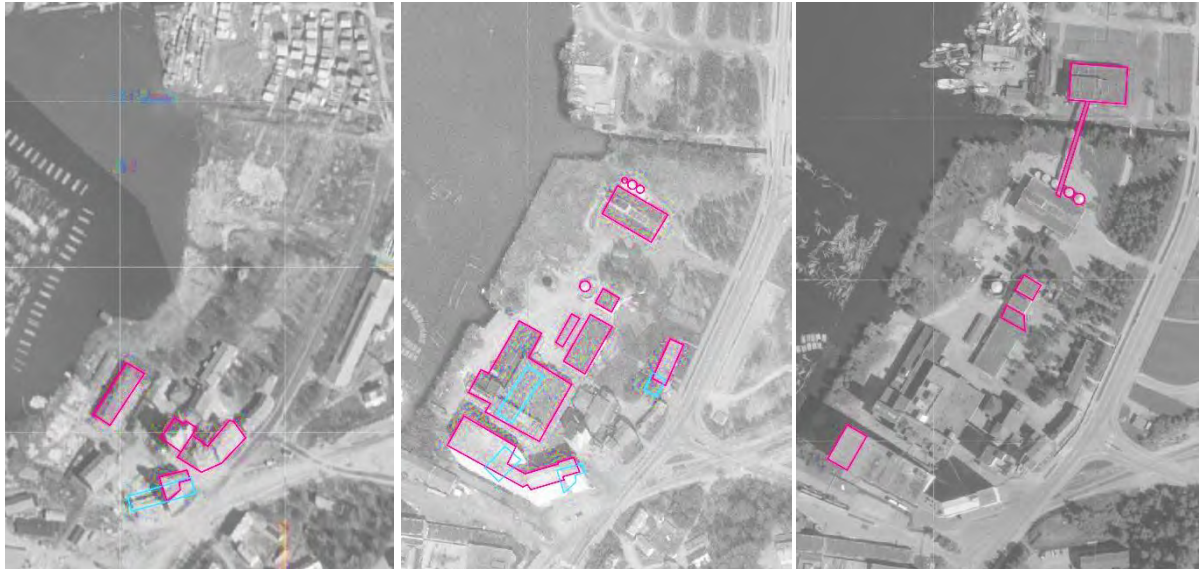
Kuva 54. Ilmakuva vuodelta 1933. Kuvassa aluetta leimaa sahateollisuuteen liittyvät tukkilautat ja lautatapulit. Lähde: Maanmittauslaitos. Paikkatietoikkuna.

Kuva 55. Ilmakuva vuodelta 1951. Tukkilautat ja lautatapulit täyttävät edelleen suurimman osan alueesta. Lähde: Maanmittauslaitos. Paikkatietoikkuna.

4.3 Aluekokonaisuuden muutokset

4.3.1 Ilmakuvavertailut vuosien 1946-2019 ajalta

Kuva 56. Punaisella rajauksella on esitetty uudet rakennetut rakennukset ja sinisellä puretut. Vasemmalta oikealle: vuoden 1960 ilmakuvassa vuosien 1946-1960 muutokset, vuoden 1979 ilmakuvassa vuosien 1960-1979 muutokset ja vuoden 1986 ilmakuvassa vuosien 1978-1986 muutokset. Ilmakuvat: Lahden karttapaalvelu.

Kuva 57. Punaisella rajauksella on esitetty uudet rakennetut rakennukset ja sinisellä puretut. Vasemmalta oikealle: vuoden 1995 ilmakuvassa vuosien 1986-1995 muutokset, vuoden 2008 ilmakuvassa vuosien 1995-2008 muutokset ja vuoden 2019 ilmakuvassa vuosien 2008-2019 muutokset. Ilmakuvat: Lahden karttapaalvelu.

4.3.2 Rakennuskannan muutokset

Tehdasalueella rakennuskanta on uudistunut moneen kertaan. Vanhoja rakennuksia on purettu ja uusia rakennettu. Rakennuksiin on tehty myös paljon muutoksia, korotuksia ja laajennuksia.

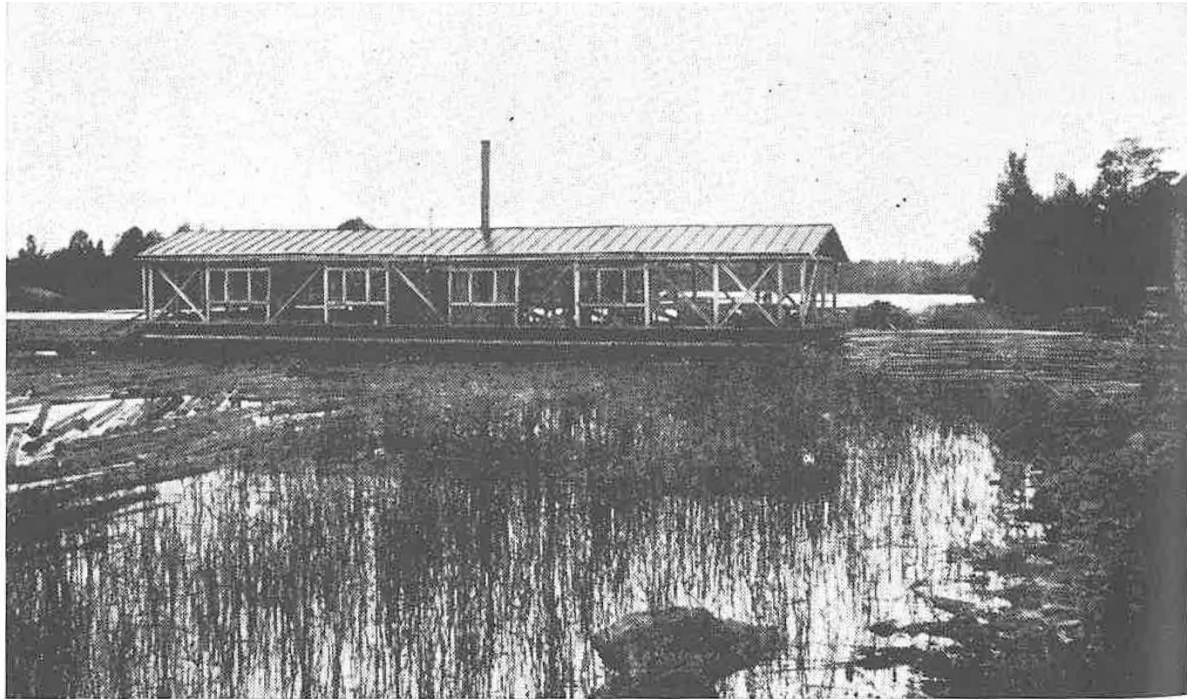
Purettuja rakennuksia:

- Sahalaitoksen rakennukset inventointialueen pohjoispuolella
- Isännöitsijän asunto
- Työväen kasarmit
- Viljavarasto, näkyvä kuvassa 1932
- Viinakellari, purettu 1965
- Varasto- ja konttorirakennus
- Baby-mallastamo, purettu 80-90-luvulla
- Kuusikerroksinen viljavarasto, samaan aikaan rakennettu ja purettu kuin Baby-mallastamo
- Mehutehdas alueen eteläosassa, rakennettu jatkosodan aikaan, purettu sillojen tieltä 1963
- Vanha raaka-aine- ja mallasvarasto kaakkoiskulmassa, rakennettu 1948

Kuva 58. Lahden Polttimon varasto- ja mallastamorakennus vuonna 1948. Rakennuksen oli suunnitellut insinööri Louhio. Rakennus on purettu. Kuva: Polttimon arkisto.

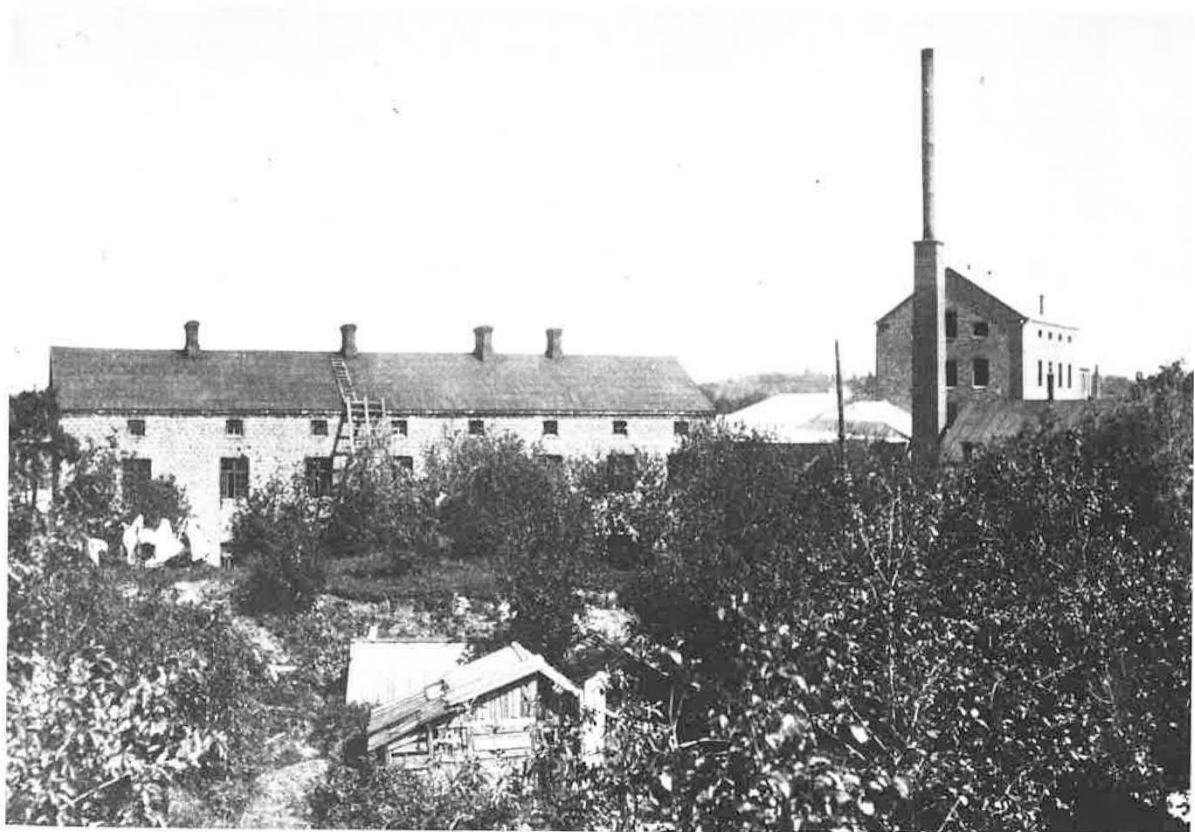
Kuva 59. Varasto- ja konttorirakennus vuonna 1934. Rakennus on purettu. Kuva: Polttimon arkisto.

Kuva 60. Frigrenin proomuun sijoitettu sahalaitos. Lähde: Vehviläinen 1983, 44.

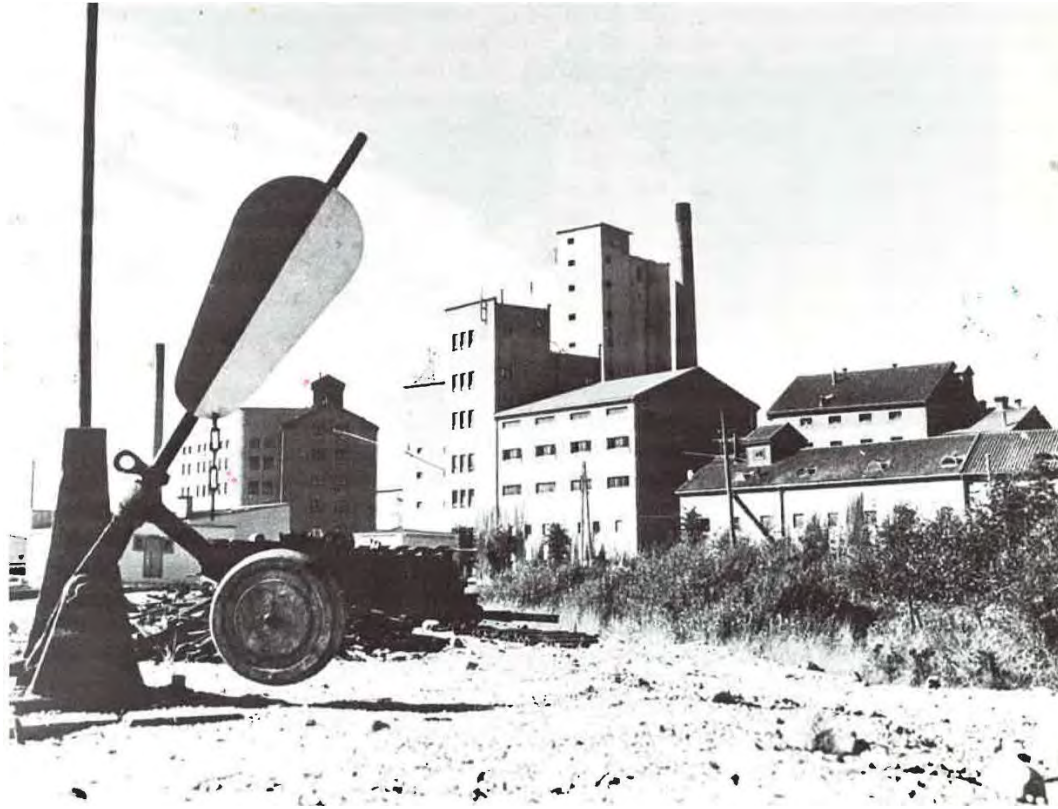
Kuva 61. Vuonna 1883 rakennettu graniittiseinäistä viinakellaria korotettiin vuonna 1884 kuvassa näkyvällä tiilimuurilla. Rakennus purettiin uuden konttorirakennuksen tieltä vuonna 1965. Lähde: Vehviläinen 1983, 34.

Kuva 62. Kuvassa vasemmalla näkyy tiilinen työväenkasarmi: asunnoissa oli useimmiten kaksi pientä huonetta, kellarikerrokseen oli sijoitettu pesu- ja leivintuvat. Kuvassa etualalla näkyy sikolättejä hiekkakuopassa nykyisen Niemenkadun alueella. Takana hämöttää hiivatehtaan rakennus piippuineen.

Kuva 63. Edessä oikealla näkyy isännöitsijän ja teknillisen johtajan asuinrakennus ja sen takana hiivatehtaan rakennus. Etualalla näkyy tehtaan oma tenniskenttä. Lähde: Vehviläinen 1983, 151.

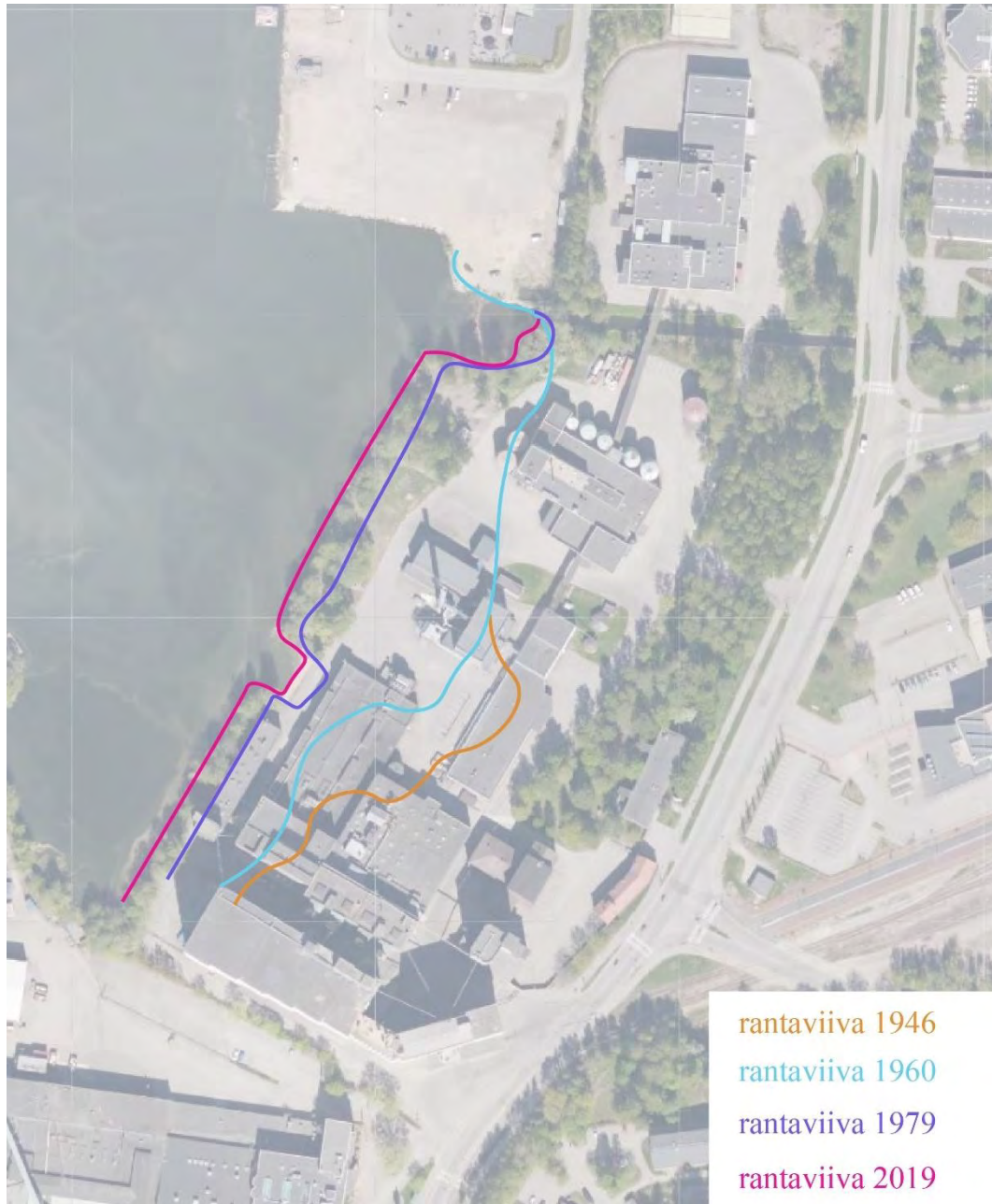
Kuva 64. Mallastamorakennuksen julkisivu Niemenkadulle. Vanha mallastamo näkyy asemakaavakartassa olemassa olevana rakennuksena vielä vuonna 1980. Kuva: Eino Mäkinen, Lahden museo.

Kuva 65. Lahden Polttimon alue. Kuva otettu nykyiseltä Niemenkadulta, tehtaan kaakkoispuolelta. Kuvassa näkyy useita purettuja rakennuksia: "funkis"-tyylinen varastorakennus ja sen takana korkea toimisto- ja varastorakennus. Taaempana kuusikerroksinen viljavarasto, mallastamo ja ihan viimeisenä makasiini, joka on kuvassa näkyvistä ainoa jäljellä oleva rakennus. Ajoittamaton, kuvaaja ei tiedossa. Lähde: Finna.

4.4 Maiseman muutokset

4.4.1 Rantaviivan muutokset

Kuva 66. Vanhoihin ilmakeuviin perustuva analyysi rantaviivan muutoksista täyttömaan myötä. Rantaviiva muuttui merkittävästi etenkin 1940-1970-lukujen kuluissa, minkä jälkeen se on pysynyt suhteellisen ennallaan.

5. KOHDEKORTIT

5.1 MAKASIINI RAKENNUS

Kuva 67. Rakennuksen julkisivu Niemenkadulta nähtynä.

Perustiedot

Kohteen nimi: Makasiini

Kunta: Lahti

Alkuperäinen käyttötarkoitus: Varasto

Kylä/kaupunginosa: Niemi

Nykyinen käyttötarkoitus: Konttorirakennus

Sijainti: Niemenkatu 18

Inventoija: Verna Hahtola

Kiinteistötunnus: 398-4-4302-1

Inventointipäivämäärä: 4.5.2021

Omistaja: Polttimo Oy

Ajoitus: 1937

Suunnittelija: Väinö Louhio

Kerroslukumäärä: 2 + ullakkokerros

Perustus: betoni

Runko: tiili

Vuoraus: tiili

Ulkoväri: punatiili

Kattomuoto: harja

Kate: tiili

Ikkunat: kuusiruutuiset vaakaikkunat, puolikaaren muotoiset kattoikkunat

Ovet: uudehkot metalliovet

Vintti: alun perin kylmä ullakko muutettu koulutustiloiksi

Kellari: ei ole

Erityispiirteet: Makasiini on rakennettu kadun myötäisesti niin, että sen pohjoispää kääntyy loivaan vinkkeliin. Katon harjalla on suurehko kattolyhty.

Ulkohahmon ja julkisivujen yleiskuvaus: Makasiinirakennus on punatiillinen, käsin lyödyistä tiillistä rakennettu kaksikerroksinen rakennus, joka sijoittuu Niemenkadun varrelle. Massa kääntyy kiillamaisesti kadun mutkassa ja se muodostaa tehtaan keskeisen katujulkisivun. Rakennuksen pääjulkisivu Niemenkadun suuntaan on varsin umpinainen ja pienehköt, vaakasuuntaiset ruutuikkunat rytmittävät julkisivun toista kerrosta. Julkisivun ryhtiin vaikuttaa massan suunnan viistäminen kadunkulmauksessa. Ensimmäinen kerros on täysin aukottamaton poh-

joisosassa, eteläpuolella julkisivussa on toisen kerroksen jakoa noudattava ikkunajako, jonka lasit on korvattu läpinäkymättömällä lasilla. Yksi ikkuna-aukko on korvattu säleiköllä. Julkisivua pitkin kasvaa köynnöskasvi, joka vaikuttaa kesäaikaan merkittävästi rakennuksen ulkonäköön. Julkisivuun on kiinnitetty kaarevat, detaljoidut valaisimet.

Rakennuksen pohjoisjulkisivu on pääkerroksissa aukottoman, mutta pieni ikkuna on sijoitettu ullakkokerrokseen. Umpinaisessa julkisivussa on kuitenkin viitteitä aukotuksen muutoksista pystysuuntaisten tiilien perusteella sekä talotekniikkaa palvelevia ritiloita. Arkkitehtonisesti keskeiseksi aiheeksi nousevat kissanpenkkiaiheet ja katetiiliprofiilin muoto. Rakennuksen edusta on pysäköintikäytössä, mistä indikoivat rakennukseen liitetyt kyltit.

Länsijulkisivua tehtaan piha-alueen suuntaan hallitsee ensimmäisen kerroksen suuret ovet, jotka indikoivat palolaitostoiminnan ajoista. Kyseisen julkisivun pohjoisemmassa osassa on lisäksi uudet pariovet, joiden yläpuolelle on asennettu kaareva lippa. Oven vieressä on samankokoiset ikkunat, joiden yläpuolella on pystysuuntaisista tiilistä luettavissa, että rakennuksen aukotusta on suurennettu. Toisen kerroksen ikkunat vastaavat katujulkisivun ikkunajaotusta ja aukotus on alkuperäinen. Ikkunarivistö päättyy ranskalaiseen parvekkeeseen, joka lienee rakennettu alkuperäistä ikkuna-aukkoa suurentamalla.

Eteläjulkisivussa on kaksi ikkunaa ullakkokerroksessa sekä yksi ensimmäisessä kerroksessa. Toisen päätyjulkisivun tapaan eteläpääty on kokenut jonkin verran muutoksia tiilipinnasta pääteltynä.

Keskeinen osa **rakennuksen ulkohahmoa on ullakkokerroksessa sijaitseva ”kattolyhty”**. Kattokerroksessa on myös ulokemaiset lunetti-ikkunat.

Rakennuksen ulkohahmossa hallitsevaa ovat yhtenäinen tiilipinta, joka on patinoitunut kirjavaksi. Rakennuksen ikkunat ja ovet eivät ole materiaaleiltaan alkuperäiset, vaan alkuperäiset puuikkunat on vaihdettu puualumiini-ikkunoiksi. Väriykseltään ovissa ja ikkunoiden puiteosissa on haettu punaruskeaa sävyä, joka mukautuu punatiilisen rakennuksen väriytykseen. Kattoikkunoiden profiilit on taivutettu punaisesta pellistä.

Sisätilojen yleiskuvaus: Ensimmäiseen kerrokseen sijoittuu autotallitilat, joista pohjoisin on otettu ilmanvaihtokonehuoneeksi. Yksi talli palvelee autosäilytyksen tilana ja muut tilat ovat varastoina. Tallipilttuut on erotettu toisistaan tiiliseinin, jotka on maalattu valkeiksi. Alkuperäisistä neljästä tallipilttuusta on seiniä poistamalla muodostettu kaksi tilaa, jotka eivät ole yhteydessä toisiinsa. Välipohjaa kannattelee valkoiseksi maalatut, lautamuottivaletut betonipilarit.

Ensimmäisen kerroksen eteläpäätyyn on rakennettu naisten ja miesten sosiaalitilat, joihin lukeutuu pukuhuoneet, suihku- ja wc-tilat. Alakertaan portaiden alle on sijoitettu myös siivouskomero. Toisessa kerroksessa sijaitsee suuri avokonttoritila rakennuksen keskelle porrashuoneiden väliin. Rakennuksen eteläpäähän sijoittuu toinen, pienempi avokonttoritila.

Ullakkokerrokseen on sijoitettu kaksi kokoustilaa sekä koekeittiö. Ullakkokerroksen kattorakenteet on jätetty näkyviin.

Historia: Makasiini on rakennettu vuonna 1937 ilmeisesti ensin yksikerroksisena, mutta jo samaa vuonna on tehty piirustukset rakennuksen korottamisesta. Alakerrassa oli autotalli, polttopuuvarasto ja jääkellari. Toisessa kerroksessa oli vilja- ja ituvarasto. Rakennus oli alkuperäisessä käytössään 1970-luvulle asti, jolloin vanha mallastamo purettiin.

Ensimmäisessä kerroksessa on nyt autotallit ja varastotilaa. Toiseen kerrokseen rakennettiin 2000-luvun alussa konttoritilat ja kolmanteen kerrokseen koulutustilat ja koeleipomo.

Muutokset: Rakennukseen on sijoitettu tehtaan toimistotiloja ja rakennus on sisätiloiltaan saaneerattu 2000-luvun alussa.

Aikaisemmat arvioinnit: Paikallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö -merkintä (LaRY), Lahden suunta -yleiskaavatyön arvokkaiden kulttuuriympäristöjen teemakartta.

Ominaispiirteet: Rakennus edustaa tyylipiirteiltään 1920-klassismia pieniruutuisine ikkunoineen ja päätyjen kissapenkkeineen.

Arvot:

Rakennushistorialliset arvot:

Makasiinin rakennushistoriallisia arvoja ovat tyypillisuus, edustavuus ja alkuperäisyys. Siinä on 1930-luvun tiilimakasiineille tyypillisiä piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin alkuperäisessä asussaan.

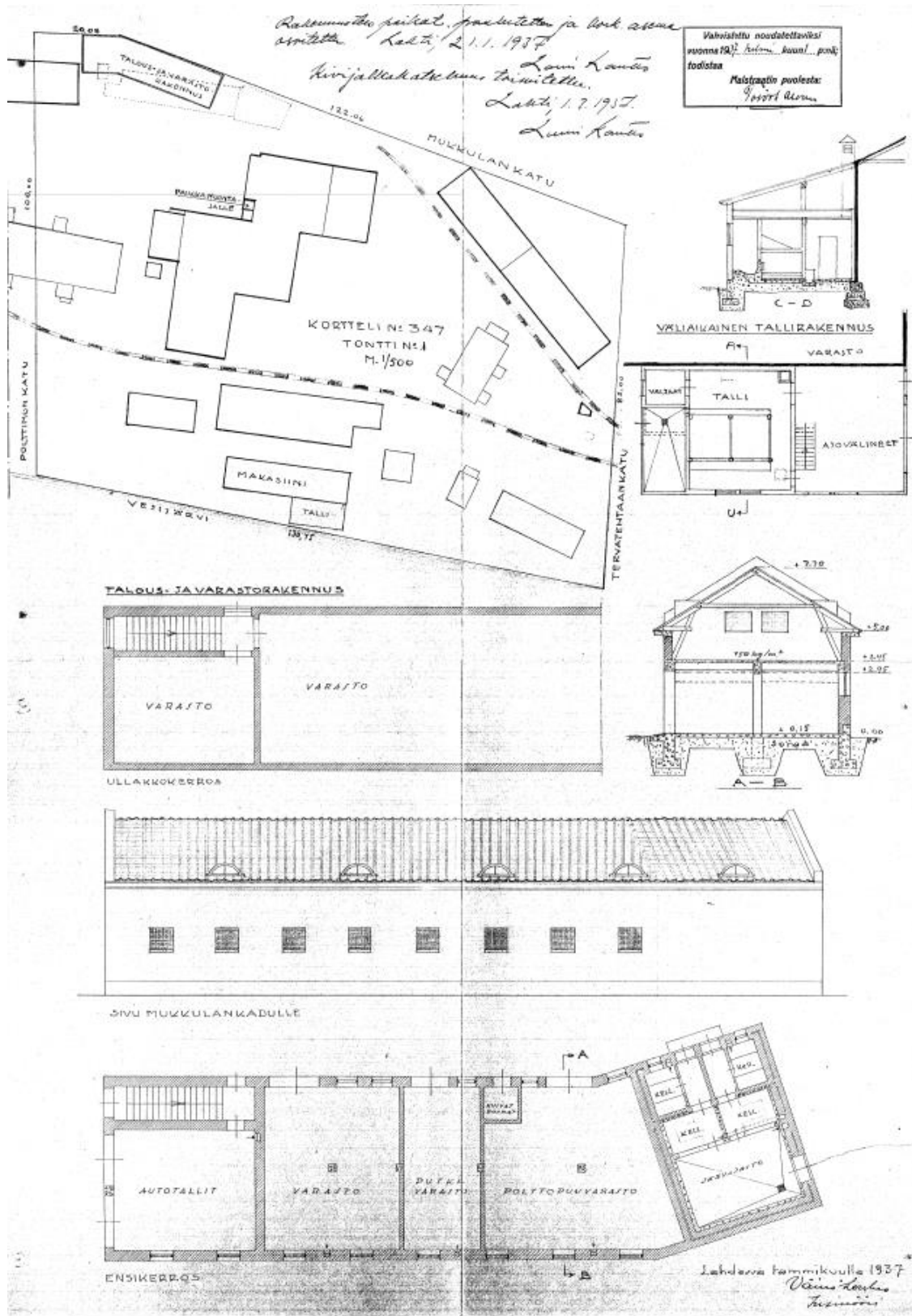
Historialliset arvot: Rakennuksen historialliset arvot liittyvät Polttimon yli satavuotiseen teollisuushistoriaan, joka on merkittävä Lahden ja koko Suomen teollisuushistoriassa. Makasiini on vanhinta jäljellä olevaa kerrostumaa alueella ja sillä on merkitystä historiallisen ilmiön todisteena ja siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus).

Kaupunkikuvalliset arvot: Rakennus muodostaa tehdasalueen keskeisen julkisivun Niemenkadun suuntaan. Sen tiilinen ulkohahmo viittaa tehtaan vanhaan historiaan ja se on luettavissa tehtaan vanhempaan rakennuskantaan lukeutuvaksi kerrostumaksi.

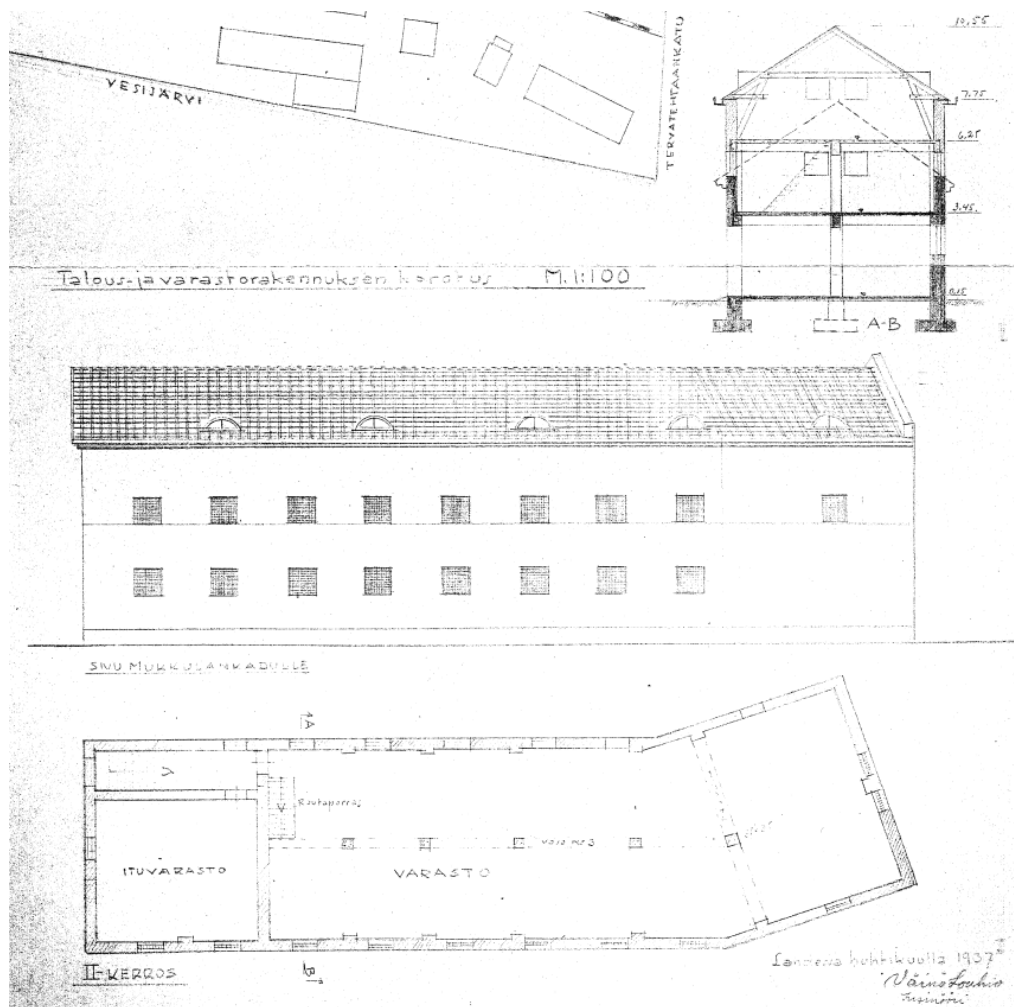
Säilyneisyys: Makasiinia voi pitää hyvin säilyneenä. Rakennus on säilynyt alkuperäisenä, tai muutokset ovat niin pieniä, että alkuperäinen ilme on säilynyt.

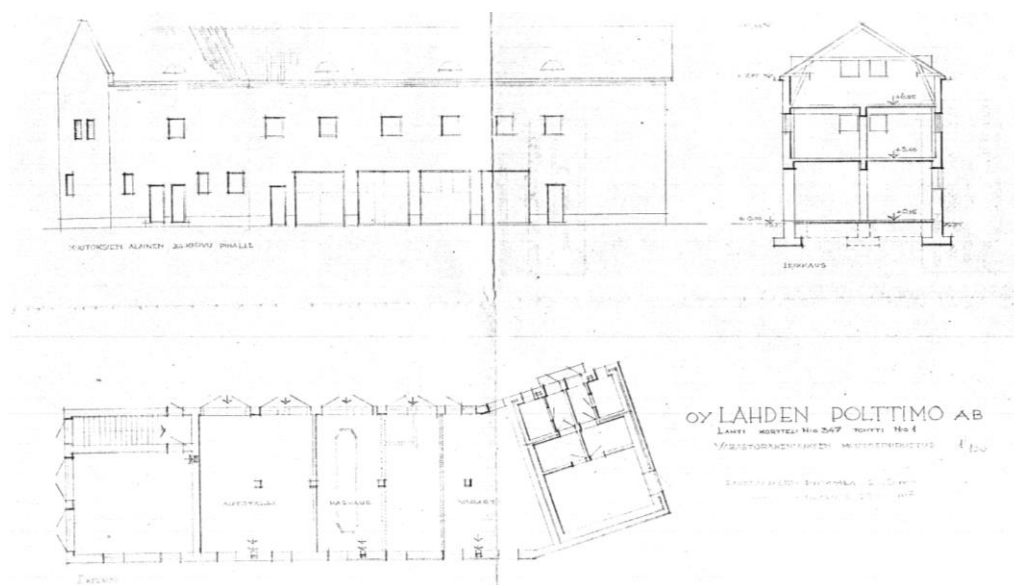
Kuva 68. Makasiinirakennuksen länsijulkisivussa on suuret oviaukot autotalleihin. Rakennuksen pääsisäänkäynti uusine ovi- ja ikkuna-aukkoineen näkyvät kuvassa vasemmalla. Lisäksi rakennuksessa on ranskalainen parveke, joka on luultavasti toteutettu alkuperäistä ikkuna-aukkoa suurentamalla. Rakennuksen kattolyhty on ulkovuoraukseltaan puuta. Katolle on asennettu huoltoa palvelevia tikkaita sekä ilmanvaihdon hormeja.

Kuva 69. Makasiini on suunniteltu vuonna 1937 ensin matalammaksi, mutta jo samana vuonna on tehty piirustukset sen korottamiseksi toisella kerroksella. Rakennuksen on suunnitellut Väinö Louhio.

Kuva 70. Väinö Louhion piirustus rakennuksen korottamista varten on tehty vuonna 1937.

Kuva 71. Alakerta on muutettu autotalleiksi vuonna 1952

Kuva 72. Makasiinirakennuksen pohjoisjulkisivu Niemenkadun suunnalta nähtynä. Rakennuksen päätyjulkisivussa on yksi ullakkoikkuna, kissanpenkit sekä tekniikkaan viittavia läpivientejä. Puhtaaksi muuratun tiilen lisäksi hieman ulkoneva kivisokkeli ovat merkittäviä ulkoarkkitehtuurin piirteitä.

Kuva 73. Makasiinirakennuksen etelä- ja länsijulkisivut tehdasalueelta nähtynä. Rakennuksen päädyssä on kaksi ullakkoikkunaa. Lisäksi julkisivusta on luettavissa mahdollisia aukotusmuutoksia. Rakennuksen länsijulkisivussa näkyy autotallitiloja palvelleet punaiset ovet sekä myöhemmin lisätyt tikkaat.

Kuva 74. (Oikealla) Rakennuksen alimpaan kerrokseen on sijoitettu sähköpääkeskus ja ilmanvaihtokonehuone.

Kuva 75. (Vasemmalla) Rakennuksen autotallipilttuita on yhdistetty toisiinsa. Oikealla näkyvän pilarin kohdalta on purettu tiiliseinää. Katonrajassa kulkee ilmanvaihtoputkistoa. Ikkunassa on läpinäkymätön pinnoite.

Kuva 76. Toisen kerroksen avokonttoritila. Rakennuksen tiiliseinä on sisältä rapattu ja puupaneloitu. Välipohjan alle sijoitetun tekniikan vuoksi tilan keskellä olevaa alakattoa on laskettu. Tilan betonipilaristo on osittain maalattu ja osin pinnoitettu laudoituksella. Lattiamateriaalina on käytetty vaaleanruskeaa muovimattoa.

Kuva 77. Ullakolle on toteutettu neuvottelutila, jolle tilallisen karaktäärin antaa näkyville jätetyt kattotuolit sekä luonnonvärinen puupanelointi. Harjan suuntaisesti rakennuksen keskelle sijoitettu kotelointi piilottaa talotekniikan.

Kuva 78. Ullakkokerrokseen rakennuksen eteläpäähän on sijoitettu koekeittiö.

5.2 VANHA HIIVATEHDAS

Kuva 80. Vanhan hiivatehtaan itäjulkisivu.

Kohteen nimi: Vanha hiivatehdas

Alkuperäinen käyttötarkoitus: Hiivatehdas

Nykyinen käyttötarkoitus: Tyhjillään/varasto

Inventoija: Verna Hahtola

Inventointipäivämäärä: 4.5.2021

Kunta: Lahti

Kylä/kaupunginosa: Niemi

Sijainti: Niemenkatu 18

Kiinteistötunnus: 398-4-4302-1

Omistaja: Polttimo Oy

Ajoitus: 1928; 1958

Suunnittelija: arkkitehtitoimisto Cronstedt & Schultz; Blåfield & Loukio

Kerroslukumäärä: 1 - 5

Perustus: kivi ja betoni

Runko: tiili

Ulkoväri: punatiili

Kattomuoto: satula ja aumakatto

Kate: saumapelti

Ikkunat: 6-ruutuiset korkeassa osassa, matalassa 2-ruutuiset

Ovet: metalliovet

Kuvaus:

Alueen vanhimpaan säilyneeseen rakennuskantaan lukeutuva 1920-luvulla rakennettu hiivatehdas ja sen yhteydessä sijaitseva pannuhuone muodostavat massiivisen punatiilisen rakennuskokonaisuuden tehdasalueen eteläpäässä sillojen vieressä. Monimuotoinen, useassa vaiheessa rakennettu, korotettu ja laajennettu punatiilinen tehdasrakennus edustaa tyyliltään lähinnä 1920-luvun klassismia, vaikka rakennuksessa on myös uudempia osia. Korkean osan ikkunat ovat 6-ruutuiset, matalammassa osassa on 2-ruutuiset ikkunat. Ikkunanpuitteet on maalattu punaiseksi. Korkeimmassa osassa on satulakatto, matalampien siipiosien katot on päästä aumattu. Katteena on saumapelti.

Historia:

Hiivatehdas toimi perustamisestaan 1897 lähtien vuosikymmeniä samalla paikalla rakennuksissa, joita laajennettiin, korjattiin ja uusittiin useaan otteeseen. Alun perin osa rakennuksesta oli puuta. Tehdas uusittiin perusteellisesti vuonna 1928. 1950-luvun kuluessa rakennusta laajennettiin ja korotettiin, mutta osa vanhoista rakenteista on edelleen olemassa. Vuonna 1973 päätettiin rakentaa uusi hiivatehdas ja saman vuoden syyskuussa hiivatehdasta alettiin rakentaa tehdastontin pohjoisosaan, erilleen vanhasta rakennusryhmästä. Uusi tehdas otettiin käyttöön kesäkuussa 1974.⁵⁴ Vanhasta tehtaasta purettiin kaikki tuotantoon liittyvät laitteet ja se jäi lähinnä varastokäyttöön. Toiseen kerrokseen tehtiin 1980-luvulla toimistotiloja, mutta rakennus on ollut käyttökiellossa vuodesta 2005.

Aikaisemmat arvioinnit: Paikallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö -merkintä (LaRY), Lahden suunta -yleiskaavatyön arvokkaiden kulttuuriympäristöjen teemakartta.

Ominaispiirteet: Rakennuksen vanhimmissa osissa on klassistisia piirteitä, kuten kapeat ja korkeat 6-ruutuiset ikkunat. Matalammissa osissa on 50-luvulle tyypilliset 2-ruutuiset ikkunat. Rakennus on tehty monessa vaiheessa käyttötarpeen mukaan, mikä näkyy sen eri suuntiin laajentuneissa eri kerkuisissa osissa. Toiminnallisuus onkin yksi rakennuksen keskeisistä ominaispiirteistä.

Arvot:

Rakennushistorialliset arvot:

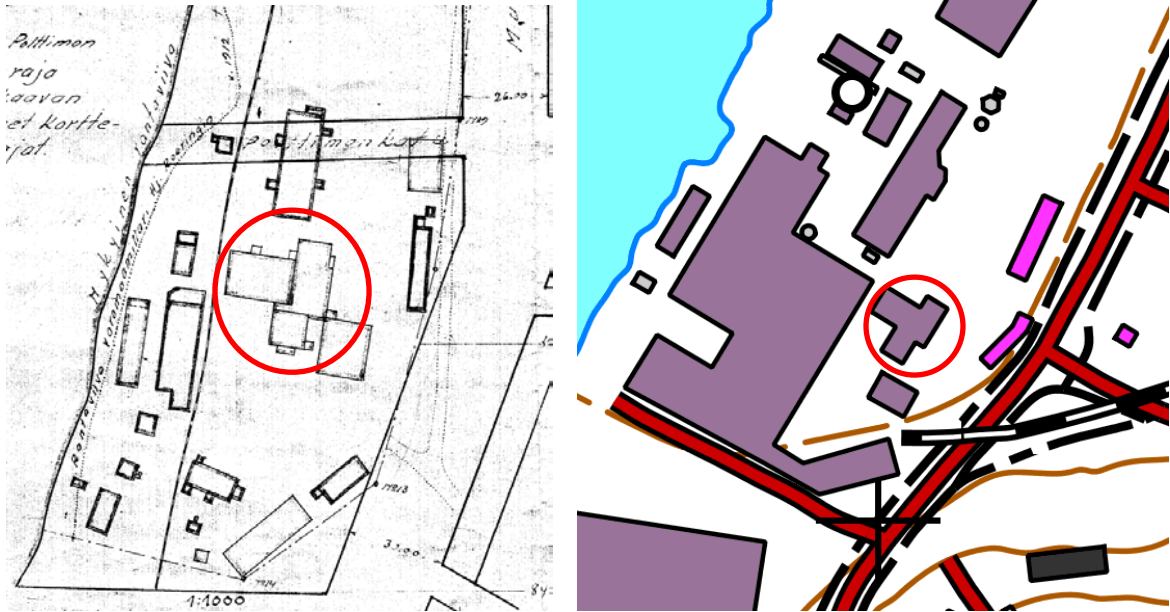
Vanhan hiivatehtaan rakennushistoriallisia arvoja ovat tyypillisuus, edustavuus ja historiallinen kerroksisuus. Siinä on 1900-luvun alun tehdasarkkitehtuurille tyypillisiä piirteitä, jotka ovat säilyneet hyvin eri aikoina tehdyistä laajennuksista huolimatta. Historiallinen kerroksisuus näkyy erityisesti siinä, miten rakennusta on kasvatettu eri suuntiin aina toiminnan tarpeiden mukaan. Parhaiten tunnistettavia aikatasoja ovat 1920-luku ja 1950-luku, jolloin rakennukseen on tehty suurimmat uudistukset.

Historialliset arvot: Rakennuksen historialliset arvot liittyvät Polttimon yli satavuotiseen teollisuushistoriaan, joka on merkittävä Lahden ja koko Suomen teollisuushistoriassa. Vanha hiivatehdas on vanhinta jäljellä olevaa kerrostumaa alueella ja sillä on merkitystä historiallisen ilmiön todisteena ja siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus).

Kaupunkikuvalliset arvot: Rakennus on osa tehdasalueen eteläpäässä säilynyttä vanhojen tiilirakennusten kokonaisuutta ja se näkyy Niemenkadun suuntaan.

Säilyneisyys: Rakennusta voi pitää kohtalaisen hyvin säilyneenä. Rakennuksessa on tehty kohtalaisen paljon muutoksia, mutta pääpiirteissään sen hahmo on säilynyt ennallaan ja se on kokonaisuutena tunnistettavissa aikakautensa edustajaksi.

⁵⁴ Vehviläinen 1983, 198-200.

Kuva 81. Asemapiirroksen vuodelta 1933 on ympyröity punaisella hiivatehdas ja pannuhuone.

Kuva 82. Nykyisessä peruskartassa vanha hiivatehdas on samalla paikalla ja saman muotoisena. Rakennuksia on korotettu ja sisäseiniä mahdollisesti purettu, mutta rakennuksen pohjamuoto ja ulkoseinät ovat säilyneet. Lähde: Maanmittauslaitos, Paikkatietoikkuna.

Kuva 83. Vanha hiivatehdas. Kuvasajankohta ei tiedossa. Lähde: Polttimon arkisto.

Kuva 84. Vanha hiivatehdas. Kuvasajankohta ei tiedossa. Lähde: Polttimon arkisto.

Kuva 85. Vanhan hiivatehtaan itäjulkisivu vuodelta 1925, allekirjoituksena "Helsingissä elokuussa arkitekurbyrå Cronstedt & Schulz. Lähde: Tehtaan arkisto.

LAHDEN POLTTIMO K346/T1
HIVATEHTAAN MUUTOS 1/100
PÄÄTY KOILLISEEN

LAHTI 18.4.1959
RATKAISU
EKA
L. M. M. M.

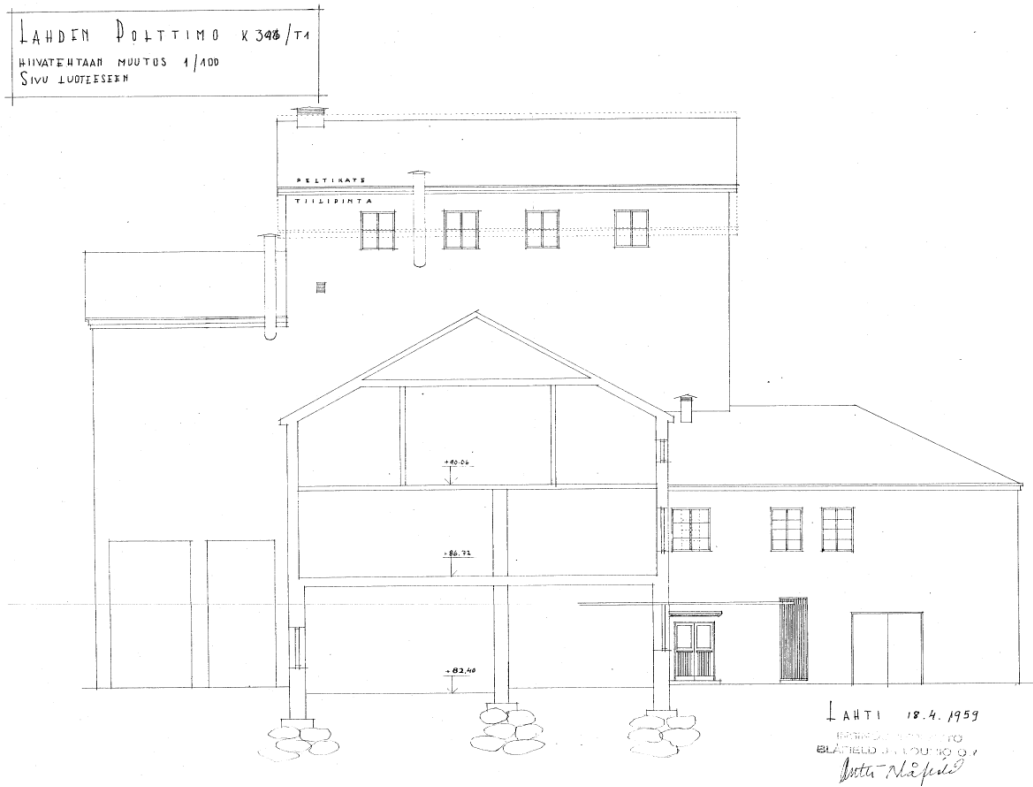
Kuva 86. Julkisivu koilliseen vuodelta 1959.

LAHDEN POLTTIMO K346/T1
HIVATEHTAAN MUUTOS 1/100
SIVU KAAKKOON

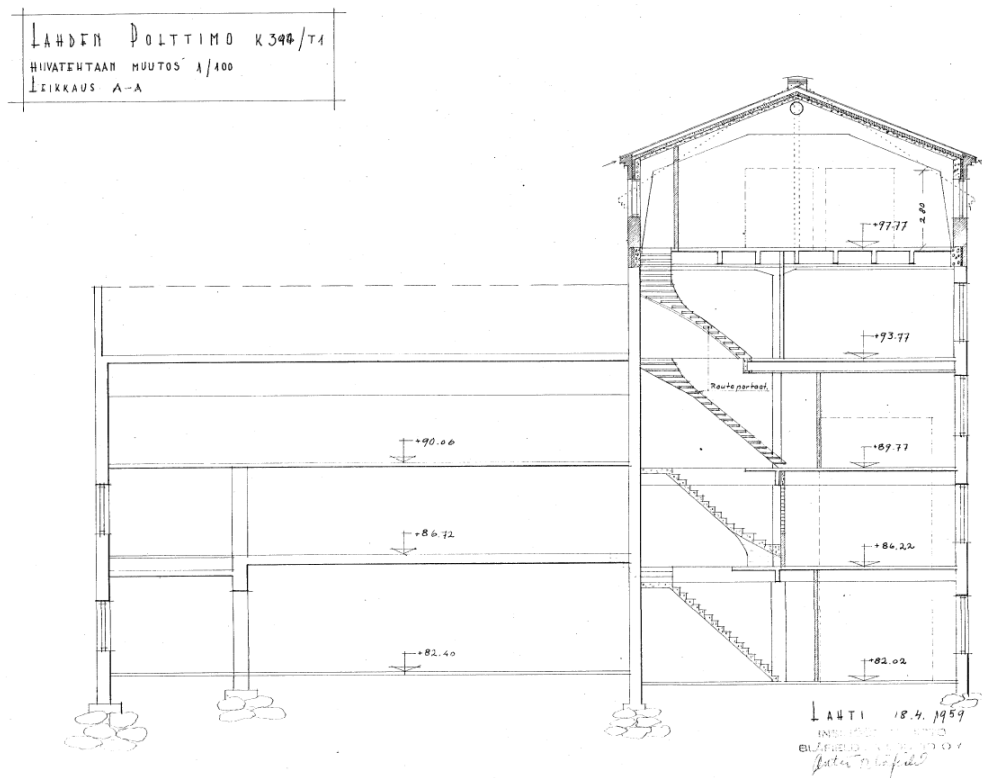

LAHTI 18.4.1959
RATKAISU
EKA
L. M. M. M.

Kuva 87. Julkisivupiirustus kaakkoon vuodelta 1959, jolloin rakennusta on korotettu.

Kuva 88. Julkisivu ja leikkaus luoteeseen.

Kuva 89. Leikkauspiirros 1959.

Kuva 90. Vanhan hiivatehtaan itäjulkisivu. Taustalla oikealla näkyy sillo S2 ja vasemmalla matala korjaamorakennus.

Kuva 91. Vanhan hiivatehtaan eteläjulkisivut. Etummaisena näkyy matalampi pannuhuonerakennus. Etualalla oikealla näkyy S2 ja vasemmalla mallastamorakennus. Hiivatehtaan edessä on sijainnut raide, joka on johdettu silon S2:n editse kääntöpyydältä.

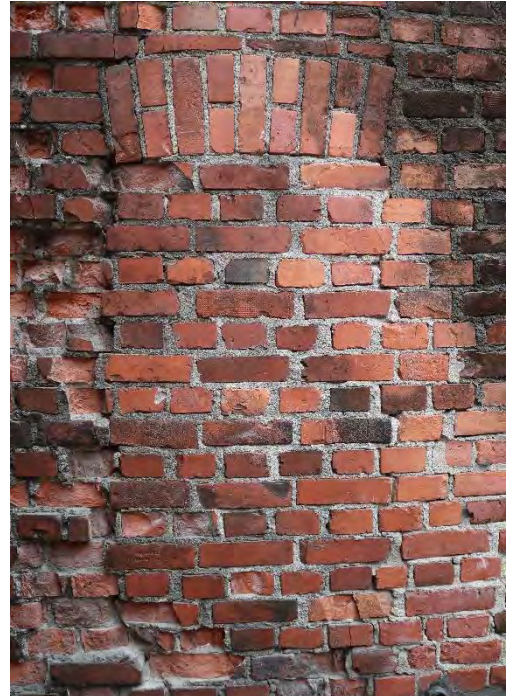
Kuva 92. (vasemmalla) Kattilahuoneen eteläjulkisivussa näkyy tummentumaa tiilipinnassa sekä viitteitä vanhoista, umpeen muuratuista aukotuksista. Lisäksi julkisivussa näkyy pystysuuntainen, seinästä indikoiva muuraus.

Kuva 93. (oikealla) Kattilahuoneen eteläjulkisivun itäosassa näkyy suurempi aukko, joka on tuettu betoni-palkilla. Aukosta on todennäköisesti poistettu kattilakoneistot 1970-luvulla.

Kuva 94. Kattilahuoneen ja hiivatehtaan länsijulkisivua. Julkisivussa näkyy aukotusmuutoksia: punainen pariovi sekä sen viereinen ikkuna eivät ole alkuperäisiä aukkoja.

Kuva 95. (vasemmalla) Yksityiskohta kattilahuoneen länsijulkisivun tiilestä: tiilet on toimittanut osakeyhtiö Virenojan tiilitehdas, joka on toiminut Orimattilassa. Kyseinen tiilitehdas on ollut toiminnassa 1927-1975.

Kuva 96. (oikealla) Kyseistä tiiltä on käytetty oviaukon umpeen muuraamisessa, joten se liittyyne pikeminkin rakennuksen muutostöihin kuin rakentamiseen. Tiili, jossa on tiilitehtaan nimi, näkyy vasemmassa reunassa alaosassa.

Kuva 97. Hiivatehtaan matalamman osan eteläjulkisivu. Vasemmalla näkyvä ovi johtaa konttorikäytössä olevaan osaan ja oikeanpuolinen, punainen ovi johtaa tekniseen työtilaan.

Kuva 98. (vasemmalla) Vanhan hiivatehtaan pohjoisjulkisivua. Ylimmässä kerroksessa on nostovinssi.

Kuva 99. (oikealla) Vanhan hiivatehtaan matalan osan länsijulkisivu. Ikkunat on vaihdettu puna- rus- keapuitteisiin puualumiini-ikkunoihin.

Kuva 100. Vanhan hiivastehtaan pohjois- ja länsijulkisivuja. Massa porrastuu kolmeen osaan. Pohjoisimman osan länsijulkisivun ikkuna-aukot on muurattu umpeen. Samoin muutoksia näkyy matalamman osan pohjoisjulkisivulla.

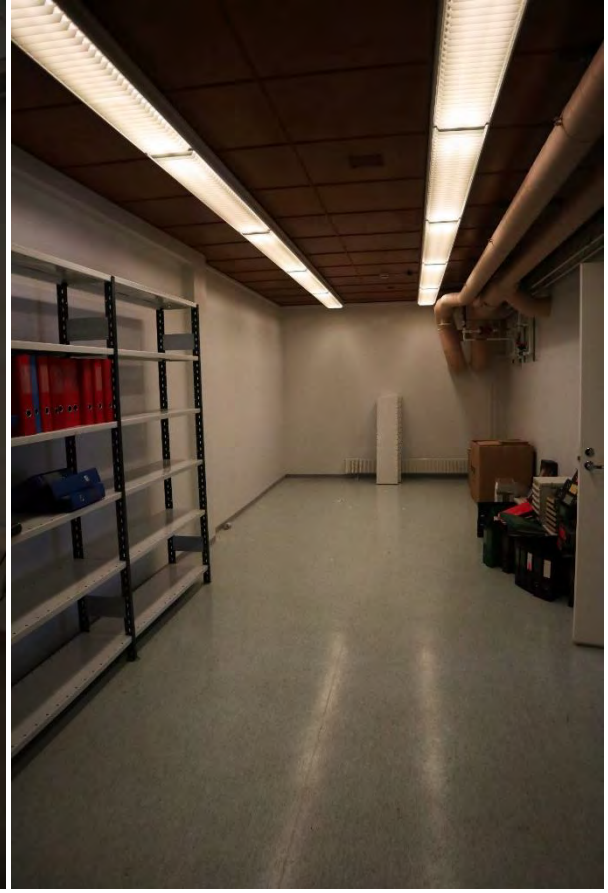
Kuva 101. Kattilahuoneen sisätila. Kuvassa vasemmalla näkyy eteläjulkisivun umpeen muurattu aukko. Tilassa on ilmeisesti ollut kaksi lämpökattilaa, jotka on erotettu toisistaan muuratulla seinällä.

Kuva 102. Kattilahuoneen yläpohjan alapinta on valettu betonista, jossa näkyy reikä. Vasemmalla näkyy idän puoleinen seinä.

Kuva 103. Kattilahuoneen yläpohja ja kattoristikkorakenne.

Kuva 104. (vasemmalla) Vanhan hiivatehtaan itäisin osa on remontoitu toimitiloiksi.

Kuva 105. (oikealla) Vanhan hiivatehtaan itäisemmän osan tyhjillään olevaa toimitilaa.

Kuva 106. Vanhan hiivatehtaan alin kerros rakennuksen pohjoispäädystä. Pilarit on toteutettu tiillisinä ja rapattu valkoisiksi, kuten rakennuksen seinäpinnatkin.

Kuva 107. Rakennuksen alimmassa kerroksessa länsisivustalla oleva tila on varastoinnin ja teknisen työskentelyn tilana. Välipohjassa näkyy pyöreä aukko, joka on laitettu umpeen.

Kuva 108. Väliohjan pyöreä aukko, jossa on ollut sillo.

Kuva 109. Sama aukko nähtynä toisesta kerroksesta.

Kuva 110. Hiivatehtaan toisen kerroksen laboratoriokäytössä ollut tila.

Kuva 111. Hiivatehtaan toisen kerroksen laboratoriotilan vetokaapit.

Kuva 112. Toisen kerroksen peitettyjä aukkoja.

Kuva 113. Toisesta kolmanteen kerrokseen johtavat portaat.

Kuva 114. Kuva hiivatehtaan toisesta kerroksesta. Aukoissa on ollut siilot. Kuvassa näkyy villoilla umpeen laitettu aukko sekä edustalla toinen, umpeen valettu aukko. Kolmannessa kerroksessa näkyy kaksi avonaista aukkoa sekä yläpohjan syvennys.

Kuva 115. Toisessa kerroksessa sijaitsevia säiliöitä.

Kuva 116. Hiivatehtaan itäisimmän osan kolmas ja ylin kerros eteläjulkisivun puolelta.

Kuva 117. Edellä kuvatun huoneen ovi.

Kuva 118. Vanhan hiivatehtaan kolmas kerros.

Kuva 119. Hiivatehtaan kolmas kerros. Oikealla näkyy pyöreiden sillojen paikat ja etualalla kaksi suorakulmaista aukkoa välipohjassa.

Kuva 120. Hiivatehtaan kolmas kerros ja pyöreät aukot.

Kuva 121. Hiivatehtaan kolmannen kerroksen yläpuolinen välipohja.

Kuva 122. Hiivatehtaan neljäs kerros. Katossa näkyvät betoniset kattopalkistot.

Kuva 123. Vanhan hiivätehtaan pohjoispäädyn ylimmän kerroksen ovi ja nostolaite, jolla on nostettu viljasäkkejä ja kemikaaleja.

Kuva 124. Hiivatehtaan pohjoispäädyn ylin kerros. Vasemmalla etualalla näkyy välipohjan luukku. Kuvan ulkopuolelle oikealle jää oviaukko ja nostinrakenteen palkki.

Kuva 125. Vanhan hiivatehtaan korkeimman osan ylimmässä kerroksessa sijaitsee kuusi punaista metallista säiliötä.

Kuva 126. Vanhan hiivätehtaan porrashuone.

5.3 SIILOT S1-S2

Kuva 127. Sillo S2 etualalla ja sen vieressä matalampi vanhempi osa S1 kuvattuna lounaan suunnasta.

Kohteen nimi: Siilot S1-S2
Alkuperäinen käyttötarkoitus: Viljasiilo
Nykyinen käyttötarkoitus: Varastokäytössä
Inventoija: Verna Hahtola
Inventointipäivämäärä: 4.5.2021

Kunta: Lahti
Kylä/kaupunginosa: Niemi
Sijainti: Niemenkatu 18
Kiinteistötunnus: 398-4-4302-1
Omistaja: Polttimo Oy

Ajoitus: S1: 1934; S2 1954
Suunnittelija: S1: toiminimi J. A. Topf & Söhne; S2: Kalle Elo
Kerroslukumäärä: S1: 4; S2: 9
Perustus: Betoni
Runko: S1: tiili; S2: betoni
Vuoraus: S1: tiili ja aaltopelti; S2: betoni
Ulkoväri: S1: Punatiili; S2: Betoni
Kattomuoto: S1: Harjakatto; S2: Tasakatto
Ikkunat: Tiilisessä osassa 2- ja 6-ruutuiset ikkunat.

Kuvaus:

Rakennusryhmä koostuu kahdesta osasta, vanhemmasta nelikerroksisesta ja tiilirakenteisesta siilosta S1 sekä liukuvalutyönä toteutetusta, huomattavasti korkeammasta betonisiilosta S2. Betonisiilon kahdella seinustalla on lastausalueella katos.

Historia:

Tehdasalueen vanhat siilot on rakennettu nyt jo puretun mallastamon yhteyteen 1930-luvulla (S1) ja 1950-luvun puolivälissä (S2). Syksyllä 1953 tehtaan tuotantoa haluttiin kasvattaa ja päätettiin rakentaa uudet mallas- ja ohrasiilot. Suunnitelmat laati diplomi-insinööri A. Schierwagen. Siilon rakentamisessa käytettiin liukuvalutekniikkaa, ensimmäistä kertaa Lahdessa. Rakennus valmistui vuonna 1954 ja se oli 37,5 metrin korkuinen - Lahden korkein rakennus tuohon aikaan. Kaikkiaan rakennus käsitti 16 siiloa.

Siilo 1 ei uuden siilon valmistuttua toiminut enää viljasiilona vaan konetornina vanhalla mallastamolle. Alueen eteläreunaan rakennettiin uusia, isompia siiloja 1960-luvulta alkaen ja vanhojen siilojen käyttö väheni. Siilot toimivat 1980-luvulta noin vuoteen 2005 vehnävarastona ja luomubarastona, mutta niitä ei ole enää käytetty betonin rapautumisen vuoksi.

Aikaisemmat arvioinnit: Paikallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö -merkintä (LaRY), Lahden suunta -yleiskaavatyön arvokkaiden kulttuuriympäristöjen teemakartta.

Ominaispiirteet: Siilo 1 edustaa vielä tiiliarkkitehtuuria, mutta sen yhteyteen 1950-luvulla rakennettu siilo 2 on varhainen esimerkki liukuvalutekniikalla tehdystä betonisiilosta. Siilon ympärillä olevat lastauslaiturit katoksineen ovat säilyneet.

Arvot:

Rakennushistorialliset arvot:

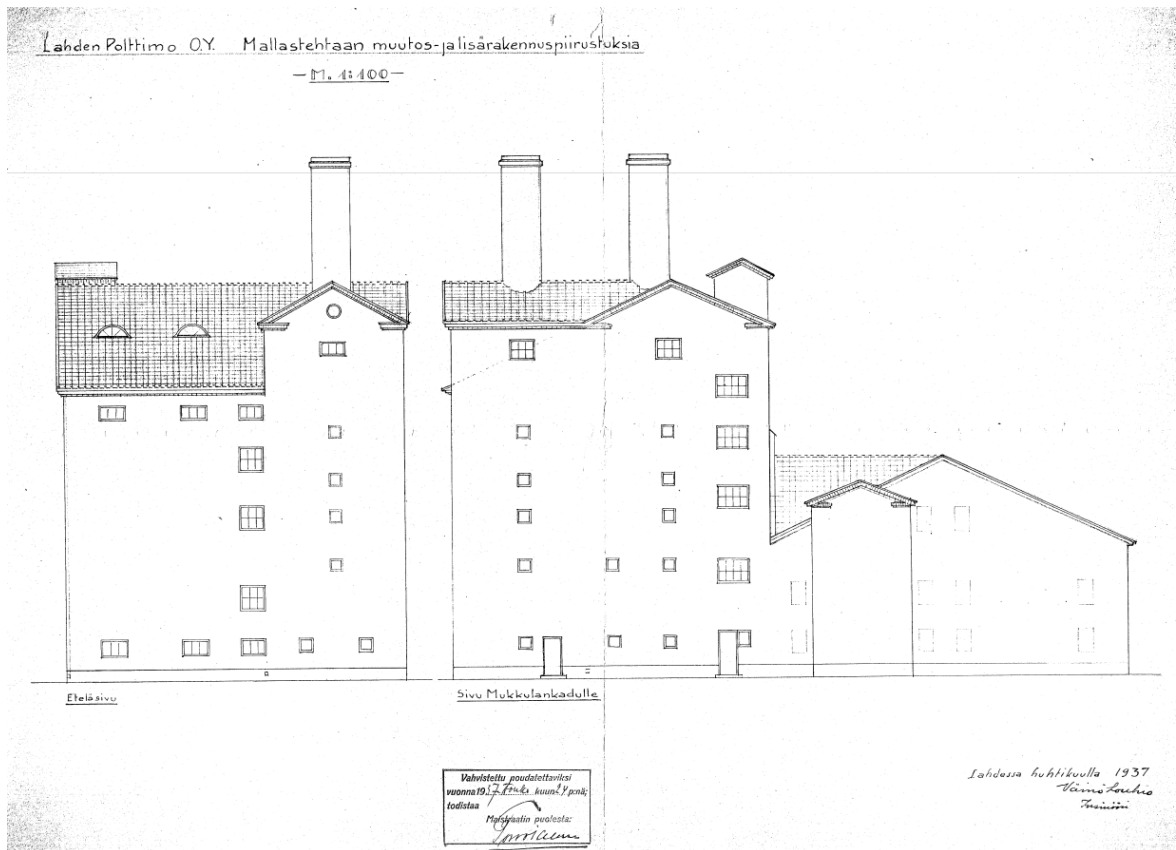
Siilojen rakennushistoriallisia arvoja ovat edustavuus (aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet), alkuperäisyys (alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen) sekä historiallinen kerroksisuus (näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta). Siilon 2 rakentamisessa käytettiin liukuvalutekniikkaa ensimmäistä kertaa Lahdessa, mikä lisää sen rakennushistoriallista arvoa.

Historialliset arvot: Rakennuksen historialliset arvot liittyvät Polttimon yli satavuotiseen teollisuushistoriaan, joka on merkittävä Lahden ja koko Suomen teollisuushistoriassa.

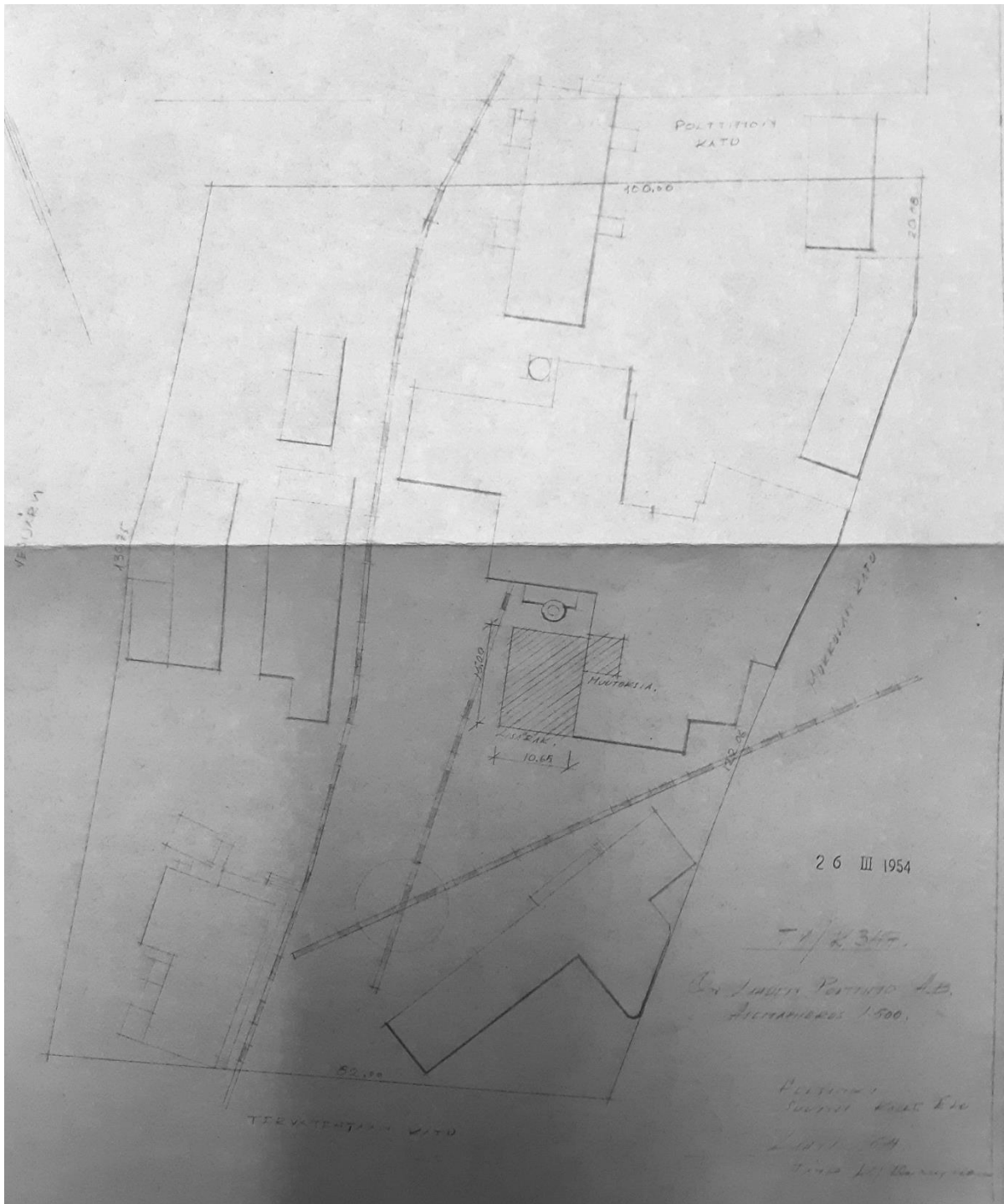
Siilot 1 j 2 ovat alueen rakennuskannan vanhinta kerrostumaa ja niillä on merkitystä historiallisen ilmiön todisteena ja siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus).

Kaupunkikuvalliset arvot: Vanhat siilot ovat osa tehdasalueen eteläpäässä säilynyttä vanhojen tehdasrakennusten kokonaisuutta ja ne näkyvät Niemenkadun suuntaan. Valmistuessaan siilo 2 oli Lahden korkein rakennus, mutta uusien siilojen valmistuminen alueen etelälaidalle on jättänyt sen varjoonsa.

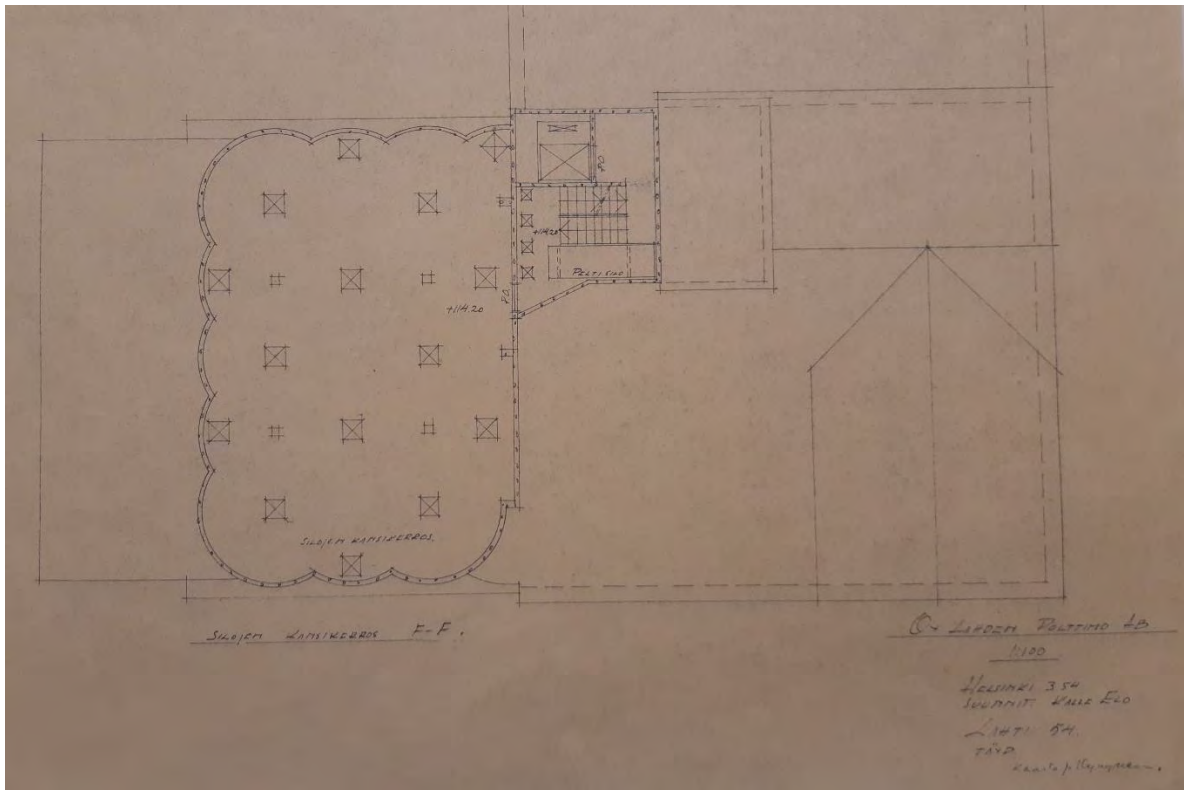
Säilyneisyys: Siiloja 1 ja 2 voi pitää hyvin säilyneinä. Rakennukset ovat säilyneet ulkoisesti alkuperäisenä, tai muutokset ovat niin pieniä, että alkuperäinen ilme on säilynyt.

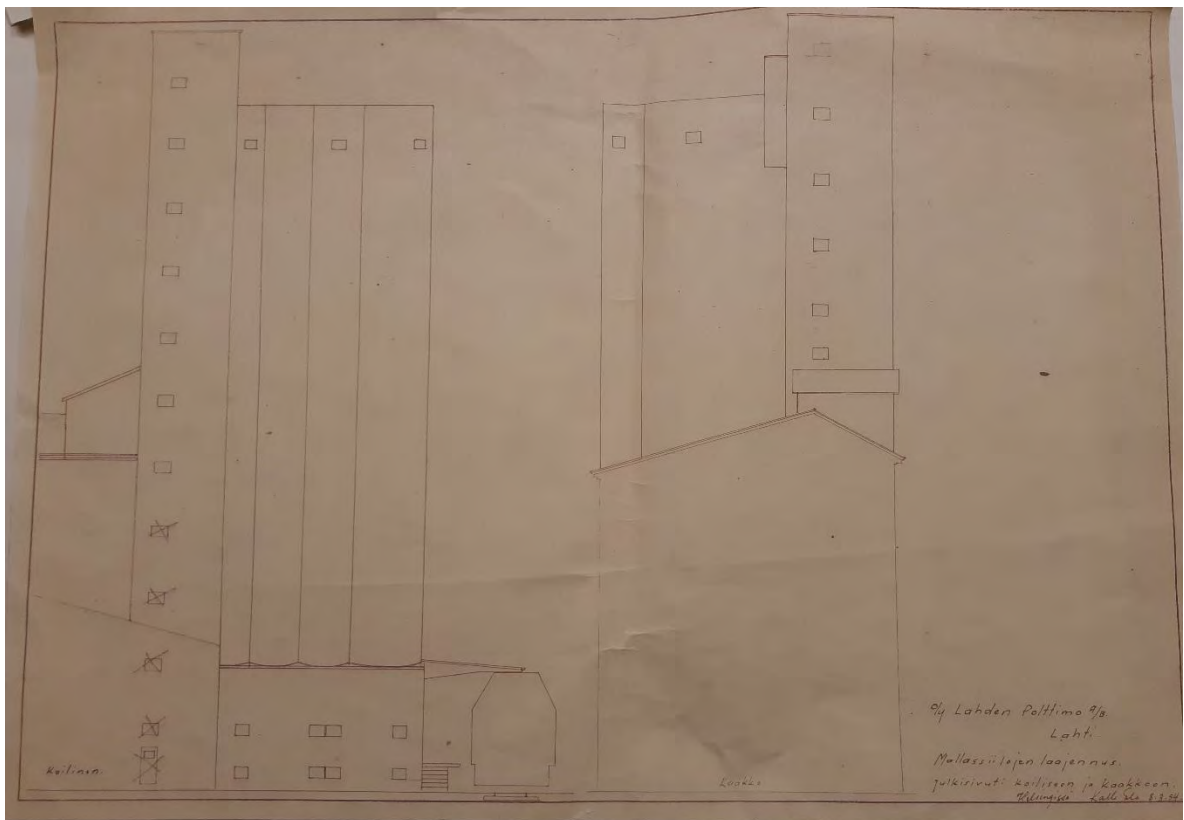
Kuva 128. Alkuperäisiä piirustuksia ei löytynyt, mutta vuodelta 1937 olevien muutospöytäkirjojen mukaan rakennusta on korotettu ja samalla kattoinjakin on muuttunut.

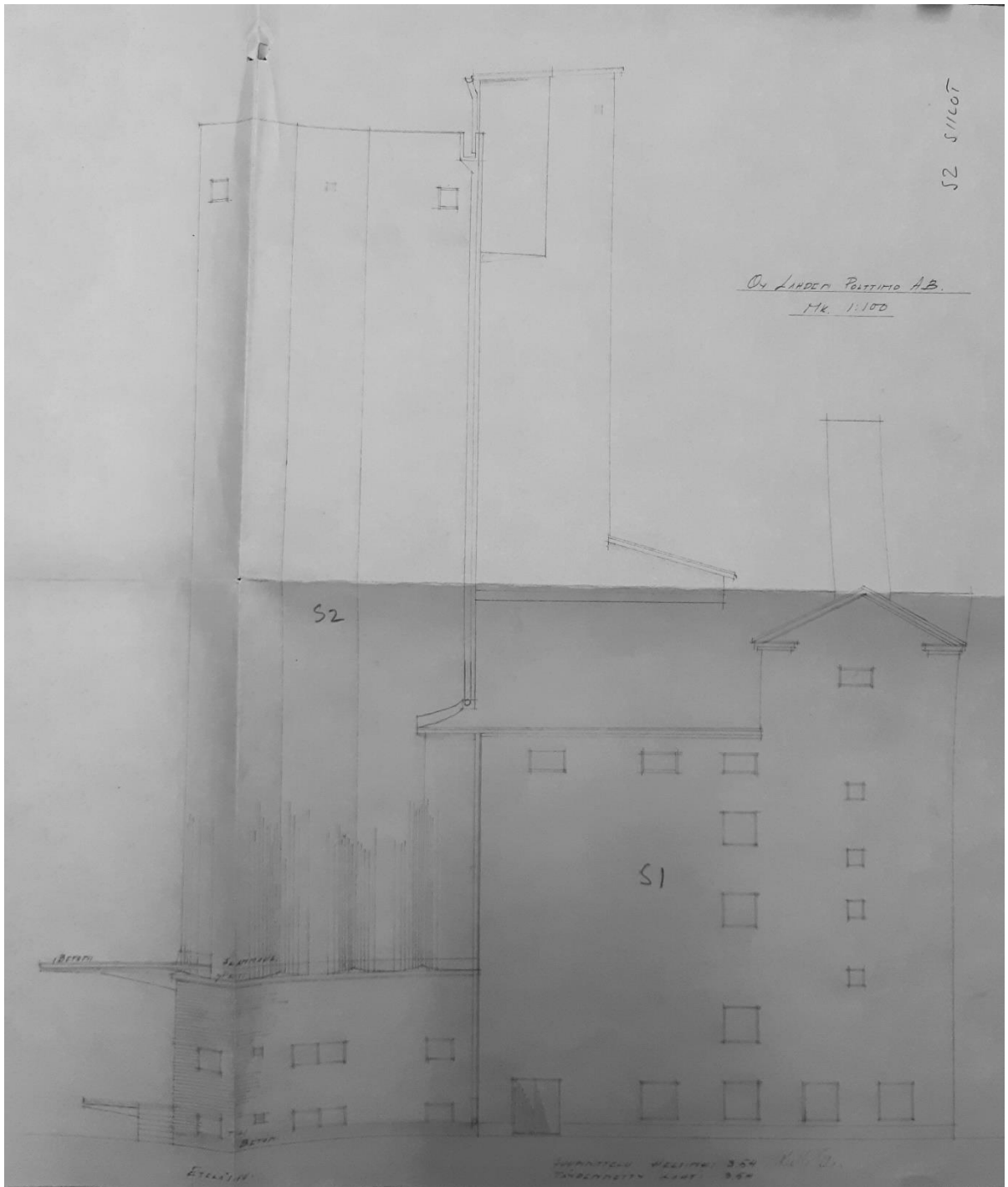
Kuva 129. Asemapiirros vuodelta 1954. Lisärakennus S2 ja muutokset S1:n tiloissa on osoitettu viivasterilla. Hiivatehdas, mallastamo sekä vanhimmat siilot ovat muodostaneet kokonaisuuden, jonka tuorein lisä siilo S2 on ollut. Lähde: Tehtaan arkisto.

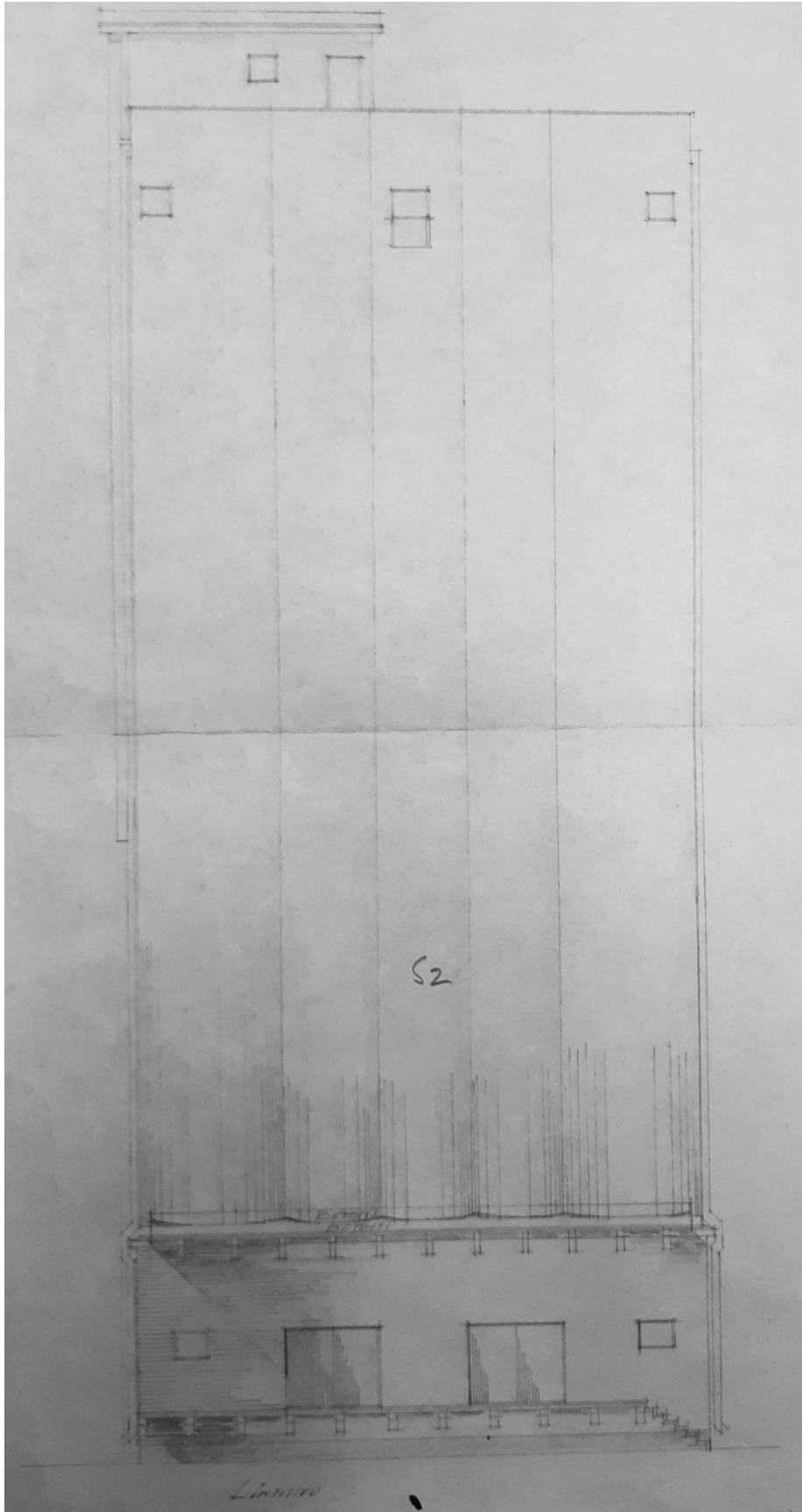
Kuva 130. Siilorakennuksen kansitason pohjapiirustus vuodelta 1954. Suunnittelijana on toiminut diplomi-insinööri Kalle Elo. Lähde: Tehtaan arkisto.

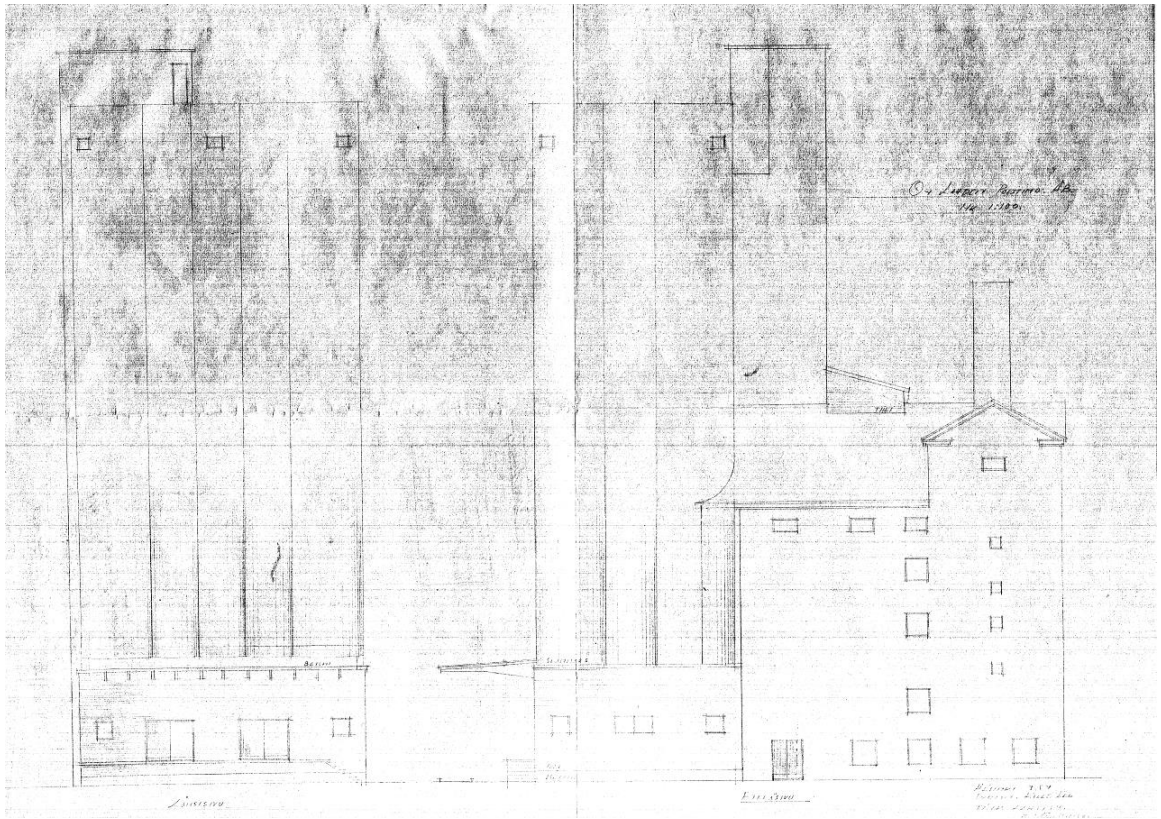
Kuva 131. Siilon julkisivut koilliseen ja kaakkoon. Piirustus vuodelta 1954. Lähde: Tehtaan arkisto.

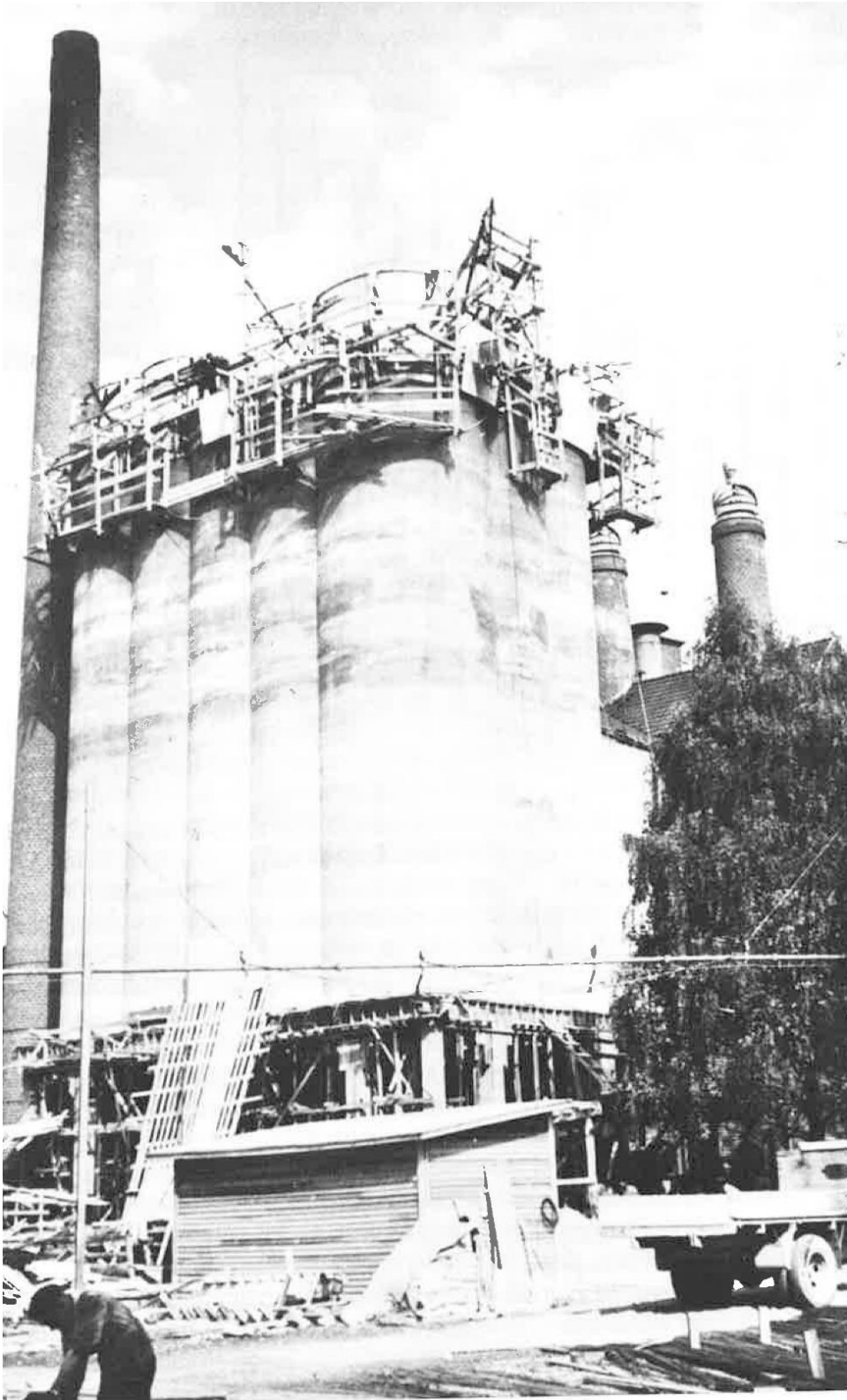
Kuva 132. Siilojen S2 ja S1 eteläjulkisivu vuodelta 1954. Lähde: Tehtaan arkisto.

Kuva 133. Siilo S2:n länsijulkisivu vuodelta 1954. Lähde: Tehtaan arkisto.

Kuva 134. Siilon 2 piirustus vuodelta 1954.

Kuva 135. Siilon 2 liukuvalu käynnissä 16.6.1954. Lähde: Vehviläinen 1983, 156.

Kuva 136. Siilo S2:n länsijulkisivu. Alin kerros on toteutettu tiilisenä ja sylinterimäiset siilot on toteutettu liukuvaluna. Sekä länteen että etelään on sijoitettu betonirakenteiset katokset. Länsijulkisivulla on myös betoninen lastauslaituri ja portaat.

Kuva 137. Edustalla S1 ja sen takana oikealla S2:n siilosto. Vanhempi S1 on tiilipintainen, joskin sen itäpään yläosa on pintamateriaaliltaan valkoista aaltopeltiä.

Kuva 138. S1:n itäpuoli. Oletettavasti vanhasta mallastamosta on jätetty eteläjulkisivu, joka nyt toimii tehtaan muurina. Oikealla näkyy uudemman muurirakenteen liittyminen kyseiseen kohtaan. Ikkunoiden lisäksi ylempänä näkyy umpimuuratun ikkunan yläpuolinen muuraus sekä mahdollisesti rakennuksen harjalinja.

Kuva 139. S1:n ja S2:n pohjoisjulkisivu. Julkisivussa näkyy viitteitä vanhasta mallastamosta, joka on yhdistänyt siilon vanhaan hiivatehtaaseen.

Kuva 140. Valokuva kohti lounasta siilo S2:n katolta. Tasakatto toistaa sillojen lieriömäistä massoitelua. Taustalla näkyvät alueen uudemmat siilot.

Kuva 141. Kuva S2:n katolta, jossa näkyy sinne sijoitettu putkisto, joka liittyy myös muihin rakennuksiin.

Kuva 142. (oikealla) S2:n alimmassa kerroksessa on näkyvissä silloston alapuoliset betonirakenteet, joissa näkyy lautamuotin valupinta.

Kuva 143. (keskellä) S1:n alimmasta kerroksesta johtaa neljänteen kerrokseen metalliset kierreportaat.

Kuva 144. (vasemmalla) S1:n välikerros, jossa on huoltoluukku silloon.

Kuva 145. (vasemmalla) S1:n välitasossa näkyy sininen säiliö sekä kerrokset yhdistävät kierreportaat ja huoltotasot.

Kuva 146. (oikealla) S1:n neljännen eli ylimmän kerroksen taso. Takana näkyy valkoiseksi maalattu rakennuksen länsijulkisivu.

Kuva 147. (vasemmalla) Kuvassa S1:n ylimmän kerroksen kaakkoiskulmaus, jossa on kaksi tasoa, joiden korkeusero on noin metri. Rakennuksessa on puinen kattoristikko ja aluslaudoitus vesikaton alla. Ovi on sijoitettu ikkuna-aukon eteen.

Kuva 148. (oikealla) Oven takana näkyvän ikkunan lasi. Täystiiliseinän paksuus on hyvin nähtävissä.

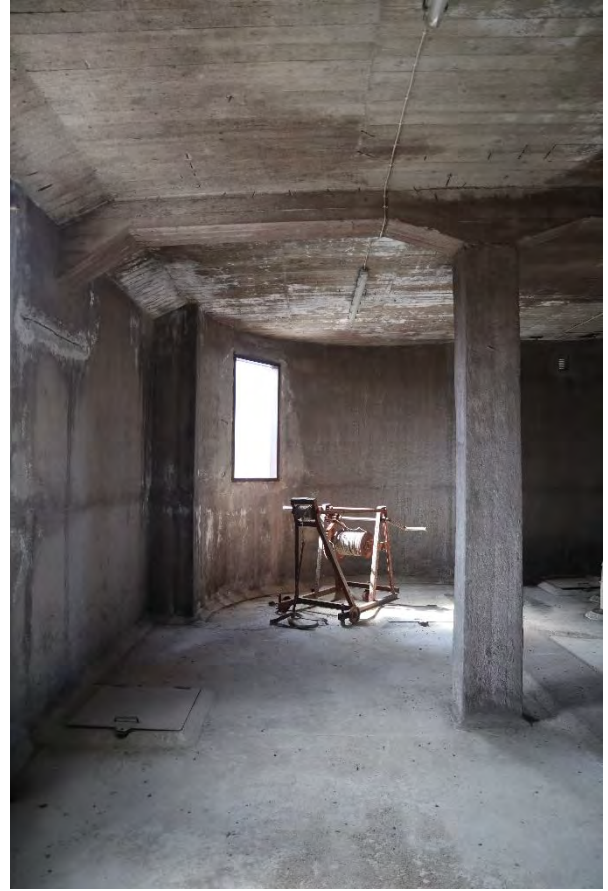
Kuva 149. S1:n ylimmän kerroksen ylätaso ja silloston yläpuolista tekniikkaa sekä silloihin johtavat huoltoluukut lattiassa.

Kuva 150. S1:n ylin taso. Kuvassa näkyy pohjoisjulkisivun ikkuna, S2:een johtavat portaat sekä käytöstä poistettu hissi.

Kuva 151. (vasemmalla) S2:n siiloston yläpuolelle johtava porrashuone, jonne on sijoitettu myös tekniikkaa ja laitteistoa.

Kuva 152. (oikealla) S2:n ylimmän kerroksen taso. Kuvassa näkyy huoltoluukku ja sen vieressä laite, jolla on voitu tarvittaessa laskea työntekijä alas siiloon. Seinän kaareva muoto noudattaa siiloille tyypillistä sylinterimallia.

Kuva 153. S2:n ylimmässä kerroksessa sijaitsevat siloston täyttöön liittyvä laitteisto putkineen.

Kuva 154. Siilon numero S218 huoltoluukku avattuna.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET

6.1 Aluekokonaisuuteen liittyvät arvot

Lahden Polttimo on sijainnut samalla paikalla koko historiansa ajan, lähes 140 vuotta. Polttimoa voi hyvällä syyllä pitää merkittävänä teollisuushistoriallisena kohteena Lahden ja koko Suomen teollisuuden historiassa. Yritys on historiansa aikana kasvanut ja uudistunut ja siitä todisteena ovat moneen kertaan uusiutuneet ja laajennetut toimitilat.

Polttimon aluetta leimaa rakennuskannan uusiutuminen aina käyttötarpeiden mukaan. Alueella on purettu ja rakennettu huomattavan paljon. Tästä kertoo sekin, että tehdasaluetta koskevia rakennuspiirustuksia oli lähes 600 kappaletta, vaikka vanhimpia piirustuksia ei kaikista rakennuksista edes löydetty. Yllättävän vähän aikaa käytössä olleita rakennuksia on purettu uuden tieltä, mutta vanhoja rakennuksia on myös hyödynnetty mahdollisuuksien mukaan laajentamalla ja korottamalla. Useampia rakennuksia on korotettu, joitakin melko pian valmistumisen jälkeen. Esimerkiksi makasiiniin on tehty muutospiirustus toista kerrosta varten samana vuonna kuin ensimmäiset piirustukset on hyväksytty. Myös 1960-luvulla rakennettua toimistorakennusta on korotettu 1980-luvulla.

Eniten muokattu olemassa olevista rakennuksista on vanha hiivatehdas, jota on uudistettu ja korotettu moneen kertaan. Rakennus on kuitenkin pysynyt koko ajan samalla paikalla ja huomattavaa on, että sen pohjakaava näyttää jo 1920-luvun asemapiirroksessa samalta kuin nyt, vaikka silloin osa rakennuksesta oli vielä hirsirakenteinen.

Alueen arvot liittyvät erityisesti teollisuuden ja kaupankäynnin historiaan (alue edustaa merkittävää teollisuus- tai liiketoimintaa) ja kaavahistoriaan (alue edustaa tietyn aikakauden kaupunkisuunnittelua ja kertoo kaupungin kehityshistoriasta). Niemen alue on liitetty Lahden kaupunkiin Hollolasta ja sitä on kehitetty alkujaan nimenomaan teollisuusalueena.

Polttimon tehdasalueella on merkitystä historiallisen ilmiön todisteena ja siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus). Alueella on näkyvissä eri aikakausien rakenteita, materiaaleja ja tyylipiirteitä, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta (historiallinen kerroksisuus).

Alueen vanhimmat rakennukset, joihin tämä selvitys keskittyy, ovat rakennushistoriallisesti arvokkaimpia, ja eteläpään suuria silloja lukuun ottamatta myös kaupunkikuvallisesti merkittävimpiä.

6.2 Rakennuksiin liittyvät arvot

Tässä selvityksessä on käsitelty tarkemmin Polttimon tehdasalueen kolmea vanhinta rakennusta, jotka on Lahden suunta -yleiskaavatyön yhteydessä osoitettu *Paikallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö* -merkinnällä (LaRY). Rakennukset ovat *Makasiini, Vanha hiivatehdas ja Siilot 1 ja 2*.

Historialliset arvot

Kaikkien edellä mainittujen rakennusten historialliset arvot liittyvät Polttimon yli satavuotiseen teollisuushistoriaan, joka on merkittävä Lahden ja koko Suomen teollisuushistoriassa. Rakennukset ovat vanhinta jäljellä olevaa kerrostumaa alueella ja niillä on merkitystä historiallisen ilmiön todisteena ja siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus).

Rakennushistorialliset arvot

Rakennushistoriallisia arvoja ovat tyypillisuus (historiallinen tyypillisuus alueelle), edustavuus (aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet, alkuperäisyys (alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen) sekä historiallinen kerroksisuus (näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta).

Kaupunkikuvalliset/maisemalliset arvot

Rakennukset muodostavat tehdasalueen eteläpään vanhojen tiilirakennusten muodostaman kokonaisuuden, joka näkyy Niemenkadun suuntaan. Ensimmäinen liukuvalutekniikalla tehty betoni-siilo kuuluu tähän kokonaisuuteen ja on korkeutensa vuoksi maisemallisesti merkittävä, vaikka onkin jäänyt korkeampien siilojen varjoon. Makasiini muodostaa tehdasalueen keskeisen julkisivun Niemenkadun suuntaan.

6.3 Suositukset

Polttimoa voi pitää merkittävänä teollisuushistoriallisena kohteena Lahden ja koko Suomen teollisuuden historiassa. Alun perin teollisuusalueena ollut Niemen aluetta ollaan kehittämässä asuinalueeksi ja Polttimo on siirtämässä toimintojaan muualle lähivuosina. Polttimon ja Niemen alueen teollisuushistoria on kuitenkin osa Lahden kaupungin kehityshistoriaa, joten tämän merkittävän teollisuushistoriallisen vaiheen ei soisi kokonaan häviävän kaupunkikuvasta.

Aluetta kehittäessä tulisi huomioida Polttimon historiaan liittyvät keskeiset historialliset rakennukset (makasiini, vanha hiivatehdas, siilot 1 ja 2). Alueen eteläpäässä sijaitsevat vanhimmat rakennukset ovat myös kaupunkikuvallisesti merkittäviä, koska ne sijoittuvat kadun varteen ja muodostavat selkeän kokonaisuuden.

Alueen tulevaisuutta suunniteltaessa tulisi näiden vanhimpien rakennusten kohdalla ensisijainen vaihtoehto olla säilyttäminen. Rakennusten käyttötarkoituksen muutos edellyttää kuitenkin tarkempia selvityksiä rakennusten kunnosta ja mahdollisista haitta-aineista.

7. LÄHDELUETTELO

7.1 Arkistolähteet

Tehtaan arkisto. Vierailtu 4.5.2021.

Rakennuspiirustukset. Lahden kaupungin rakennusvalvonnan arkisto.

7.2 Haastattelut

Pär Relander. Teams-haastattelu 31.5.2021.

7.3 Kartta- ja kuva-aineistot

Asemakaava 39851562/A. Saatavilla [15.4.2021] <https://kartta.lahti.fi/ims/?layers=Opas-kartta&lon=Ajantasa-asebakaava&lon=Asemakaava-alueet%20m%C3%A4%C3%A4r%C3%A4yksineen&cp=6766216,26481047&z=0.5>

Finna-sivusto. Saatavilla [15.4.2021] <https://www.finna.fi/>

Lahden kaupungin kartat. Lahden kaupunki.

Lahden läntisten osien osayleiskaava. Satavilla [15.4.2021] <https://www.lahti.fi/tiedostot/y-202-lainvoimainen-osayleiskaavakartta/>

Päijät-Hämeen maakuntakaava 2014. Saatavilla [15.4.2021] <https://paijat-hame.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=a8160fa6c2714255bac8c07807256585>

Taustakartta. Maanmittauslaitos. Saatavilla [15.4.2021] <https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka/>

Timo Meriluoto -karttasivusto. Saatavilla [15.4.2021] <http://timomeriluoto.kapsi.fi/Sivut/Paasivu/KARTAT/KARTAT.html>

Maanmittauslaitos. Vanhat painetut kartat -sivusto. Saatavilla [15.4.2021] <http://vanhat-painetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Saatavilla [15.4.2021] http://www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx

Yleiskaava 2030. Lahden suunta -työ 2017-2020. Saatavilla [15.4.2021] https://www.lahti.fi/tiedostot/liite1_kaavakartta_yk203ehdotus_kh_11-1-2021/

Yleiskaava 2030. Teemakartta ja kohdeluettelo 172: Arvokkaat kulttuuriympäristöt. Saatavilla [15.4.2021] https://www.lahti.fi/tiedostot/liite5_y-203_teemakartta-ja-kohdeluettelo-1_arvokkaat-kulttuuriymparistot/

7.4 Kirjallisuus

Vehviläinen, Olli. 1983. Oy Lahden Polttimo Ab 1883-1983. Tampereen kirjapaino Oy Tamp rint. Tampere. 216 ss.

7.5 Muu lähdeaineisto

Lahden voimassa oleva osayleiskaavat. Saatavilla [15.4.2021] <https://www.lahti.fi/asuminen-ja-ymparisto/kaupunkiympariston-suunnittelu/yleiskaavoitus/voimassa-olevat-osayleiskaavat/>

Lahden suunta -työ 2017-2020. Saatavilla [15.4.2021] <https://www.lahti.fi/kaupunki-ja-paatoksenteko/strategia-ja-kehittaminen/lahden-suunta/>

Polttimo Oy:n verkkosivusto. Historiaosio. Saatavilla [15.4.2021] <https://www.polttimo.com/history/>

Päijät-Hämeen maakuntakaava 2014. Saatavilla [15.4.2021] <https://paijat-hame.fi/voimassa-oleva-maakuntakaava-2014/kaava-asiakirjat/>

Wager, Henrik. 2006. Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö. Saatavilla [15.4.2021] https://paijat-hame.fi/wp-content/uploads/2020/11/Paijat_hameen_rakennettu_kulttuuriymparisto_A159pdf.pdf

Wikipedia. Virenojan tiilitehdas. Saatavilla [25.5.2021] https://fi.wikipedia.org/wiki/Virenojan_tiiitehdas